МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування факультету)

Психологія
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)
магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему Особливості розвитку психологічних конфліктів батьків та підлітків
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу,
групи СНз-112м
Спеціальності 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)
Освітня програма (спеціалізація)
Психологія
МІЛКІНА О.В.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)
Керівник КУЗЬМІН В.В.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)
Рецензент КУДІНОВА М.С.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«01» вересня 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

МІЛКІНА Олена Володимирівна
(ПРІЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Особливості розвитку психологічних конфліктів батьків та підлітків

керівник проєкту (роботи) к.соц.н., доцент КУЗЬМІН Віктор Володимирович
(науковий ступінь, вчене звання, ПРІЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)
затверджені наказом закладу вищої освіти від « 01 » вересня 2023 року № 331

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «11» грудня 2023 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 115 сторінок, 14 таблиць, 16 рисунків, 64 джерел, 3 додатків

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) розглянути наукові напрямки та підходи до дослідження психологічних міжособистісних конфліктів між батьками та підлітками; охарактеризувати психологічні конфлікти батьків та підлітків: причини виникнення та типологія поведінки в конфлікти; дослідити практику попередження та вирішення міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками; провести емпіричне дослідження, спрямоване на діагностику особливостей міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками; розробити процедуру психологічного посередництва щодо вирішення психологічних конфліктів та психокорекційну програму антиконфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками й оцінити її ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Таблиця 1.1 Загальні та відмінні ознаки міжособистісних конфліктів; Рисунок 1.1. Стадії розвитку конфлікту; Рисунок 1.2. Типологія стилів поведінки у конфлікті (Сітка Томаса-Кілмена); Рисунок 1.3 Стратегії розв'язання конфліктних ситуацій; Таблиця 2.1 Характеристика вибірки; Таблиця 2.2 Результати опитування; Рисунок 2.1 Частота виникнення конфліктних ситуацій між підлітками та їх батьками; Таблиця 2.3 Аналіз результатів діагностики взаємодії батько-дитина (ВРР) (діагностичний етап); Рисунок 2.2 Рівень взаємодії в діадах «батько-дитина»; Таблиця 2.4 Зведення U-критерію Манна-Уітні для незалежних вибірок за показником «задоволеність відносинами»; Рисунок 2.3 Виявлена значуща різниця в підгрупах за фактором «задоволеність відносинами»; Таблиця 2.5 Результати діагностики стилів поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації; Рисунок 2.4 Домінуючі стилі поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації; Таблиця 2.6 Виявлення значущих розбіжностей в формуванні стратегій поведінки в конфлікті між батьками та підлітками; Таблиця 2.7 Результати діагностики конфліктостійкості батьків та підлітків; Таблиця 2.8 Виявлення значущих розбіжностей в формуванні показника конфліктність між батьками та підлітками; Рисунок 2.5 Показники конфліктостійкості батьків та підлітків; Таблиця 2.9 Кореляційний зв'язок між задоволенням відносинами батьків та підлітків з стратегіями поведінки в конфлікті; Рисунок 2.6 Зв'язок між задоволенням відносинами батьків та підлітків з стратегіями поведінки в конфлікті; Рисунок 3.1 Алгоритм дій щодо врегулювання психологічного конфлікту між батьками та підлітком засобами посередництва; Рисунок 3.2 Структура психокорекційної програми; Рисунок 3.3 Етапи роботи за програмою психокорекції конфліктної поведінки; Рисунок 3.4 Основні напрямки профілактики конфліктів батьків із підлітками; Таблиця 3.1 Аналіз результатів діагностики взаємодії батько-дитина (ВРР) (діагностичний етап); Таблиця 3.2 Зміна показника U-критерію Манна-Уітні для незалежних вибірок за показником «задоволеність відносинами»; Рисунок 3.5 Значущі зміни в підгрупах за фактором «задоволеність відносинами»; Таблиця 3.3 Аналіз зміни стилів поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації; Рисунок 3.6 Зміна стилів поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації; Таблиця 3.4 Зміни рівня конфліктостійкості батьків та підлітків; Рисунок 3.7 Зміна показника конфліктостійкості батьків та підлітків

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРІЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	КУЗЬМІН В.В., доцент	06.09.2023	20.09.2023
2	КУЗЬМІН В.В., доцент	21.09.2023	11.10.2023
3	КУЗЬМІН В.В., доцент	12.10.2023	26.10.2023
Норм-ль	ГАРМАШ А.О., викладач	09.12.2023	11.12.2023

7. Дата видачі завдання « 01 » вересня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проєкт(роботу)	29.08.2023	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерелна дипломний проєкт(роботу)	30.08.2023	
3	Затвердження теми	01.09.2023	
4	Складання змісту	20.09.2023	
5	Виконання першого розділу	22.09.2023	
6	Виконання другого розділу	06.10.2023	
7	Виконання третього розділу	20.10.2023	
8	Формування висновків	28.10.2023	
9	Перевірка роботи керівником	01.11.2023	
10	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	04.11.2023	
11	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	09.11.2023	
12	Попередній захист дипломного проєкту(роботи)	11.12.2023	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.2023	
14	Одержання відгуку та рецензії	14.11.2023	
15	Захист дипломної роботи	22.12.2023	

Студент(ка) _____ Олена МІЛКІНА
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проекту (роботи) _____ Віктор КУЗЬМІН
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 115 с., 14 табл., 16 рис., 64 дж., 3 дод

Об'єкт дослідження: міжособистісний конфлікт.

Предмет дослідження: особливості розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

Метою дослідження є вивчення проблеми розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками та розробка заходів психокорекції щодо їх вирішення..

Теоретичне значення дослідження полягає в розширені теоретичного розуміння психологічних конфліктів між батьками та підлітками, а також в узагальнені психологічних теорій, які можуть бути застосовані для розуміння та вирішення цих конфліктів; узагальнені сучасних тверджень та нових теоретичних положень у психологічній науці про конфлікт. В досліджені розширено поняття конфлікту та розглянуто механізми регулювання міжособистісних конфліктів; проведено ґрунтовний аналіз матеріалів із вітчизняної та закордонної практики управління психологічними конфліктами між батьками та підлітками.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для розробки програм та інтервенцій, спрямованих на покращення взаємин між батьками та підлітками, що може сприяти зміцненню сімейних стосунків, покращенню психологічного благополуччя та соціального розвитку обох сторін. Результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки студентів психологічних спеціальностей при викладанні курсів з «психології спілкування», «конфліктології», «психології особистості».

МІЖОСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ, ПІДЛІТКИ, БАТЬКИ, ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОКОРЕКЦІЯ, МЕТОДИКИ, ВІДНОСИНИ, ПСИХОДІАГНОСТИКА

ЗМІСТ

ВСТУП 7

РОЗДІЛ 1 15

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ПІДЛІТКАМИ... 15

1.1. Наукові напрямки та підходи до дослідження психологічних міжособистісних конфліктів між батьками та підлітками 15

1.2. Психологічні конфлікти батьків та підлітків: причини виникнення та типологія поведінки в конфлікті 28

1.3. Практика попередження та вирішення міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками 36

РОЗДІЛ 2 50

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ БАТЬКІВ ТА ПІДЛІТКІВ 50

2.1. Організація та методики дослідження 50

2.2. Аналіз та обговорення результатів дослідження 58

РОЗДІЛ 3 79

РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ПІДЛІТКАМИ..... 79

3.1. Розробка процедури психологічного посередництва щодо вирішення психологічних конфліктів та програми психокорекції конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками 79

3.2. Оцінка ефективності розроблених заходів 93

ВИСНОВКИ..... 101

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 107

ДОДАТКИ..... 113

ВСТУП

Актуальність теми розвитку психологічних конфліктів батьків та підлітків полягає в тому, що сучасне суспільство стикається зі значними проблемами у взаєминах між батьками та підлітками. Це спричинено швидкими змінами в соціально-економічному середовищі, технологічним прогресом та культурними трансформаціями, які впливають на стосунки між батьками та підлітками.

Проблема конфліктів є надзвичайно актуальною для сучасного суспільства. Ними буквально пронизані всі сфери життєдіяльності людини. Одним із найпоширеніших видів сімейних міжособистісних конфліктів є конфлікти між батьками і дітьми. Навіть у благополучних сім'ях у більш ніж третині випадків відзначаються конфліктні взаємини дітей з обома батьками.

Як показує практика, найчастіше конфлікти у батьків виникають із дітьми підліткового віку. Психологи визначають такі типи конфліктів підлітків із батьками: конфлікт нестабільності батьківського ставлення (постійна зміна критеріїв оцінки дитини); конфлікт надтурботи (зайва опіка та надочікування); конфлікт неповаги прав на самостійність (тотальність вказівок і контролю); конфлікт батьківського авторитету (прагнення добитися свого в конфлікті за будь-яку ціну). Однією з причин виникнення конфліктів є розбіжності в цінностях та світоглядних установках між батьками та підлітками. У сучасному світі з'являються нові цінності та ідеали, які можуть відрізнятися від традиційних установок батьків, що може створювати конфлікти та незгоду між сторонами. Також, швидкий розвиток технологій та соціальних мереж може призводити до конфліктів у батьківсько-підліткових взаєминах. Батьки можуть не розуміти та не приймати використання сучасних технологій підлітками, що може створювати напругу та конфлікти.

Відомо, що підлітковий період розглядається як такий, під час якого суперечності розвитку набирають особливої гостроти. Це зумовлено специфічними явищами, що свідчать про перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується якісною перебудовою усіх сторін розвитку особистості. Підлітки перебувають у періоді формування своєї особистості, що може призводити до виникнення протиріч між їхніми потребами й бажаннями та батьківськими очікуваннями й створювати конфлікти та незгоду між батьками та підлітками.

Проблема полягає в тому, що конфлікти між батьками та підлітками можуть негативно впливати на психологічний стан обох сторін, створюючи напругу та дистанцію, призводять до зниження самооцінки підлітків, емоційних проблем, невдач у навчанні та ін. негативних наслідків. У зв'язку з цим, важливу теоретичну і практичну значущість набуває вивчення проблеми психологічних конфліктів між підлітками та батьками. Можливості конструктивного та успішного вирішення міжособистісного сімейного конфлікту полягає в тому, щоб поглянути на нього, як на завдання, яке має бути вирішене: насамперед визначити причину конфлікту, а потім – застосувати відповідну техніку вирішення конфліктних проблем.

Проблема конфліктів завжди приваблювала дослідників і розроблялася представниками різних психологічних напрямів як у зарубіжній, і у вітчизняної психології. Зокрема, у зарубіжній психології найцікавішими є роботи: З. Фрейда, К. Юнга (психоаналітичний підхід), У. Мак-Дауголл, С. Сігеле (соціотропний підхід), Д. Доллард, Н. Міллер (фрустраційно-агресивний підхід); А. Басс, А. Бандура (поведінковий підхід), Т. Шибутані, Д. Шпігель (інтеракціоністський підхід) М. Дойч, С. Шикман (мотиваційний підхід).

Завдяки роботам А. Адлера, К. Левіна, Дж. Морено, Л. Берковітц, Р. Блейка, Г. Гурвіча, Е. Дженігса, Д. Доларда та ін. у психологічній науці було започатковано систематичне вивчення конфлікту як самостійного

соціально-психологічного феномену. Це обумовило появу та розвиток теорії і практики переговорного процесу (Р. Фішер, Д. Прюітт).

Однією з областей сучасного теоретичного знання та практики, що найбільш інтенсивне розвиваються є конфліктологія, як міждисциплінарний підхід до розуміння, опису та управління конфліктами різного рівня. Конфлікт у різних його аспектах, багатофакторність та складність цього явища вивчаються в рамках теорії конфліктів (К. Боулдінг, Р. Дарендорф, JL Козер, Т. Парсон); соціології конфліктів (Г. Зіммель, А.Г. Здравомислов та ін); психології конфліктів (А.Я. Анцупов, В.В. Бойко, Н.В. Гришина, А.А. Єршов, В.Г. Зазикін, Н.В. Крогіус, В.С. Мерлін, Ю.П. Тимофєєв та ін.)/

Теорія реалістичного конфлікту – розроблена М. Шерифом стверджує, що конфлікт виникає через конкуренцію за обмежені ресурси, такі як гроші, влада або територія. Вона підкреслює роль переслідування особистих інтересів у виникненні конфлікту. Теорія інтеракційного конфлікту Й. Мейера наголошує на тому, що конфлікт виникає через недостатню комунікацію та незрозуміння між сторонами. Вона підкреслює роль непорозумінь і спотворень у виникненні конфлікту.

Теорія конфлікту як процесу – розроблена Л. Кошем характеризує конфлікт як процес, який включає в себе ряд етапів, включаючи виявлення конфлікту, конфронтацію, розв'язання та наслідки та підкреслює роль взаємодії та зміни у виникненні конфлікту.

Психологічні детермінанти конфліктної поведінки підлітків розглянуто в працях М. Коць, І. Мудрак, В. Галаган, В. Орлов, О. Отич та ін.

Міжособистісні конфлікти у розвитку стали предметом досліджень: Н.В. Гришина, С.А. Козлова, Є.М. Мрінського, В.М. Князєвої та ін.

Науково-теоретичною основою дослідження проблеми розвитку психологічних міжособистісних конфліктів між батьками та підлітками присвячено праці: М.І. Пірен, В.С. Агєєва, А.Я. Анцупова, А.І. Шипілова, С.П. Поповий, Є.І. Степанова, А.Я. Кібанова, В.А. Свєтлова, В.А. Семенова, І.В. Охременко, Т.Ю. Стрельникової та інших.

В Україні проблему конфліктів успішно розробляють: А.І. Бузнік, А.М. Гірник, Н.М. Дорошенко, О.В. Кришевич, В.Г. Ласькова, Г.В. Ложкін, В.М. Кушнірюк, І.Б. Омелаєнко, М.І. Пірен, Н.І. Пов'якель, В.М. Радчук, О.Л. Світличний.

Серед зарубіжних досліджень міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками слід виділити роботи: Дж. Готтман, Е. Міллер-Бут, К. Кейтлінс, Д. Борден та ін. У дослідженнях вчені зосереджуються на вивченні позитивних і негативних аспектах взаємодії між батьками та дітьми, фокусуються на впливі сімейного конфлікту на психологічний розвиток дитини, аналізують різні стратегії розв'язання конфліктів та їх наслідки для психологічного стану підлітка.

У віковому аспекті проблему конфліктів у підлітковому віці вивчали: Я.Л. Коломінський, Б.П. Жизнєвський, М.І. Коцко, В.М. Комісарик, М.І Тютюнник, Л.І. Божович, Т.В. Драгунова, В.І. Ілійчук, О.В. Первишева та ін.

В роботах вітчизняних вчених: Т. Яновської, І. Петрової, О. Левченко, Л. Шевченко розглянуто психологічні особливості розвитку та прояву конфліктів між підлітками та батьками.

Питання управління конфліктами, стратегії поведінки під час перебігу конфліктів, рекомендації щодо їх конструктивного розв'язання розглядались в дослідженнях: В. Андріяш, В. Бакуменко, Ю. Барабаш, В. Дереги, В. Євдокимова, О. Євтушенко, В. Ємельянова, С. Серьогіна, В. Тимофієва та ін.

Результати численних досліджень показують наявність суттєвих індивідуально-особистісних відмінностей у сфері вирішення психологічних конфліктів та управління ними, які необхідно враховувати у реальному житті для гармонізації відносин між батьками та підлітками.

Об'єкт дослідження: міжособистісний конфлікт.

Предмет дослідження: особливості розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

Метою дослідження є вивчення проблеми розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками та розробка заходів психокорекції щодо їх вирішення.

Гіпотеза: в основу дослідження було покладено припущення, що:

- особливості міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками зумовлені сформованим у родині стилем міжособистісних дитяче-батьківських відносин, стилями вирішення певних конфліктних ситуацій, а також рівнем конфліктостійкості;

- існують відмінності між підлітками та батьками у взаємодії в ситуації конфлікту;

- управління конфліктами ситуаціями у вигляді психологічних методів впливу сприятиме гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками.

Мета та гіпотеза дослідження зумовили постановку наступних завдань:

1. Розглянути наукові напрямки та підходи до дослідження психологічних міжособистісних конфліктів між батьками та підлітками.

2. Охарактеризувати психологічні конфлікти батьків та підлітків: причини виникнення та типологія поведінки в конфлікті.

3. Дослідити практику попередження та вирішення міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

4. Провести емпіричне дослідження, спрямоване на діагностику особливостей міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

5. Розробити процедуру психологічного посередництва щодо вирішення психологічних конфліктів та психокорекційну програму анти-конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками й оцінити її ефективність.

Теоретико-методологічні основи дослідження включають аналіз психологічних теорій, які пояснюють природу конфліктів між батьками та підлітками, а також методи дослідження, що дозволяють з'ясувати причини

та наслідки цих конфліктів; загальнотеоретичні положення вітчизняних психологів сучасного наукознавства, що дозволяють розкрити сутність міжособистісного конфлікту, його детермінант, змісту, структурно-динамічних та функціональних характеристик (А.Я. Анцупов, Н.В. Гришина та ін.); вплив конфлікту на особистісні та міжособистісні відносини (А.Я. Анцупов, Є.Є. Вендер, А.А. Єршов, Г. Зіммель, Л. Козер, Р.А. Кричевський); основні положення про сутність та розвиток особистості (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн); провідні положення про закономірності розвитку особистості у підлітковому віці (Г.С. Абрамова, І.С. Кон, Х. Ремшмідт); дослідження про особливості поведінки суб'єкта у конфліктних ситуаціях (Н.В. Гришина, В.І. Ілійчук, Н.М. Коряк, В.Г. Ласькова, В.М. Радчук).

У дослідженні використовувався комплекс наукових методів, адекватних об'єкту, предмету та завданням дослідження. Як основні методи дослідження виступали:

- теоретичні методи: теоретичний аналіз та систематизація наукових даних щодо проблеми розвитку психологічних конфліктів;

- емпіричні методи: спостереження, анонімне опитування, психодіагностика (тестування);

- математичні методи: кількісний метод (статистичний аналіз, аналіз непараметричних критеріїв: U-критерію Манна - Уітні (для оцінки відмінностей між двома підгрупами); Spearman Rank Order Correlations (для оцінки взаємозв'язку двох чи кількох випадкових величин); якісний метод - диференціація матеріалу за групами, графічний аналіз.

Для реалізації поставленої мети емпіричного дослідження використовувався психодіагностичний інструментарій, що дозволяє оцінювати цю проблему з різних боків.

Методики:

1. Тест: Дитячо-батьківські відносини підлітків, ДРОП/М (П. Трояновська).

2. Тест Томаса-Кілманна на поведінку у конфліктній ситуації (К. Томас, Р. Кілманн)

3. Тест Визначення рівня конфліктостійкості (Фетіскін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.)

Характеристика вибірки та база емпіричного дослідження:

Дослідження проводилось упродовж 2023 р. на базі Запорізької гімназії № 62 Запорізької міської ради (вул. Незалежної України, б. 9. 69006 м. Запоріжжя) за підтримкою шкільного практичного психолога: О.Ю. Чорток.

У дослідженні взяло участь 40 осіб (підлітки, що навчаються у Запорізької гімназії №62 (20 осіб) та їх батьки (20 осіб) не залежно від гендерної приналежності), всього – 20 діад (підліток-мати/батько).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше:

- здійснено комплексний підхід до вивчення психологічних конфліктів між батьками та підлітками з урахуванням сучасних соціальних та культурних контекстів;

- розширено та поглиблено знання про природу та причини сімейних міжособистісних конфліктів між підлітками та батьками; сформульовано уявлення про моделі конфліктної взаємодії між батьками та підлітками; набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо врегулювання конфліктів;

- сформульовано: практичні рекомендації щодо шляхів запобігання та вирішення міжособистісних психологічних конфліктів між підлітками та батьками;

- розроблено: процедуру психологічного посередництва щодо вирішення психологічних конфліктів, психокорекційну програму анти-конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками та доведено її ефективність.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширені теоретичного розуміння психологічних конфліктів між батьками та підлітками, а також в

узагальнені психологічних теорій, які можуть бути застосовані для розуміння та вирішення цих конфліктів; узагальнені сучасних тверджень та нових теоретичних положень у психологічній науці про конфлікт. В досліджені розширено поняття конфлікту та розглянуто механізми регулювання міжособистісних конфліктів; проведено ґрунтовний аналіз матеріалів із вітчизняної та закордонної практики управління психологічними конфліктами між батьками та підлітками.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для розробки програм та інтервенцій, спрямованих на покращення взаємин між батьками та підлітками, що може сприяти зміцненню сімейних стосунків, покращенню психологічного благополуччя та соціального розвитку обох сторін. Результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки студентів психологічних спеціальностей при викладанні курсів з «психології спілкування», «конфліктології», «психології особистості».

Апробація дослідження: Міжнародна науково-практична конференція «Гуманітарні проблеми соціальних, правових та управлінських процесів в контексті глобальних світових трансформацій», м. Світ, Словацька Республіка, 22 жовтня 2023 року.

Структура дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ПІДЛІТКАМИ

1.1. Наукові напрямки та підходи до дослідження психологічних міжособистісних конфліктів між батьками та підлітками

Конфлікт – це надзвичайно складне соціально-психологічне явище, вивченню якого присвячено значну кількість досліджень.

Термін «конфлікт» походить від латинського слова «conflictus», що в дослівному перекладі означає зіткнення, а в довільному - протидія, протиборство.

Розглянемо значення терміну «конфлікт». Конфлікт – це «…відносини між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються протиборством за наявності протилежних мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) чи суджень (думок, поглядів, оцінок)» [31].

У психології проблема конфлікту найчастіше розкривається крізь призму поняття конфлікту як актуалізованого протиріччя, зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії чи опонентів і зіткнення самих опонентів [5].

У словнику психологічних термінів конфлікт визначається як «…зіткнення протилежно спрямованих, несумісних один з одним інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів [40].

Конфлікт є жорстким способом вирішення протиріч. Він виникає в процесі соціальної взаємодії і найчастіше полягає у яскраво вираженій протидії учасників цієї взаємодії [20]. Основним джерелом конфліктних відносин, що виникають у сімейних відносинах, є невідповідність переконань та поведінки індивіда моральним принципам та очікуванням інших членів родини.

К.К. Платоновим та В.Г. Козаковим конфлікт характеризується як усвідомлене протиріччя між особистостями, що спілкуються, яке супроводжується спробами його вирішення на тлі емоційних відносин [27].

Психологічні конфлікти є невід'ємною частиною нашого життя. Вони виникають в різних сферах нашого життя, включаючи особисте життя, роботу та соціальні взаємини. Причини психологічних конфліктів можуть бути різними, такими як різниця в поглядах, цінностях та переконаннях, недостатність ресурсів, конкуренція за засоби індивідуального і колективного благополуччя, стереотипи та упередження.

Сутність психологічного конфлікту полягає в тому, що індивідуум відчуває незручність або дискомфорт через невирішені проблеми або протиріччя між своїми бажаннями та потребами та потребами інших людей. Це може призвести до стресу, тривоги, депресії та інших психологічних проблем.

Психологічний конфлікт – це стан, що виникає в результаті несумісності цінностей, інтересів, потреб, думок та інших аспектів між двома або більше особами, який супроводжується негативними емоціями та може впливати на психологічне благополуччя сторін [2].

К. Левін характеризує конфлікт як ситуацію, у якій на індивіда одночасно діють протилежно спрямовані сили приблизно рівної величини. Поряд із «силовими» лініями конфліктної ситуації, активну роль у вирішенні конфліктів, їх розумінні та баченні грає сама особистість. У роботах К. Левіна розглядаються як внутрішньо-особистісні, так і міжособистісні конфлікти[55].

Внутрішньо-особистісний конфлікт – це, як правило, конфлікт мотивації, почуттів, потреб, інтересів і поведінки в однієї людини.

Міжособистісний конфлікт – це конфлікт, що найбільш часто виникає. Виникнення міжособистісних конфліктів визначається ситуацією, особистісними особливостями людей, ставленням особистості до ситуації та психологічними особливостями міжособистісних відносин [15].

В рамках наукових досліджень психологічний конфлікт розглядається як процес та надаються наступні визначення психологічного конфлікту: процес, у якому одна сторона сприймає, що інша сторона перешкоджає досягненню її цілей або намагається досягти своїх цілей за рахунок перешкоджання іншої сторони (К. Томас, Р. Кілман); процес, у якому дві або більше сторони мають несумісні цілі або інтереси (М. Девісон); процес, у якому дві або більше сторони взаємодіють таким чином, що одна або обидві сторони почуваються несправедливо ображеними (Ф. Стелер); процес, у якому дві або більше сторони мають різні погляди на те, що є правильним або неправильним (Г. Келман); процес, у якому дві або більше сторони мають різні потреби, очікування та інтереси, які не можуть бути задоволені одночасно (М. Паркер Фольк) [25; 31; 44; 58].

Необхідно відзначити, що в основі будь-якого конфлікту лежить ситуація, яка містить або суперечливі позиції сторін щодо будь-якого приводу, протилежні цілі або засоби їх досягнення, невідповідність інтересів, бажань та ін.

Таким чином, психологічний конфлікт ми можемо розглядати як процес крайнього загострення протиріч та боротьби двох або більше сторін соціальної взаємодії, що супроводжується негативними емоціями. Це відкрите чи приховане протистояння цих сторін унаслідок відстоювання ними взаємовиключних інтересів, цілей, позицій, суджень чи поглядів. При цьому кожна з конфліктуючих сторін вважає себе правою та рішуче вступає у боротьбу за свої інтереси. Конфлікти виникають через протилежність інтересів та соціальних установок людей, вони вимагають обов'язкового вирішення, оскільки без цього неможливе нормальне функціонування соціальної групи.

Слід підкреслити, що вивчення психологічних конфліктів між батьками та підлітками розуміє собою дослідження конфлікту міжособистісного типу.

Різні автори висвітлюють різні аспекти міжособистісних конфліктів, такі як різні цілі, інтереси, культурні цінності, стилі взаємодії тощо. Однак, у

всіх теоріях є спільний аспект - конфлікти виникають через несумісність між людьми та можуть мати негативний вплив на психологічне благополуччя сторін.

Так, головний аспект теорії соціальної взаємодії Ч. Осгуда полягає в тому, що конфлікти виникають через різні інтерпретації соціальних сигналів між людьми. Основна ідея полягає в тому, що люди сприймають світ по-різному, тому що мають різні досвіди та переконання [54].

Теорія міжособистісних конфліктів, розроблена М. Девісоном, висвітлює основні аспекти конфлікту між людьми. Згідно з цією теорією, конфлікт виникає через розбіжності у вподобаннях, цінностях, потребах та інтересах між людьми.

М. Девісон виділив п'ять типів конфліктів: конкуренція, колаборація, компроміс, уникнення та примус. Основними аспектами теорії міжособистісних конфліктів є [51]:

1. Розбіжності у вподобаннях: Люди можуть мати різні смаки, уподобання та стилі життя, що може спричинити конфлікт між ними.

2. Розбіжності у цінностях: Конфлікти можуть виникати через розбіжності у цінностях, які визначають, що важливо для кожної людини. Наприклад, одна людина може вважати сім'ю найважливішим аспектом життя, тоді як для іншої людини кар'єра може бути на першому місці.

3. Розбіжності у потребах: Різні люди мають різні потреби, і якщо ці потреби не задовольняються, це може призвести до конфлікту. Наприклад, одна людина може потребувати більше простору та незалежності, тоді як інша людина може бути більш залежною та потребувати більше уваги.

4. Розбіжності у інтересах: Люди можуть мати різні інтереси та прагнення, що може призвести до конфлікту. Наприклад, двоє людей можуть мати різні погляди на те, як виконувати спільне завдання або як розподілити ресурси.

Теорія конфлікту як процесу (К. Томас, Р. Кілман) полягає в тому, що конфлікти виникають через різні способи вирішення проблем між

людьми[60]. Теорія конфлікту як процесу, розроблена Кеннетом Томасом та Ралфом Кілманом, описує стадії та етапи, через які проходить конфлікт між людьми. Вчені запропонували модель розв'язання конфліктів, яка включає п'ять етапів: конкуренція, компроміс, колаборація, уникнення та примус.

1. Початок конфлікту: Конфлікт може початися через розбіжності у думках, інтересах або цілях між людьми.

2. Ескалація конфлікту: Конфлікт може посилюватися, коли сторони починають висувати свої позиції та використовувати агресивні методи комунікації.

3. Переговори: Сторони вступають у переговори з метою досягнення компромісу або знаходження розв'язку проблеми.

4. Розв'язання конфлікту: Конфлікт може бути розв'язаний шляхом досягнення угоди, компромісу або прийняття рішення.

5. Заключний етап: Після розв'язання конфлікту сторони можуть змінити свої взаємини та встановити нові правила спілкування.

Теорія культурного конфлікту (Г. Келман) підкреслює те, що конфлікти виникають через різні культурні цінності та переконання між людьми. Г. Келман виділив три типи конфліктів: інтерперсональні, міжгрупові та міжкультурні [59].

Теорія взаємодії (Дж. Тедескі, М. Шевер) акцентує увагу на тому, що конфлікти виникають через різні стилі взаємодії між людьми. Вчені виділили чотири стилі взаємодії: конкурентний, колаборативний, компромісний та уникнення [61].

Результати дослідження свідчать про те, що в рамках своїх теорій вчені підкреслюють на те, що міжособистісні конфлікти виникають через розбіжності у вподобаннях, цінностях, потребах та інтересах між людьми.

Конфлікт може пройти крізь п'ять етапів: початок, ескалація, переговори, розв'язання та заключний етап.

Для успішного розв'язання конфлікту важливо використовувати методи переговорів, компромісу та прийняття рішень.

Характеризуючи підходи до вивчення психологічних конфліктів зазначимо, що перші психологічні теорії були створені на початку XX століття в рамках соціально-психологічної концепції Р. Дарендорфа, К. Левіна, К. Томаса та ін. При цьому, дослідження особливостей виникнення та розвитку конфліктів, а також причин, способів та мотивів їх врегулювання ґрунтується на мотиваційному, когнітивному, діяльнісному, організаційному підходах [25; 34].

Прихильники психодинамічних концептуальних схем визначають конфлікт як одночасну актуалізацію двох або більше мотивів (спонукань) (К. Хорні, Г. Кіскор та ін.).

У вивченні міжособистісних конфліктів домінує мотиваційний підхід, основоположниками якого є: М. Дойч, Л. Козер, Г. Зіммель, Дж. Бертон, К. Мітчелл, Н. Паузард, К. Райт та ін. [19; 37]. Мотиваційний підхід до вивчення міжособистісних конфліктів зосереджується на розгляді основних мотивів та потреб, які можуть призводити до конфлікту. Згідно з цим підходом, конфлікти виникають тоді, коли існуючі мотиви та потреби людини не задовольняються або коли виникають протиріччя між ними. Наприклад, конфлікт може виникнути, коли двоє людей мають різні потреби щодо контролю або незалежності. Також, конфлікт може виникнути через розбіжності у цінностях, коли індивіди мають різне розуміння того, що є важливим або морально прийнятним. Прибічники мотиваційного підходу вважають джерелами конфліктів у міжособистісних відносинах усвідомлення несумісних устремлінь та інтересів суперників. У мотиваційному підході до вивчення міжособистісних конфліктів широко застосовують поняття «конкуренція».

Когнітивний підхід до вивчення конфліктних ситуацій знайшов відображення в дослідженнях Н. Фрігіної та М. Крогіуса. Конгнітивний підхід до вивчення міжособистісних конфліктів зосереджується на розумових процесах та способах сприйняття та оцінки ситуацій [65]. Згідно з цим підходом, конфлікти виникають через розбіжності у сприйнятті та

інтерпретації подій та ситуацій. Наприклад, дві людини можуть мати різні погляди на те, що викликало конфлікт, через різні способи сприйняття та оцінки ситуації. Когнітивний підхід досліджує конфлікт в аспекті впливу конгітивного, суб'єктивного світу людини на її поведінку. При цьому більшість авторів зазначають, що в процесі розвитку когнітивний конфлікт найчастіше трансформується в міжособистісний.

За результатами проведеного аналізу мотиваційного та конгнітивного підходів до вивчення міжособистісних конфліктів, можна зробити такі висновки. Мотиваційний підхід акцентує увагу на мотивах та потребах людини, які можуть призводити до конфлікту. Важливо враховувати ці мотиви та потреби при аналізі та розв'язанні конфлікту. Конгнітивний підхід показує, що розбіжності у сприйнятті та оцінці ситуацій можуть призводити до конфлікту. Важливо зрозуміти, як кожна сторона бачить ситуацію та як це впливає на конфлікт. Обидва підходи підкреслюють важливість розуміння та сприйняття іншої сторони в конфлікті. Це може допомогти знайти спільну мову та досягти компромісу.

Для успішного розв'язання конфлікту важливо враховувати як мотиваційні, так і конгнітивні аспекти. Необхідно розуміти мотиви та потреби кожної сторони, а також їх сприйняття та оцінку ситуації.

Отже, мотиваційний та конгнітивний підходи до вивчення міжособистісних конфліктів доповнюють один одного та надають комплексне розуміння причин та процесу конфлікту. Враховуючи ці аспекти, можна зробити кращі рішення та досягти успішного розв'язання конфлікту

Діяльнісний підхід дослідження міжособистісних конфліктів дозволяє проаналізувати рівень ефективності спільної діяльності індивідів. Діяльнісний підхід до вивчення міжособистісних конфліктів зосереджений на тому, як дії та поведінка людей впливають на виникнення і розвиток конфлікту. Згідно з цим підходом, конфлікт може виникнути, коли індивіди мають різні цілі, мотиви або способи досягнення результату [8; 29; 53].

Дослідження, у галузі дослідження міжособистісних конфліктів з діяльнісного підходу, включають роботи: К. Левіна, М. Роузштейна, Р. Баррета та ін.. Так, К. Левін розробив теорію поле-теорії, яка стверджує, що конфлікт виникає через взаємодію індивіда з його оточенням. Він показав, що конфлікт може виникати через розбіжності у цілях та потребах людей [53; 64; 67].

Дослідження М. Роузенштейн зосереджені на вивченні внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на поведінку людей у конфліктних ситуаціях. Вчений показав, що конфлікт може бути результатом незадоволеності потреб або невдалого вирішення проблем.

Наукові роботи Р. Баррета зосереджені на вивченні ролі комунікації та спілкування у міжособистісних конфліктах. Вчений доказав, що ефективна комунікація може допомогти у розв'язанні конфлікту та зменшенні його негативних наслідків.

Діяльнісний підхід до вивчення міжособистісних конфліктів наголошує на важливості розуміння дій та поведінки людей у конфліктних ситуаціях і розвитку стратегій, які сприяють успішному розв'язанню конфлікту.

Діяльнісний підхід також знайшов розвитку у працях Е.А. Донченко, Т.М. Титаренко та ін. [18; 37]. Діяльнісний підхід як об'єктивні детермінанти міжособистісних конфліктів виділяє протиріччя предметно-діяльного характеру, зумовлені загальною груповою діяльністю. Характеризуючи діяльнісний підхід до дослідження конфліктів зазначимо, що у його рамках здійснюється аналіз ефективності спільної діяльності індивідів. Діяльнісний підхід до вивчення міжособистісних конфліктів наголошує на важливості розуміння дій та поведінки людей у конфліктних ситуаціях і розвитку стратегій, які сприяють успішному розв'язанню конфлікту.

Необхідно відзначити, що кожен із розглянутих підходів по-своєму ефективний і дає можливість визначити напрямок розвитку міжособистісного конфлікту, його причини, зміст та наслідки.

Щоб визначити суть міжособистісного конфлікту, важливо виділити його основні ознаки, сформулювати умови його виникнення. Конфлікт завжди виникає з урахуванням протилежно спрямованих мотивів і суджень, поглядів, які вважатимуться необхідною умовою виникнення конфлікту. Для конфлікту завжди характерне протистояння суб'єктів соціальної взаємодії, що проявляється через нанесення взаємної шкоди (моральної, матеріальної, фізичної, психологічної та ін.). Необхідними та достатніми умовами виникнення конфлікту є наявність у суб'єктів соціальної взаємодії протилежно спрямованих мотивів та суджень, а також стан протиборства між ними» [65].

Необхідно відзначити, що в рамках міжособистісного конфлікту кожна зі сторін прагне відстояти свою думку, довести іншої стороні її неправоту: люди вдаються до взаємних звинувачень, словесних образ та принижень та ін. Подібна поведінка викликає у суб'єктів конфлікту гострі негативні емоційні що загострюють взаємодію учасників та провокують їх на екстремальні вчинки. У разі розвитку міжособистісного конфлікту людям стає складно керувати своїми емоціями. Таким чином, міжособистісний конфлікт виявляє відсутність згоди в системі взаємодії між людьми, що склалася.

Конфлікт як соціально-психологічний феномен включає такі елементи: предмет конфлікту – проблема, з приводу якої він виникає; конфліктну ситуацію, в якій виражаються характер та ступінь протиріччя; учасників конфлікту, що мають свої цілі та прагнуть ці цілі реалізувати за допомогою конфлікту; привід до зіткнення сторін; інцидент як дії сторін із взаємного протистояння у тих чи інших формах; засоби та способи їх використання конфліктуючими сторонами; умови, в яких виникає і протікає конфлікт (статусний стан конфліктуючих, місце зіткнення та ін.) [31].

Розглянемо особливості міжособистісного конфлікту.

Міжособистісний конфлікт – це процес вирішення суперечностей, що виникають між людьми, з питань особистого, службового, або суспільного

життя і діяльності, який відбувається у формі взаємної протидії сторін і супроводжується порушенням загальноприйнятих норм соціальної та психологічної взаємодії та негативними емоційними станами. Цей тип конфлікту найпоширеніший. Міжособистісний конфлікт може також розвиватися через зіткнення характерів особистостей. Люди з різними рисами характеру, поглядами та цінностями іноді просто не в змозі ладнати один з одним; як правило, погляди та цілі таких людей різняться докорінно.

Якщо звернутися до загальної теорії конфліктів, то всі міжособистісні конфлікти мають спільні риси, і одночасно кожен конфлікт має свої особливості (табл. 1.1) [10; 38].

Таблиця 1.1

Загальні та відмінні ознаки міжособистісних конфліктів

Міжособистісний конфлікт	
Загальні риси	Відмінності
1. Наявність щонайменше двох сторін. 2. Наявність зони незгоди між сторонами, яку завжди можна легко розпізнати і меж, які є рухливими (можуть звужуватися і розширюватися). 3. Мотиви кожної із сторін визначають процес, який називають формуванням мети. 4. Дії, які конфліктуючі сторони спрямовують один проти одного (створення прямих чи непрямих перешкод, заподіяння шкоди майну чи репутації іншого, загрози, насильство, приниження); 5. Однакові стадії розвитку конфлікту: передконфлікт; інцидент; ескалація; кульмінація; завершення конфлікту; постконфліктна ситуація; 6. Приблизно однакові способи вирішення конфліктів.	У кожному міжособистісному конфлікті можна виділити дві тісно пов'язані між собою сторони: - зміст: наявність предмета спору, питання, яке викликало незгоду; - психологічна: пов'язана з особистісними особливостями учасників конфлікту, зі своїми емоційними реакціями на причини конфліктів, на дії іншої сторони, на перебіг конфлікту.

У структуру конфлікту входять два елементи [17]:

Конфліктна ситуація як сукупність причини та умов розвитку конфлікту (суперечність між потребами, інтересами суб'єктів).

Інцидент як дії (конфліктоген) однієї зі сторін, спрямовані на досягнення цілей.

Конфліктна ситуації у свою чергу базується на характеристиці об'єкта (реальний чи вигаданий), цілях та мотивах суб'єктів (сторін), їх особливостях та бачення ситуації.

Самі суб'єкти та об'єкт також входять до структури конфлікту. Крім того, іноді бувають задіяні другорядні особи, які можуть надавати неоднозначний вплив: підбурювати заради власних інтересів (провокатор); врегулювати розбіжності (медіатор); підтримувати одну чи обидві сторони (союзник, група підтримки); планувати та керувати конфліктом (організатор, «ляльковод»); бути випадково залученим (жертва).

У всіх ситуаціях міжособистісних конфліктів виділяються два взаємопов'язані аспекти [14]:

- змістовна сторона конфлікту, предмет суперечки, питання, що викликає розбіжності;

- психологічна сторона конфлікту, пов'язана з особистісними особливостями його учасників, зі своїми особистими взаємовідносинами, зі своїми емоційними реакціями з причини конфлікту, з його перебіг і друг на друга. Саме ця сторона відрізняє міжособистісний конфлікт від інших випадків людської взаємодії, і саме вона найчастіше затьмарює змістовну сторону, роблячи розпал пристрастей дуже високим.

Можна виділити 4 стадії розвитку конфлікту (рис.1.1) [41].

Формування конфліктної ситуації, тобто потенційний конфлікт (який завжди усвідомлюється самими суб'єктами).

Усвідомлення протиріччя. До того ж воно може бути адекватним (реальне бачення ситуації), неадекватним (спотворене бачення ситуації), неясним (очевидно напруга, але зрозуміла причина), хибним («роздули з мухи слона»).

Вибір тактики конфліктної поведінки. Мета – блокування намірів та досягнень протилежної сторони.

Вирішення конфлікту. Відбувається за рахунок зміни ситуації чи відношення сторін до неї. Можливо часткове (усунуті зовнішні ознаки конфлікту, але в сторін залишилися внутрішні спонукання до протистояння) і повне (зовнішнє і внутрішнє усунення конфліктної поведінки та спонукань) дозвіл.

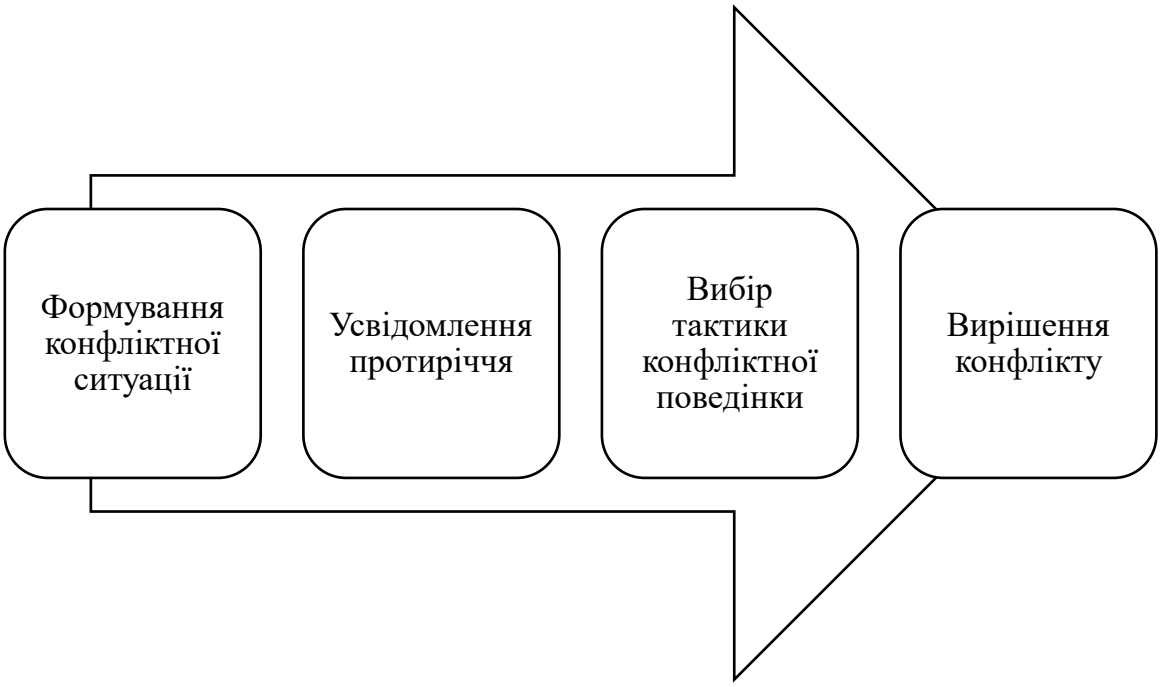

Рисунок 1.1 Стадії розвитку конфлікту

Сучасні наукові праці: Дж. Фолгера, М. Пул, Р. Статмана, М. Дойч, Дж. Рубіна та інших вчених уміщають важливу інформацію про дослідження міжособистісних конфліктів, їх причини та стратегії розв'язання [59; 61; 70]. Основні аспекти дослідження міжособистісних конфліктів включають: причини конфлікту: дослідження зосереджуються на визначенні факторів, що сприяють виникненню конфлікту, таких як розбіжності у цілях, потребах і цінностях, недостатня комунікація та незадоволення; вплив конфлікту на сторони: дослідження досліджують психологічні та емоційні наслідки конфлікту для сторін, таких як стрес, незадоволення, погіршення взаємин та самооцінки; стратегії розв'язання конфлікту: дослідження спрямовані на виявлення ефективних стратегій розв'язання конфлікту, таких як компроміс,

співпраця та використання посередника; вплив соціального контексту: дослідження досліджують вплив соціального контексту, такого як культурні чинники, рольні очікування та соціальні норми, на виникнення та розвиток міжособистісних конфліктів.

Теоретичний аналіз робіт, присвячених вивченню проблеми розвитку міжособистісних конфліктів, дозволяє відзначити, що більшість дослідників сходиться у визначенні міжособистісного конфлікту, характеризуючи його як ситуацію зіткнення між людьми в процесі їхнього безпосереднього спілкування, що викликається суперечливими поглядами, способами поведінки, установками людей в умовах прагнення їх до досягненню будь-якої мети.

О.А. Алексєєв підкреслює на те, що міжособистісний конфлікт обумовлений протидією людей, у якої відбувається зіткнення цілей, інтересів, і навіть виражене реальне суперництво між сторонами конфлікту [4].

Принципово важливе визначення міжособистісного конфлікту через протиріччя ми бачимо у працях А.Г. Ковальова, який вважає: конфлікт є суперечністю, що виникає між людьми у зв'язку з вирішенням тих чи інших питань соціального та особистого життя. Вчений зазначає, що це явище міжособистісних і групових відносин; прояв протиборства, активного зіткнення оцінок, принципів, думок, характерів, еталонів поведінки [36].

У дослідженнях Е.П. Утліка конфлікт характеризується деструкцією міжособистісних відносин на емоційному, когнітивному чи поведінковому рівнях. У цьому, з погляду психічного стану протиборчих сторін, конфлікт виступає як захисна, емоційно забарвлена реакція [44].

Сучасними вітчизняними дослідниками розширюється і поглиблюється розуміння конфліктів і наголошується, що міжособистісний конфлікт означає зіткнення особистостей через несумісність їх потреб, мотивів, цілей, установок, поглядів, поведінки в процесі і в результаті спілкування цих

особистостей, що сам по собі конфлікт завжди усвідомлений, але його мотиви для суб'єкта який завжди зрозумілі і усвідомлені [3; 14; 29].

Сучасні психологи досліджують психологічні конфлікти між батьками та підлітками з різних наукових напрямків та підходів. Один з найбільш поширених напрямків – це соціальна психологія, яка досліджує взаємодію людей у групах та соціальних ситуаціях. Інший напрямок – це психологія розвитку, яка досліджує розвиток особистості та взаємодію з оточуючим світом.

Підходи до дослідження психологічних міжособистісних конфліктів між батьками та підлітками також різноманітні. Один з них - це психоаналітичний підхід, який вважає, що конфлікти виникають через невирішені проблеми з дитинства. Інший підхід – це когнітивно-поведінковий, який вивчає, як люди сприймають та інтерпретують інформацію.

1.2. Психологічні конфлікти батьків та підлітків: причини виникнення та типологія поведінки в конфлікті

Міжособистісний психологічний конфлікт батьків та підлітків є персоніфікованою формою сімейних відносин, а також протиріч, що виникають у їхній сфері. У ньому актуалізуються рольові позиції особистості у спільній життєдіяльності та пов'язані з ними потреби, інтереси учасників конфлікту як суб'єктів суспільних відносин, їх індивідуально-психологічні, соціально-психологічні якості.

У ролі специфічних соціально-психологічних феноменів, які породжуються міжособистісним психологічним конфліктом між батьками та підлітками, виступають: наростання напруженості у відносинах людей; різке переважання емоційного тла суб'єктивного сприйняття події; зниження

значущості раціонального компонента у виборі способу поведінки; переважання феномена покладання відповідальності іншого над феноменом взяття відповідальності.

Підлітковий вік – це період життя, коли відбуваються значні зміни в психологічному та фізичному розвитку. Це також час, коли підлітки можуть стикатися з різними психологічними конфліктами зі своїми батьками. У цій статті ми розглянемо причини та наслідки таких конфліктів.

Підлітковий вік – це період розвитку між дитинством та дорослістю, який характеризується значною фізіологічною, психологічною та соціальною зміною. У цьому віці підлітки зазвичай відчувають сильні емоції та переживання, такі як: бажання бути незалежними, пошук своєї ідентичності та рольових моделей. Зміни в гормональному фоні можуть призводити до різкої переміни настроїв та емоційних коливань, що можуть впливати на поведінку та взаємодію з батьками. Підлітки також можуть демонструвати бажання бути більш незалежними та викликати авторитет батьків, що може призводити до конфліктних ситуацій. Важливо зрозуміти, що підлітковий вік – це перехідний період, і підлітки потребують підтримки та розуміння від батьків та оточуючих людей.

Психологи визначають кілька причин виникнення психологічних конфліктів між батьками та підлітками. Одна з них – це зміна ролей, коли дитина стає дорослою та намагається встановити свою незалежність. Іншою причиною може бути розбіжність у цінностях та поглядах на життя.

Типологія поведінки в конфлікті також різноманітна. Одна з форм поведінки - це агресивна, коли підліток використовує фізичну або вербальну агресію для досягнення своїх цілей. Інша форма поведінки - це уникання, коли підліток уникає конфлікту та не розв'язує проблему.

Самі причини конфліктів можна класифікувати на: об'єктивні; соціально-психологічні; особистісні.

Об'єктивні причини конфліктів лежать у площині нерівномірного розподілу ресурсів. З цієї причини виникають такі причини конфліктів, як:

відмінність у цілях; відмінності у цінностях; взаємозалежність завдань; незадовільна комунікація[40].

Соціально-психологічні причини конфліктів можна класифікувати такі види, як: несприятливий соціально-психологічний клімат; аномія соціальних норм; протиріччя поколінь; прояви респондентної агресії [5; 22].

Особистісні причини конфліктів розглядаються як провідні в особистісно-орієнтованому підході до конфлікту. Основною категорією особистісно-орієнтованого підходу є конфліктна особистість. При цьому зазначається, що найчастіше конфліктна особистість є призвідником конфліктних ситуацій, що спричиняє негативний ефект та негативні емоції [39].

Розглядаючи міжособистісні психологічні конфлікти батьків та підлітків, слід визнати, що вони відбуваються у спілкуванні. Причини таких міжособистісних зіткнень досить різноманітні. Серед причин конфліктів слід виділити причини, пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями учасників конфлікту: оцінка поведінки іншого з погляду неприпустимо низького рівня його соціально-психологічної компетентності, недостатня психологічна стійкість, погано розвинена здатність до емпатії, завищений або занижений рівень претензій, надмірна вираженість окремих характеристик характеру, психологічна несумісність людей, між якими виник конфлікт.

Існує безліч причин виникнення психологічних конфліктів батьків та підлітків. Причини конфліктів – це явища, події, факти, ситуації, які перед конфліктом і за певних умов викликають його.

Одна з головних причин психологічних конфліктів між батьками та підлітками полягає в розбіжностях у поглядах, цінностях та переконаннях. Підлітки починають формувати свою ідентичність та свої власні думки про світ, що може суперечити з думками та переконаннями їх батьків. Це може призводити до незгоди, конфлікту та невирішених проблем.

Іншою причиною може бути недостатнє спілкування та розуміння між батьками та підлітками. Підлітки можуть відчувати, що їхні батьки не

розуміють їхніх потреб та бажань, або ж не вміють ефективно спілкуватися з ними. Це може призводити до відчуття віддаленості та незрозуміння.

Існує декілька видів психологічних конфліктів між батьками та підлітками:

1. Конфлікти, пов'язані з ідентичністю: підлітки починають формувати свою ідентичність та свої власні думки про світ, що може суперечити з думками та переконаннями їх батьків.

2. Конфлікти, пов'язані зі способом життя: підлітки можуть мати інші цінності та бажання, ніж їхні батьки, що може призводити до конфлікту.

3. Конфлікти, пов'язані з комунікацією: підлітки можуть відчувати, що їхні батьки не розуміють їхніх потреб та бажань, або ж не вміють ефективно спілкуватися з ними.

4. Конфлікти, пов'язані з контролем: батьки можуть намагатися контролювати своїх підлітків, що може призводити до відчуття обмеженості та незалежності.

5. Конфлікти, пов'язані зі стосунками: підлітки можуть мати проблеми зі стосунками з ровесниками або з родичами, що може впливати на їхні взаємини з батьками.

Наслідки психологічних конфліктів між батьками та підлітками можуть бути серйозними. Вони можуть призвести до погіршення взаємин, втрати довіри та поваги, або навіть до розриву взаємин. Конфлікти також можуть мати негативний вплив на психологічне здоров'я підлітків, спричиняючи стрес, тривогу та депресію.

Серед популярних причин конфліктів можна назвати такі:

Неадекватна самооцінка. Індивід не сприймає критики. Він або сердиться (підвищена самооцінка), або сердиться і додатково внутрішньо важко переживає конфлікт (низька самооцінка).

Неадекватне уявлення про себе, ситуацію, іншу людину. Виникає від незнання, віри чуткам, отримання недостовірної інформації чи браку даних.

Несумісність соціальних ролей. Внутрішнє протиріччя однієї людини чи різні ставлення до однієї й тієї ролі у двох людей. Наприклад, підлітки вважаю себе дорослими, але для батьків вони діти.

Дискримінація за будь-якою ознакою.

Обмежений обсяг ресурсів, тобто «битва за місце, блага».

Причиною конфлікту може стати все, що не задовольняє потреби людини, зачіпає інтереси особисті та обмежує поведінку та діяльність суб'єктів.

За визначенням вчених, процес протікання психологічного конфлікту складається з декількох етапів:

1. Виникнення конфлікту – на цьому етапі виникає несумісність між сторонами.

2. Емоційна реакція – на цьому етапі сторони починають відчувати негативні емоції, такі як гнів, образа, страх, розчарування тощо.

3. Розуміння проблеми – на цьому етапі сторони починають розуміти причини конфлікту та їхні наслідки.

4. Пошук рішення – на цьому етапі сторони намагаються знайти спосіб вирішення конфлікту.

5. Досягнення компромісу або розв'язання конфлікту – на цьому етапі сторони доходять до згоди та приймають рішення щодо вирішення конфлікту.

У психології відомі кілька основних способів поведінки людей у конфліктній ситуації, зміст яких визначається мірою співвідношення в поведінці конкретної людини двох наступних показників: «орієнтація задоволення власних інтересів» та «орієнтація задоволення інтересів протилежної сторони». При цьому, різна ступінь цих показників та його поєднання дає можливість виділити п'ять основних типів поведінки особистості в конфліктної ситуації: ухилення від конфлікту; поступливість; боротьба; компроміс; співробітництво [38]. Зміст кожного типу досить наочно можна зобразити на рис.1.2.

За визначенням даним К. Томасом, Р. Кілманом, в основі типології конфліктної поведінки лежать два поведінкові стилі: кооперація, пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених у конфлікт, і наполегливість, для якої характерний акцент на захисті власних інтересів [54].

Зазначимо, що саме стиль поведінки у конфліктній ситуації має вирішальне значення для подальшого розвитку та завершення конфліктної ситуації між батьками та підлітками. При цьому основними умовами продуктивного завершення конфліктної взаємодії, на думку більшості дослідників, які підтримують теорію К. Томаса, є: адекватна оцінка; усвідомлення доцільності обраного способу поведінки відповідно до конкретної конфліктної ситуації; облік сили та влади опонента; правильне визначення джерела конфлікту; об'єктивне встановлення характеру взаємовідносин із іншою стороною; облік власних особистісних якостей та особливостей опонента [41; 49; 55; 64].

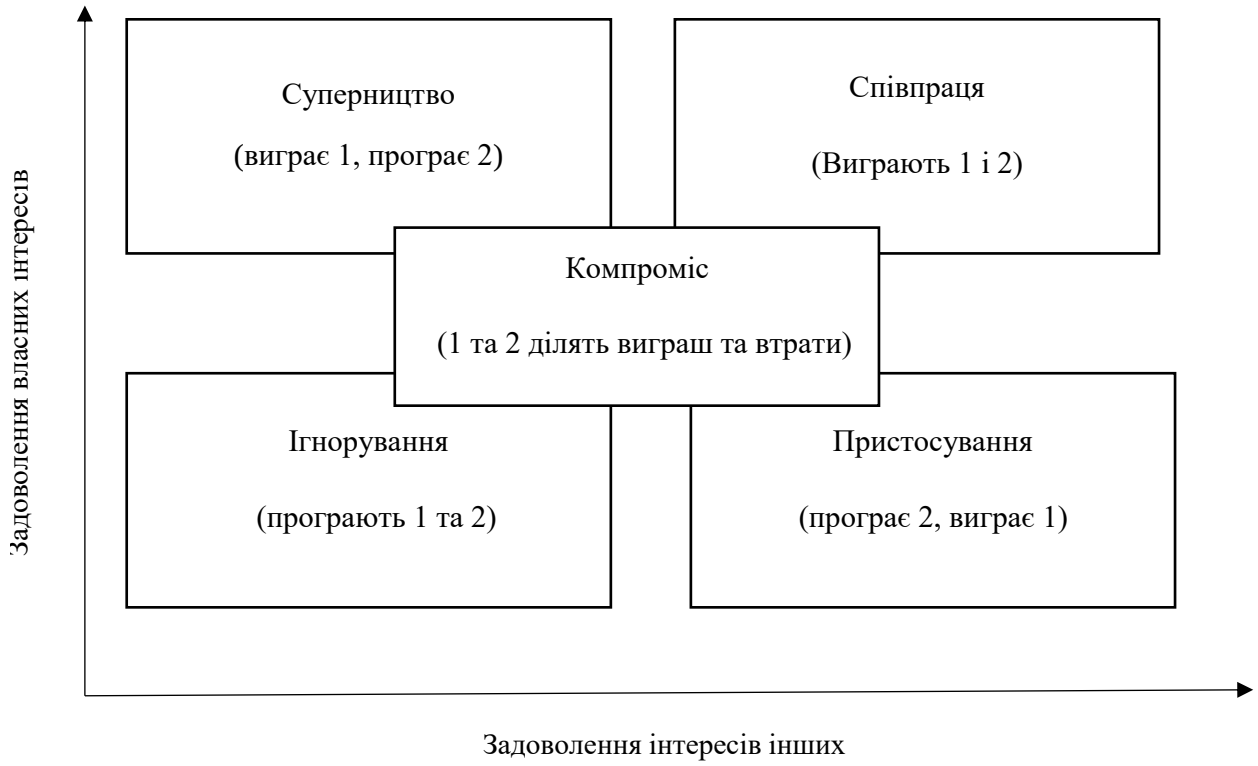

Рисунок 1.2 Типологія стилів поведінки у конфлікті (Сітка Томаса-Кілмена)

Дотримання цих умов сприяє прояву позитивних аспектів конфлікту: учасники отримують інформацію про довкілля, підтримується баланс і соціальний контроль, встановлюються нормативні та фізичні межі між опонентами [30].

У своїх дослідженнях Дж. Готтман зосереджується на вивченні позитивних і негативних взаємодій між батьками та дітьми. Він вважає, що конфлікти є необхідною складовою сімейного життя, але важливо вміти ефективно розв'язувати їх, щоб вони не пошкодили взаємини між батьками та дітьми. Будь-який міжособистісний конфлікт, зрештою, має своє рішення. Форми вирішення конфліктів залежить від стилю поведінки суб'єктів у розвитку конфлікту. Цю частину конфлікту називають емоційною стороною та вважають її найбільш значущою.

Е. Міллер-Бут в своїх дослідженнях фокусується на впливі сімейного конфлікту на психологічний розвиток дитини. Вона вивчає різні види конфліктних ситуацій та їх вплив на емоційний стан та поведінку дитини.

К. Кейтлінс досліджує вплив сімейних конфліктів на психологічне самопочуття та самооцінку дітей, аналізує різні стратегії розв'язання конфліктів та їх наслідки для психологічного стану дитини.

Д. Борден досліджує роль комунікації в сімейних конфліктах. Вчена вивчає, як ефективна комунікація може сприяти розв'язанню конфліктних ситуацій та покращенню взаємин між батьками та дітьми.

Зарубіжні та вітчизняні автори займаються подібними проблемами в дослідженнях сімейних конфліктів між батьками та дітьми. Вони акцентують увагу на впливі конфліктів на психологічний розвиток, емоційний стан та поведінку дитини. Автори також досліджують роль комунікації та батьківського стилю в розв'язанні конфліктних ситуацій.

Дослідники наголошують на важливості ефективного розв'язання конфліктів для збереження гармонійних взаємин між батьками та дітьми.

Так, вітчизняні автори: І. Петрова, О. Левченко, Л. Шевченко досліджують вплив сімейних конфліктів на психологічний розвиток дитини в українському контексті. Вони аналізують особливості сімейних конфліктів українських сімей та їх вплив на психологічний стан дитини; роль батьківського стилю в сімейних конфліктах. Вивчають, як різні підходи батьків до розв'язання конфліктів можуть впливати на емоційний стан та поведінку дитини. Л. Шевченко досліджує вплив сімейних конфліктів на соціальну адаптацію дитини. Вона вивчає, як конфлікти в сім'ї можуть впливати на взаємини дитини з оточуючими та її успішність у соціальному середовищі.

Результати проведеного аналізу наукової літератури показали, що різні види конфліктних ситуацій між батьками та підлітками можуть включати: психологічні конфлікти через правила і обмеження: це можуть бути суперечки щодо домашніх правил, обмежень у використанні технологій, часу повернення додому або вибору друзів (такі конфлікти можуть виникати через розбіжності у поглядах на виховання та потребу підлітку в самостійності); конфлікти через навчання і успішність: підлітки можуть відчувати тиск від батьків щодо навчання та досягнення успіху (незгоди можуть виникати стосовно шкільних оцінок, вибору майбутньої професії або недостатнього зосередження на навчанні); конфлікти через особисту свободу: батьки можуть мати розбіжності з підлітком щодо його особистої свободи, включаючи вибір одягу, захоплень, релігійних переконань або стосунків з протилежною статтю; конфлікти через комунікацію: недостатня або неправильна комунікація може призводити до конфліктів між батьками та підлітком (наприклад, недостатня увага до почуттів та думок підлітка, неправильний тон голосу або використання образливих слів можуть спричинити розлад у взаєминах).

Розрізнення стратегій розв'язання конфліктів також грає важливу роль у впливі на емоційний стан та поведінку підлітку. Деякі з них включають:

1. Комунікацію і вислуховування: Батьки можуть намагатися почути погляди та почуття підлітка, проявляти емпатію та виражати свої почуття без образливих слів або критики.

2. Пошук компромісу: Батьки та підліток можуть спільно шукати рішення, яке задовольняє обидві сторони. Це може включати узгодження правил, обмежень або знаходження спільних інтересів.

3. Перегляд ситуації з іншого кута зору: Батьки можуть намагатися зрозуміти погляди підлітка, спробувати побачити ситуацію з його точки зору і знайти альтернативні шляхи розв'язання конфлікту.

4. Звернення до професійної допомоги: У разі серйозних конфліктів, які не можуть бути вирішені самостійно, батьки та підліток можуть звернутися до психолога або сімейного терапевта для отримання допомоги та підтримки.

Аналіз різних стратегій розв'язання конфліктів може допомогти батькам знайти ефективний підхід до вирішення конфліктних ситуацій з підлітком, що сприятиме поліпшенню емоційного стану та поведінки підлітку.

Узагальнюючи все вище сказане, ми визначатимемо міжособистісний конфлікт між батьками та підлітками як ситуацію протистояння двох або кількох учасників, яка сприймається і переживається ними; як значущу психологічну проблему, яка потребує свого вирішення та викликає активність сторін, спрямовану на подолання протиріччя та вирішення ситуації на користь обох чи однієї з сторін.

1.3. Практика попередження та вирішення міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками

Міжособистісні психологічні конфлікти між батьками та підлітками є невід'ємною частиною сімейного життя. Вони виникають з різних причин,

таких як непорозуміння, розбіжності в цінностях, незадоволення один одним, а також зміни у ролевому статусі підлітку. Однак, вирішення цих конфліктів є важливим аспектом забезпечення гармонійних стосунків у сім'ї та позитивного розвитку підлітку.

Конфлікт між батьками та підлітками характеризується зіткненням різнополярних точок зору на одне й теж явище чи чинник. На думку А.В. Сухова на сьогоднішній день вироблено два шляхи вирішення конфліктних ситуацій: коли учасники конфлікту самостійно можуть вирішити проблеми і, якщо це недосяжно, то запрошують третю сторону – медіатора.

А.Г. Большаков, М.Ю. Несмелова та ін. виділяють два рівні діяльності, спрямованої на попередження конфліктів [12]: загальносоціальний; психологічний.

Загальносоціальний рівень діяльності, спрямованої на попередження психологічних конфліктів, включає в себе створення сприятливого соціального середовища, де люди можуть взаємодіяти мирно та конструктивно. Це може бути досягнуто шляхом розвитку навичок комунікації, взаєморозуміння, співпраці та розуміння інших людей. Застосування таких підходів сприяє зменшенню можливості виникнення конфліктних ситуацій і сприяє побудові гармонійних стосунків між людьми.

Психологічний рівень діяльності, спрямованої на попередження конфліктів, включає в себе розуміння психологічних факторів, що сприяють виникненню конфліктів, а також розвиток навичок управління емоціями та взаємодії з іншими людьми. Це може бути досягнуто шляхом розвитку емоційної інтелектуальності, співчуття та емпатії, а також навичок конструктивного вирішення конфліктів.

Технологія вирішення психологічного конфлікту – це система методів та засобів, яка допомагає вирішити конфліктну ситуацію, зменшити напругу та досягти взаєморозуміння між сторонами; сукупність знань про способи,

засоби, прийоми впливу на передконфліктну ситуацію, а також послідовність дій опонентів та третіх осіб, у яких вирішується протиріччя.

Технології вирішення психологічного конфлікту включають в себе різні стратегії та методи, які допомагають зменшити напруження та знайти компромісне рішення. Деякі з них включають медіацію, де третя сторона допомагає учасникам конфлікту знайти спільне рішення, а також тренінги з комунікації та конфліктології, які навчають навичкам ефективної взаємодії та вирішення конфліктних ситуацій. Іншими технологіями є активне слухання, пошук компромісу, розуміння інтересів та потреб сторін конфлікту.

Описані технології вирішення психологічного конфлікту допомагають зменшити напруження та забезпечити позитивну взаємодію між сторонами конфлікту. Вони сприяють розвитку навичок ефективної комунікації, взаєморозуміння та співпраці, що сприяє побудові гармонійних стосунків.

Розглянемо найважливіші соціально-психологічні методи, орієнтовані попередження психологічних конфліктів між батьками та підлітками з допомогою коригування думок, почуттів та настроїв членів родини:

Метод згоди – це метод, який полягає у пошуку компромісу між батьками та підлітком. В цьому методі важливо вислухати позиції обох сторін та знайти спільний шлях до розв'язання конфлікту. Наприклад, якщо підліток хоче піти на вечірку з друзями, а батьки не згодні, можна домовитися про обмеження часу або про умови повернення додому.

Метод доброзичливості – це метод, який базується на взаємної повазі та розумінні. У цьому методі важливо показати підліткові, що батьки розуміють його почуття та потреби, але також намагаються забезпечити його безпеку та благополуччя. Наприклад, якщо підліток почувається незручно через обмеження свободи, батьки можуть пояснити, що це робиться з доброї мети та домовитися про компроміс.

Метод збереження репутації партнера – це метод, який полягає в уникненні конфлікту та збереженні гідності обох сторін. У цьому методі важливо не критикувати та не ображати партнера, а замість цього шукати

способи покращити ситуацію. Наприклад, якщо підліток не хоче допомагати по господарству, батьки можуть пояснити, що це важлива частина життя дорослої людини та запропонувати допомогти йому знайти іншу активність, яка б підходила йому більше.

Профілактика психологічних конфліктів між батьками та підлітками полягає у створенні сприятливої атмосфери взаєморозуміння та поваги, дотриманні спільних цінностей, ефективному спілкуванні, активній взаємодії, розвитку самоствердження та наданні психологічної підтримки.

Профілактика психологічних конфліктів між батьками та підлітками може бути ефективною, якщо вона проводиться на різних рівнях:

1. Рівень сімейних цінностей: Варто спільно з підлітками визначити цінності, які є важливими для родини. Це можуть бути такі цінності, як любов, повага, взаєморозуміння, довіра тощо. Якщо всі члени родини дотримуються спільних цінностей, то шанси на виникнення конфліктів зменшуються.

2. Рівень комунікації: Важливо створити атмосферу взаєморозуміння та поваги в сім'ї. Батьки повинні бути готові слухати своїх підлітків, розуміти їх почуття та потреби. Також важливо навчити дітей ефективно спілкуватися, виражати свої думки та почуття без агресії та образ.

3. Рівень взаємодії: Батьки повинні бути активними учасниками життя своїх підлітків, допомагати їм у вирішенні проблем та підтримувати їх у складних ситуаціях. Також важливо дотримуватися домовленостей, які були укладені між батьками та дітьми.

4. Рівень самоствердження: Підлітки повинні мати можливість самостійно приймати рішення та вирішувати проблеми. Батьки повинні навчити своїх дітей розвивати свої навички самоствердження та визначати свої межі.

5. Рівень психологічної підтримки: Батьки повинні бути готовими підтримувати своїх підлітків у складних ситуаціях та надавати їм

психологічну допомогу. Це може бути проявленням турботи, спілкуванням, розумінням та підтримкою у вирішенні проблем.

Попередження конфлікту може бути:

- частковим – нівелювання дії однієї з причин окремого конфлікту;

- повним – нейтралізація всіх факторів, які лежать в основі конфлікту.

Часткове попередження конфлікту між батьками та підлітками передбачає застосування таких методів:

1. Встановлення довіри: Батьки повинні навчитися слухати своїх дітей та довіряти їм. Підлітки повинні відчувати, що їхні батьки розуміють їхні потреби та почуття.

2. Розвиток комунікаційних навичок: Батьки повинні навчити своїх дітей ефективно спілкуватися та виражати свої думки та почуття без агресії та образ.

3. Встановлення спільних цінностей: Батьки та підлітки повинні визначити цінності, які є важливими для родини та дотримуватися їх.

4. Підтримка самоствердження: Батьки повинні навчити своїх дітей розвивати свої навички самоствердження та визначати свої межі.

Повне попередження конфлікту між батьками та підлітками передбачає застосування таких методів:

1. Розвиток емоційного інтелекту: Батьки та підлітки повинні навчитися розуміти свої почуття та емоції, а також вміти контролювати їх.

2. Встановлення чітких правил та меж: Батьки повинні встановити чіткі правила та межі, які повинні дотримуватися всіма членами родини.

3. Вироблення навичок співпраці: Батьки та підлітки повинні навчитися співпрацювати та допомагати один одному.

4. Вироблення навичок розв'язання конфліктів: Батьки та підлітки повинні навчитися ефективно вирішувати конфлікти та шукати компромісні рішення.

Вирішення конфлікту – це зняття протиріч, що викликали конфлікт, і встановлення нормальних взаємин між протиборчими сторонами. Воно

передбачає усунення джерела конфлікту, яке врегулювання означає припинення конфліктних процесів і ворожості, зниження значимості джерела, причин конфлікту.

До міжособистісних стратегій розв'язання конфліктних ситуацій належать суперництво, уникнення, пристосування, співробітництво і компроміс (рис.1.3).

Стратегії вирішення міжособистісного конфлікту можна поділити на п'ять категорій: конкуренція, уникнення, компроміс, співпраця та адаптація.

Конкуренція – це стратегія, коли одна сторона намагається перемогти іншу, використовуючи свою силу або владу. Ця стратегія може призвести до загострення конфлікту і негативних наслідків для обох сторін. Автори, які досліджували цю стратегію, К. Томас та Р. Кілман.

Уникнення - це стратегія, коли сторони намагаються уникнути конфлікту, не займаючись його вирішенням. Ця стратегія може бути корисною в деяких випадках, але також може привести до збереження конфлікту на довгий час (М. Девісон, М. Паркер Фольк).

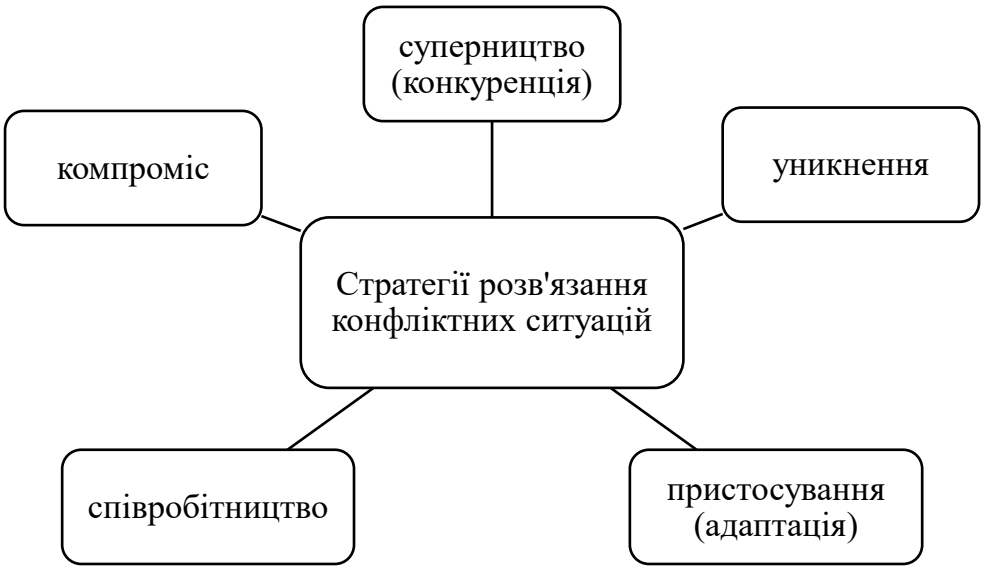

Рисунок 1.3 Стратегії розв'язання конфліктних ситуацій

Компроміс – це стратегія, коли сторони намагаються знайти компромісне рішення, яке задовольняє обидві сторони. Ця стратегія може

бути корисною в більшості випадків, але може призвести до того, що жодна зі сторін не отримає те, що вона дійсно хотіла (У. Урі, Р. Фішер).

Співпраця - це стратегія, коли сторони намагаються спільно вирішити конфлікт, працюючи разом. Ця стратегія може бути найбільш ефективною, оскільки вона дозволяє сторонам отримати те, що вони дійсно хочуть. Автори, які досліджували цю стратегію (Дж. Дьюї, К. Роджерс).

Адаптація – це стратегія, коли сторони намагаються змінити свої вимоги або очікування, щоб досягнути компромісу. Ця стратегія може бути корисною в деяких випадках, але може призвести до того, що одна сторона віддасть більше, ніж інша. Автори, які досліджували цю стратегію, - Г. Келман та Дж. Френч.

Вирішення конфлікту – найбільш бажаний та радикальний шлях розвитку ситуації. Сторони детально ознайомлюються з аргументацією як «за», так і «проти», йдуть на взаємні поступки, складні питання вирішують спільним ухваленням рішень.

Необхідно підкреслити, що спілкування є основною умовою конструктивного вирішення конфліктів. Однак, на жаль, у конфліктній ситуації комунікація, як правило, погіршується. Противники здебільшого намагаються завдати один одному болю, а самі займають оборонну позицію, приховуючи будь-яку інформацію про себе. Тим часом комунікація може допомогти лише тоді розв'язати конфлікт, коли обидві сторони шукають засобів для досягнення порозуміння.

Першим кроком у попередженні та вирішенні конфліктів є розуміння психологічних особливостей підлітків. Підлітковий вік характеризується фізіологічними та емоційними змінами, а також пошуком своєї ідентичності. Батьки повинні бути усвідомлені про ці зміни та прагнути знайти способи підтримки та розуміння своїх дітей.

Важливим аспектом у вирішенні конфліктів є встановлення взаєморозуміння та комунікації між батьками та підлітками. Батьки повинні створити атмосферу взаємоповаги та вислуховування, де підліток може

відчувати, що його думка та почуття важливі. Важливо також навчити підлітка ефективним стратегіям комунікації, щоб він міг висловити свої потреби та почуття без конфлікту.

Емоційна інтелектуальність грає важливу роль у попередженні та вирішенні конфліктів. Батьки можуть сприяти розвитку емоційної інтелекту підлітку шляхом навчання його розпізнавати та керувати своїми емоціями, а також розвивати навички співчуття та співрозмовника. Це допоможе підлітку краще розуміти свої власні почуття та почуття інших людей, що сприятиме зменшенню конфліктних ситуацій.

У випадку виникнення конфлікту, важливо використовувати конструктивні підходи до його вирішення. Батьки можуть навчати підлітків стратегіям розв'язання проблем, таким як пошук компромісу, спільне прийняття рішень та пошук альтернативних шляхів. Також важливо навчити підлітка бачити ситуацію з різних точок зору та розвивати навички пошуку спільних інтересів.

Механізм вирішення психологічного конфлікту між батьками та підлітками полягає у встановленні взаєморозуміння, співпраці та довіри між сторонами. Для досягнення цього механізму можуть використовуватися такі методи та засоби, як:

1. Активне слухання: Батьки повинні бути готовими слухати своїх дітей та розуміти їх почуття та потреби.

2. Емпатія: Батьки та підлітки повинні навчитися розуміти почуття та емоції один одного.

3. Компроміс: Батьки та підлітки повинні навчитися шукати компромісні рішення, які задовольняти обидві сторони.

4. Позитивне підсилення: Батьки повинні підсилювати позитивні якості та досягнення своїх дітей.

5. Психологічна підтримка: Батьки повинні надавати психологічну підтримку своїм дітям у складних ситуаціях та надавати їм допомогу у вирішенні проблем.

Отже, вирішення психологічного конфлікту між батьками та підлітками включає в себе розвиток емоційного інтелекту, встановлення чітких правил та меж, навичок співпраці та розв'язання конфліктів, активне слухання, емпатію, компроміс та позитивне підсилення.

У найпоширенішому, найширшому сенсі попередження конфлікту передбачає дії, що виключають зародження конфліктної ситуації чи усувають причини, джерела конфлікту і які призводять до розрядки конфліктної напруженості, запобігання формування конфліктної свідомості, кризи та конфліктних дій.

Профілактика є одним із важливих способів управління конфліктами. Сьогодні немає чіткого розмежування понять профілактика конфліктів і попередження конфліктів, і ці поняття часто використовують як синоніми. Однак профілактика конфліктів – це ширше поняття, а попередження конфліктів є видом профілактики.

Профілактика конфліктів – це така організація життєдіяльності суб'єктів соціальної взаємодії, яка спрямована на недопущення конфлікту або мінімізацію ймовірності його виникнення.

Профілактика конфліктів не менш важлива, ніж уміння їх вирішувати конструктивно. За умови ефективної профілактики можна уникнути навіть найменших негативних наслідків, які можуть виникнути внаслідок конструктивного конфлікту.

Дослідження, присвячені проблемі профілактики та вирішення сімейних конфліктів між батьками та дітьми, зазвичай охоплюють такі аспекти, як: причини конфліктів, взаємодію між батьками та дітьми, способи вирішення конфліктів та їх наслідки.

Один з авторів, який вивчає цю проблему, - Дж. Готтман. У своїх дослідженнях вчений зосереджується на взаємодії між батьками та дітьми та виявляє ризики для розвитку психологічних конфліктів. Він також розробляє інтервенції для покращення взаємодії та запобігання конфліктам.

Інтервенції для покращення взаємодії та запобігання психологічним конфліктам між батьками та підлітками можуть бути різноманітними. Основними методами є:

1. Сімейна терапія. Це форма психотерапії, яка зосереджена на розвитку здорових взаємин між членами сім'ї. Сімейна терапія може допомогти вирішити конфлікти, покращити комунікацію та встановити границі.

2. Тренінги для батьків. Такі тренінги можуть надати батькам необхідні навички для ефективної комунікації з підлітками та розвитку здорових взаємин.

3. Консультування для підлітків. Психолог або консультант може працювати з підлітком, щоб допомогти йому зрозуміти свої почуття та емоції, а також надати підтримку та поради.

4. Групова терапія для підлітків. Така терапія може допомогти підліткам розвивати соціальні навички, встановлювати здорові взаємини з однолітками та дорослими, а також навчитися ефективно вирішувати конфлікти.

5. Родинні збори. Це може бути час, коли всі члени сім'ї збираються разом, щоб обговорити свої проблеми та знайти способи вирішення конфліктів.

6. Медіація. Це процес, у якому третя сторона допомагає батькам та підліткам знайти компроміс та вирішити конфлікт.

На думку вченого, усі ці інтервенції можуть бути ефективними для покращення взаємодії та запобігання психологічним конфліктам між батьками та підлітками. Однак, важливо знайти той метод, який найбільше підходить для конкретної сім'ї та враховувати індивідуальні потреби кожного члена сім'ї.

Л. Коен досліджує вплив емоційної інтелектуальності на взаємодію між батьками та дітьми. Він вважає, що розвиток емоційного інтелекту може

допомогти уникнути конфліктів та покращити взаємини між батьками та дітьми.

Емоційна інтелектуальність (EI), за визначенням дослідника - це здатність розуміти та керувати своїми емоціями та емоціями інших людей. Вона є ключовим фактором у взаємодії між батьками та дітьми, оскільки допомагає зменшити напругу та конфлікти, а також покращити комунікацію та встановити гарні взаємини. EI може допомогти батькам розуміти та керувати своїми емоціями, що дозволяє їм бути більш терплячими та спокійними у взаємодії з дітьми. Крім того, батьки з високою EI можуть краще розуміти емоційні потреби своїх дітей та навчитися ефективно реагувати на їхні емоції. З іншого боку, діти з високою EI можуть краще розуміти свої емоції та емоції інших людей, що дозволяє їм бути більш емпатичними та співчутливими у взаємодії з батьками. Крім того, діти з високою EI можуть краще вирішувати конфлікти та знаходити компроміси у взаємодії з батьками.

Отже, EI може бути ефективним способом уникнути конфліктів та покращити взаємини між батьками та дітьми. Розвиток EI можна досягти за допомогою тренінгів, курсів та інших програм, які навчають розумінню та керуванню емоціями.

Інші дослідники зосереджуються на способах вирішення конфліктів, таких як медіація та терапія.

Медіація – це процес, у якому незалежна третя сторона допомагає двом або більше особам вирішити конфлікт шляхом обговорення та пошуку компромісу. У випадку конфліктів між батьками та підлітками, медіатор може допомогти знайти способи покращити комунікацію та встановити гарні взаємини.

В роботах М. Фейнберга досліджується ефективність сімейної терапії для розв'язання конфліктів між батьками та дітьми. Сімейна терапія – це форма психотерапії, яка спрямована на вирішення проблем сімейного життя. Сімейний терапевт працює з усією родиною, щоб допомогти їм зрозуміти

один одного та знайти способи вирішення конфліктів. У випадку конфліктів між батьками та підлітками, сімейний терапевт може допомогти знайти способи покращити комунікацію та встановити гарні взаємини.

Дослідження показують, що медіація та сімейна терапія є ефективними способами вирішення конфліктів між батьками та підлітками. Наприклад, дослідження, проведене Х. Френсіс та її колегами, показало, що сімейна терапія допомогла зменшити поведінкові проблеми у підлітків та покращити взаємини між ними та їхніми батьками.

У загальному, дослідження показують, що взаємодія між батьками та дітьми є ключовим фактором у попередженні та вирішенні сімейних конфліктів. Розвиток емоційної інтелектуальності та використання ефективних способів вирішення конфліктів можуть допомогти покращити взаємини між батьками та дітьми та зменшити ризик виникнення конфліктів.

Вчені підкреслюють, що з метою профілактики та конструктивнішого вирішення конфліктів доцільним є проведення просвітницької роботи, спрямованої на поширення, популяризацію конфліктологічних знань, формування конфліктологічної та конфліктної компетентності, на підвищення загальної комунікативної культури.

А.В. Спатар зазначає на те, що конфліктологами розроблені та продовжують розроблятися способи запобігання, профілактики конфліктів та методи їхнього «безболісного» вирішення. В ідеалі вважається, що батьки повинні не усувати конфлікт, а керувати ним і ефективно його використовувати. І перший крок у управлінні конфліктом полягає у розумінні його джерел [46].

Основою ефективної профілактики міжособистісних конфліктів в родинах виступає первинна психологічна діагностика, що дозволяє отримати інформацію про стан та особливості міжособистісних відносин. З цією метою у вітчизняній психологічній практиці використовуються як адаптовані варіанти зарубіжних методів діагностики (В.Б. Ольшанський, В.А. Ядов,

Л.І. Уманський, Ю. Ханін, А.Є. Відренко), так і авторські діагностичні методики (А.Я. Анцупов, В.В. Столін та ін).

Практика попередження та вирішення міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками є важливим аспектом сімейного життя. Розуміння психологічних особливостей підлітків, встановлення взаєморозуміння та комунікації, розвиток емоційної інтелекту та використання конструктивних підходів до вирішення конфліктів – це ключові елементи успішного управління конфліктами. Застосування цих практик допоможе забезпечити гармонійні стосунки між батьками та підлітками та сприятиме позитивному розвитку останніх.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження теоретичних аспектів розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками маємо зробити наступні висновки:

Психологічні конфлікти між батьками та підлітками є складною проблемою, яка вимагає детального вивчення. Психологи досліджують психологічні конфлікти між батьками та підлітками з різних наукових напрямків та підходів. Один з найбільш поширених напрямків – це соціальна психологія, яка досліджує взаємодію людей у групах та соціальних ситуаціях. Вона аналізує вплив соціального середовища на виникнення конфліктів та способи їх вирішення. Інший напрямок – це психологія розвитку, що досліджує розвиток особистості та взаємодію з оточуючим світом; вивчає, як розуміння себе та своїх потреб впливає на взаємодію з батьками та розвиток конфліктних ситуацій.

Підходи до дослідження психологічних міжособистісних конфліктів між батьками та підлітками також різноманітні. Один з них – це психоаналітичний підхід, який вважає, що конфлікти виникають через невирішені проблеми з дитинства. Він стверджує, що дитина переносе свої невирішені конфлікти на стосунки з батьками, що може призводити до конфліктів. Інший підхід – когнітивно-поведінковий, вивчає як люди

сприймають та інтерпретують інформацію, аналізує роль мислення та способи розв'язання конфліктів у взаємодії між батьками та підлітками.

Причини виникнення психологічних конфліктів між батьками та підлітками можуть бути пов'язані з зміною ролей та розбіжностями у цінностях та поглядах на життя. Типологія поведінки в конфлікті включає агресивну форму, коли підліток використовує агресію, та уникання, коли підліток уникає конфлікту.

Розуміння та вивчення особливостей розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками може сприяти поліпшенню взаємин та зменшенню конфліктних ситуацій. Додаткове дослідження та розвиток ефективних стратегій вирішення конфліктів можуть бути корисними для покращення якості життя сімей.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ БАТЬКІВ ТА ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методики дослідження

Емпіричне дослідження розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками ґрунтувалося на теоретичних положеннях, розглянутих нами у першому розділі.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

Об'єкт дослідження: міжособистісний конфлікт.

Предмет дослідження: особливості розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

У даній роботі було проведено комплексне дослідження проблеми психологічних конфліктів батьків та підлітків з метою виявлення особливостей цих конфліктів та розробки рекомендацій щодо їх подолання.

Структурно процес емпіричного дослідження було поділено на етапи:

1. На першому етапі дослідження було проведено докладний аналіз науково-методологічної літератури щодо проблеми дослідження, аналізувалися бібліографічні джерела та методики психологічної діагностики психологічних конфліктів між батьками та підлітками як міжособистісних конфліктів. На цьому етапі дослідження також було визначено вихідні теоретичні основи дослідження: мета, об'єкт, предмет дослідження, завдання, гіпотеза.

2. На другому етапі, виходячи з висновків, зроблених за результатами теоретичного аналізу проблеми, визначалися шляхи науково-психологічного емпіричного дослідження розвитку психологічних конфліктів між батьками та підлітками, підбиралися методики діагностики, формувалась вибірка.

Також на даному етапі було проведене констатуючу діагностику психологічних конфліктів між батьками та підлітками та аналіз результатів діагностики, сформульовано висновки за підсумками діагностики.

3. На третьому етапі дослідження визначались шляхи вирішення конфліктів між батьками та підлітками, було розроблено й апробоване програму психокорекції та оцінено її ефективність.

4. На четвертому етапі було сформульовано загальні висновки з проведеного дослідження та оформлено роботу.

Обробка результатів проводилася за двома напрямками: якісна та кількісна обробка з використанням комп'ютерної програми для психологів – SPSS-23.

Гіпотеза: в основу дослідження було покладено припущення, що:

- особливості міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками зумовлені сформованим у родині стилем міжособистісних дитяче-батьківських відносин, стилями вирішення певних конфліктних ситуацій, а також рівнем конфліктостійкості;

- існують відмінності між підлітками та батьками у взаємодії в ситуації конфлікту;

- управління конфліктами ситуаціями у вигляді психологічних методів впливу сприятиме гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками.

Мета та гіпотеза дослідження зумовили постановку наступних завдань:

1. Провести теоретичний аналіз із проблеми дослідження.

2. Скласти план дослідження, підібрати методики та сформувати вибірку піддослідних.

3. Провести емпіричне дослідження, спрямоване на діагностику особливостей міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

4. Розробити психокорекційну програму антиконфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками й оцінити її ефективність.

4. Проаналізувати результати та сформулювати висновки.

Опис проблеми.

В сучасних умовах військового конфлікту та специфіки розвитку соціально-економічних відносин в нашій країні велика увага практичних психологів а педагогів приділена проблемам конфлікту. Це явище пояснюється зростанням загального рівня конфліктності сучасного суспільства. Різноманітні конфліктні ситуації є неминучим породженням складного і суперечливого процесу соціальної взаємодії в умовах військового стану, що ставить як суспільство в цілому, і кожну конкретну людину перед необхідністю їх вирішення.

Особливо важливим з цього погляду є підлітковий вік як найбільш складний та кризовий, і тому – найбільш конфліктний. У численних дослідженнях підліткового періоду підкреслюється його критичний, перехідний характер, коли ламаються і перебудовуються колишні стосунки та відношення дитини до самої собі, до оточуючих і до світу, загалом.

Підлітковий вік - це період розвитку особистості, який зазвичай починається з 11-12 років і триває до 16-17 років, тобто до моменту вступу підлітка в «доросле життя». Даний етап у житті дитини характеризується психологічними та фізичними змінами, бурхливою фізіологічною перебудовою організму. В окремих випадках виявляються такі ознаки, як депресія, непосидючість та погана концентрація уваги, дратівливість. У підлітка можуть з'явитися тривога, агресія та проблемна поведінка.

Гнів і конфлікти між батьками та підлітками є нормальною частиною сімейного життя, і часто дуже поширені серед підлітків, які переживають великі фізичні та емоційні зміни. Значна кількість батьків проходять через серйозні конфлікти зі своїми дітьми, особливо під час пубертатного періоду. Дане явище є проявом сепарації, що означає емоційне зростання дитини,

внаслідок якого запускається процес психологічного відокремлення від матері. Якщо ж сепарації не станеться, підліток не стане психологічно дорослою людиною.

На жаль, значна частина батьків не усвідомлює, наскільки важливий цей процес, через що поводиться не зовсім коректно. Вони починають придушувати протести, заперечення дитини або зовсім втрачають контакт із тинейджером, допускаючи бунту проходити у себе за спиною, найчастіше в токсичній чи навіть небезпечній формі. На тлі цього виникає конфлікт між підлітками та батьками.

Отже, психологічні конфлікти між батьками та підлітками є невід'ємною частиною сучасного суспільства. Ці конфлікти можуть мати різні причини та проявлятися на різних рівнях, але завжди вони створюють напруження у взаєминах між батьками та дітьми. Дослідження проблеми психологічних конфліктів батьків та підлітків має велике значення, оскільки воно дозволяє розкрити особливості цих конфліктів, їх вплив на психологічний стан батьків та дітей, а також розробити ефективні стратегії їх подолання.

Види конфліктів між підлітками та батьками можуть бути дуже різноманітними, звернімо увагу на основні причини конфліктів:

1. Конфлікти через різницю у поглядах. Це можуть бути розбіжності в поглядах на політику, релігію, стиль життя, вірування та інші аспекти життя.

2. Конфлікти через невиконання обов'язків. Батьки можуть не задовольняти очікування підлітків щодо підтримки, оплати за навчання, забезпечення дозвілля тощо.

3. Конфлікти через невизнання особистості підлітка. Батьки можуть не розуміти потреби підлітка в самостійності та свободі вибору.

4. Конфлікти через незгоди між батьками. Це можуть бути розбіжності в поглядах на виховання, розподіл обов'язків, фінансові питання та інші аспекти.

5. Конфлікти через відсутність спілкування. Батьки можуть бути занадто зайняті роботою або іншими справами, тому не відводять достатньо часу для спілкування з підлітком.

6. Конфлікти через переоцінку вимог. Батьки можуть очікувати від підлітка надмірного досконалості, що може призвести до конфліктів та стресу.

7. Конфлікти через невизначеність ролей. Це можуть бути розбіжності в уявленнях про те, яку роль повинен виконувати підліток у родині.

Кожен з цих типів конфліктів може мати свої особливості та проявлятися на різних рівнях інтенсивності.

Як показує практика, найчастіше конфлікти у батьків виникають із дітьми підліткового віку. Психологи визначають такі типи конфліктів підлітків із батьками: конфлікт нестабільності батьківського ставлення (постійна зміна критеріїв оцінки дитини); конфлікт надтурботи (зайва опіка та надочікування); конфлікт неповаги прав на самостійність (тотальність вказівок і контролю); конфлікт батьківського авторитету (прагнення добитися свого в конфлікті за будь-яку ціну).

Різкі розбіжності в поглядах між підлітком і батьками украй рідко торкаються відразу всіх життєвих сфер, доходять до повного відкидання підлітком своїх батьків і їх способу життя. Куди частіше йдеться про конкретні, приватні моменти, що викликають суперечності.

Слід зазначити, що агресія підлітків у конфлікті з батьками є психологічним захистом у відповідь надмірний батьківський контроль. Неадекватна, на думку батьків, поведінка підлітку у конфлікті може приховувати безмежний душевний біль нерозділених, до того незнайомих йому, глибоких почуттів та емоцій. За агресією може ховатися навіть величезна внутрішня самотність дитини.

Важливо розуміти, що конфлікти між батьками та підлітками є нормальним явищем, але вони повинні бути вирішені шляхом діалогу та взаєморозуміння.

У дослідженні використовувався комплекс наукових методів, адекватних об'єкту, предмету та завданням дослідження: аналіз та синтез, індукція та дедукція, графічний метод, методи математичної статистики.

Характеристика вибірки та база дослідження:

Дослідження проводилось упродовж 2023 р. на базі Запорізької гімназії № 62 Запорізької міської ради (вул. Незалежної України, б. 9. 69006 м. Запоріжжя) за підтримкою шкільного практичного психолога: О.Ю. Чорток.

Запорізька гімназія № 62 – це інноваційний середній загальноосвітній навчальний заклад, де створено оптимальні умови для виявлення, підтримки та розвитку творчого потенціалу учнів, їх самореалізації та постійного духовного самовдосконалення.

У дослідженні взяло участь 40 осіб (підлітки, що навчаються у Запорізької гімназії №62 та їх батьки не залежно від гендерної приналежності) – 20 діад (підліток-мати/батько).

Таблиця 2.1

Характеристика вибірки

Підгрупа	Підлітки	Дорослі (батьки)
Кількість, осіб	20	20
Середній вік в підгрупі, років	14,5	36,4

Для реалізації мети дослідження порівнювана вибірка розбита на дві підгрупи:

- підгрупа 1 – підлітки (20 осіб), середній вік у підгрупі становить 14,5 років;

- підгрупа 2 – дорослі (батьки підлітків) (20 осіб), середній вік у підгрупі становить 36,4 років.

Випробуваним було запропоновано тестовий матеріал згідно з обраними методиками для проведення діагностики.

Як основні методи дослідження виступали:

- теоретичні методи: теоретичний аналіз та систематизація наукових даних щодо проблеми розвитку психологічних конфліктів;

- емпіричні методи: спостереження, анонімне опитування, психодіагностика (тестування);

- математичні методи: кількісний метод (статистичний аналіз, аналіз непараметричних критеріїв: U-критерію Манна-Уітні (для оцінки відмінностей між двома підгрупами); Spearman Rank Order Correlations (для оцінки взаємозв'язку двох чи кількох випадкових величин); якісний метод - диференціація матеріалу за групами, графічний аналіз.

Для реалізації поставленої мети емпіричного дослідження використовувався психодіагностичний інструментарій, що дозволяє оцінювати цю проблему з різних боків.

Методики:

1 Тест: Методика «Взаємодія батько-дитина (ВРР)» (І.М. Марковська) призначена для діагностики особливостей взаємодії батьків та дітей. Опитувальник є «дзеркальним» і містить дві паралельні форми, що дозволяють з'ясувати як оцінку однієї боку (батьків), а й бачення взаємодії з іншого боку – з позиції дітей. (https://psytests.org/parent/vrrr2s.html)

2. Тест Томаса-Кілманна на поведінку у конфліктній ситуації (К. Томас, Р. Кілманн).

Методика Тест Томаса-Кілманна розроблена Кеннетом Томасом та Ральфом Кілманном у 1974 році та розроблена для вивчення схильності особистості до конфліктної поведінки, а також визначення певних стилів вирішення конфліктної ситуації.

Опитувальник складається із 30 пар висловлювань. Кількість балів, набраних за кожною шкалою (суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування), дає уявлення про виражену тенденцію до прояву відповідних форм поведінки у конфліктних ситуаціях:

- 0-4 бали – слабко виражене використання стратегії;

- 5-7 балів – оптимальне;

- 8-12 балів – яскраво виражене використання стратегії.

3. Тест Визначення рівня конфліктостійкості (Фетіскін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.) розроблений для визначення рівня конфліктостійкості особистості:

- 40-50 балів – високий рівень конфліктостійкості,

- 30-40 балів – середній рівень,

- 20-30 балів – низький рівень,

- 1-19 балів – дуже низький рівень конфліктостійкості.

Операціоналізація базових понять:

1. Конфліктостійкість – це здатність особистості ефективно вирішувати конфліктні ситуації без шкоди для власного самопочуття та стосунків з іншими людьми. Людина з високою конфліктостійкістю може знаходити компромісні рішення, вміє слухати і розуміти позицію інших, а також контролювати свої емоції.

2. Схильність особистості до конфліктної поведінки – це нахил особистості до активної участі в конфліктах, прояву агресивності або негативних емоцій у взаєминах з іншими людьми. Це може бути спричинено психологічними чинниками, такими як низька самооцінка, недостатня соціальна адаптація або незадоволення своїм життям.

3. Стилі вирішення конфліктної ситуації – це різні підходи, які люди використовують для вирішення конфліктів. Серед них можна виділити такі стилі: компроміс, колаборація, уникнення, конкуренція та компроміс. Кожен стиль має свої переваги та недоліки і може бути використаний залежно від конкретної ситуації.

4. Емоційний контакт з дитиною – це здатність дорослої особи встановлювати емоційне спілкування з дитиною, проявляти турботу, розуміння та підтримку. Це включає в себе виявлення емпатії, слухання, виявлення зацікавленості та взаємодію з дитиною на емоційному рівні.

5. Емоційна дистанція з дитиною – це здатність дорослої особи зберігати емоційну об'єктивність та не втрачати контролю над своїми

емоціями під час взаємодії з дитиною. Це важливо для забезпечення здорових стосунків та уникнення негативного впливу своїх емоцій на дитину.

6. Зайва концентрація на дитині (гіперопіка) – це ситуація, коли батьки або опікуни особи надмірно захищають та контролюють дитину, перешкоджаючи їй розвиватися та набувати самостійності. Це може призвести до залежності дитини, низької самооцінки та обмеженого соціального досвіду.

2.2. Аналіз та обговорення результатів дослідження

Перед початком психодіагностики нами було проведене анонімне опитування підлітків в підгрупі по проблемі частоти психологічних конфліктів зі своїми батьками. Результати опитування показали наступне (табл. 2.2, рис. 2.1).

Результати проведеного опитування показали, що психологічні конфлікти між підлітками та їх батьками є достатньо буденним явищем і часто трапляються в сучасних родинах. Так, 70% питаних підлітків в підгрупі (28 осіб) свідчать про те, що мають щоденні конфліктні ситуації зі своїми батьками. Лише 1 дитина в підгрупі (2,5%) сказала, що практично не конфліктує з батьками.

Таблиця 2.2

Результати опитування

Розподіл варіантів відповідей	Кількість, осіб	Питома вага, %
щодня	28	70,00%
декілька разів на тиждень	8	20,00%
декілька разів на місяць	3	7,5%
майже ніколи	1	2,5%
Всього	40	100%

Головними причинами виникнення конфліктних ситуацій між батьками та підлітками є те, що в даному віковому періоді діти починають виявляти бажання самостійності і незалежності, що призводить до конфліктів з батьками, які мають інші очікування та встановлюють обмеження.

Підлітки можуть відчувати, що батьки надмірно контролюють їх життя, що породжує конфлікти та бажання знайти свою індивідуальність.

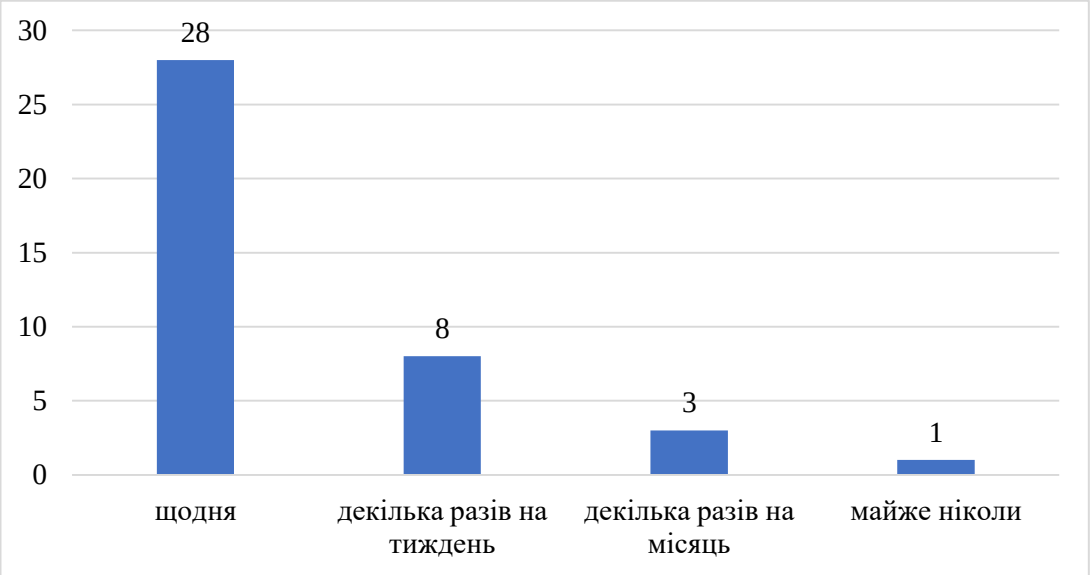

Рисунок 2.1 Частота виникнення конфліктних ситуацій між підлітками та їх батьками

Недостатня або неефективна комунікація між батьками та підлітками також може створювати непорозуміння та конфлікти в родині. Далі нами було проведено діагностику підлітків та їх батьків за обраними раніше методиками.

В таблиці 2.3 наведено аналіз результатів діагностики взаємодії батько-дитина (ВРР).

В результаті проведеного аналізу отриманих показників нами було зроблено наступні висновки: дані шкали «надвимогливість-вимогливість» показують достатньо високий рівень вимогливості батьків щодо підлітків (7,75±2,17340), який проявляється у взаємодії батька з дитиною та свідчать про те, що батьки очікують високого рівня відповідальності від своєї дитини.

На думку підлітків, їх батьки є більш вимогливими, ніж вважають батьки (8,0±2,38416).

Таблиця 2.3

Аналіз результатів діагностики взаємодії батько-дитина (ВРР)

(діагностичний етап)

Чинник	підгрупа	N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. помилка
Невимогливість-вимогливість	батьки	20	7,7500	2,17340	,48599
	підлітки	20	8,0000	2,38416	,53311
М'якість-строгість	батьки	20	8,1000	1,83246	,40975
	підлітки	20	8,3000	1,71985	,38457
Автономність-контроль	батьки	20	6,3000	2,47301	,55298
	підлітки	20	7,1500	2,96071	,66203
Емоційна дистанція-близькість	батьки	20	6,3500	2,66112	,59505
	підлітки	20	6,0000	2,90191	,64889
Відторгнення-прийняття	батьки	20	6,8500	2,49789	,55855
	підлітки	20	6,6000	2,64376	,59116
Відсутність співпраці-співробітництво	батьки	20	5,5500	2,37254	,53052
	підлітки	20	5,6000	2,41487	,53998
Незгода-згода	батьки	20	6,4500	2,45967	,55000
	підлітки	20	6,0500	2,25890	,50511
Непослідовність-послідовність	батьки	20	5,6500	2,71981	,60817
	підлітки	20	5,7000	2,53606	,56708
Авторитетність	батьки	20	6,1500	2,34577	,52453
	підлітки	20	5,5500	2,35025	,52553
Задоволеність відносинами	батьки	20	4,7000	2,02874	,45364
	підлітки	20	3,7000	1,87504	,41927

Високі результати в обох підгрупах за шкалою «м'якість-строгість батька» (8,0±1,83) – в підгрупі батьків та (8,3±1,71) – в підгрупі підлітків свідчать про суворість, суворість заходів, що застосовуються до дитини, про жорсткість правил, що встановлюються у взаєминах між батьками та дітьми, про достатньо високий ступінь примусу дітей до чогось.

Високі результати за шкалою «строгість» свідчать про те, що більшість батьків використовують достатньо жорсткий підхід у вихованні своєї дитини. Це може призводити великої кількості конфліктних ситуацій між батьками та підлітками. Підхід виховання має бути менш строгим, більш толерантним і дозволяти підлітку більше свободи та самостійності (рис.2.2).

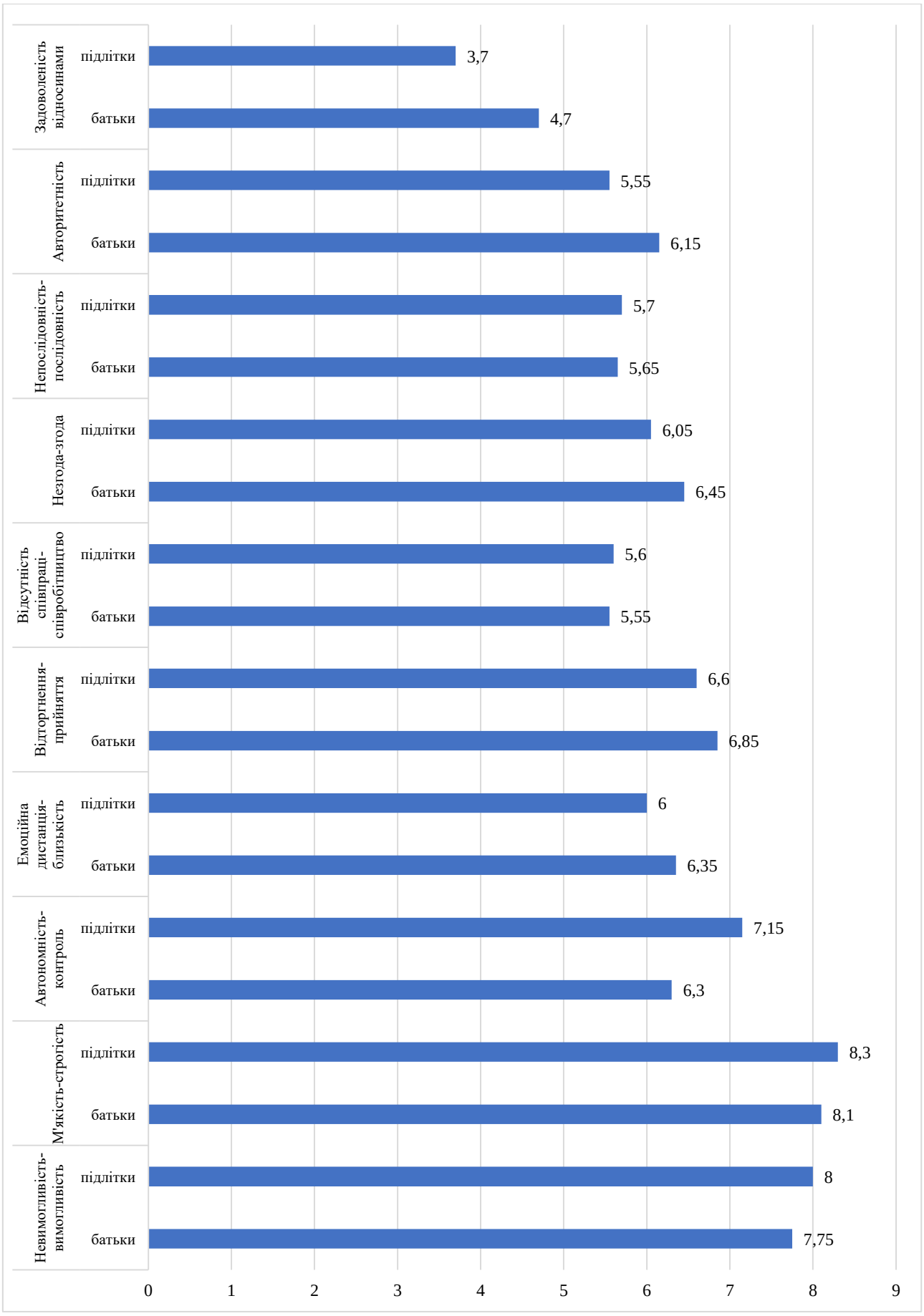

Рисунок 2.2 Рівень взаємодії в діадах «батько-дитина»

Характеризуючи показник «автономність-контроль» по відношенню до дитини слід зазначити, що в групі батьків він знаходиться на рівні вище середнього та складає (6,30±2,47301), на думку дітей їх батьки проявляють більш контрольну поведінку, ніж самі вважають (7,15±2,96071). Чим вище показники за цією шкалою, тим більше виражена контрольна поведінка по відношенню до дитини. Контрольна поведінка виявлена у 8 батьків в підгрупі (35%) по відношенню до підлітку та означає, що батьки встановлюють правила, норми та очікування для своєї дитини, та використовують різні методи контролю, такі як нагляд, накази, обмеження та покарання, щоб забезпечити виконання цих правил.

Високий контроль зі сторони значної частини батьків виявлятися у дріб'язковій опіці, нав'язливості, обмежувальності. Наслідки контрольної поведінки батьків можуть бути різними. З одного боку, контроль може допомогти дитині розвивати самодисципліну, відповідальність та правильні цінності. Він також може забезпечити безпеку та захист дитини, особливо у ситуаціях, коли вона не може самостійно приймати розумні рішення.

З іншого боку, надмірна контрольна поведінка може призводити до негативних наслідків. Вона може обмежувати самостійність та розвиток особистості підлітку, а також призводити до відчуття неповноцінності та залежності. Дитина може стати пасивною, неспроможною приймати рішення та вирішувати проблеми самостійно. Крім того, надмірна контрольна поведінка може спричиняти конфлікти та напруженість у відносинах між батьками та підлітками.

Низький контроль виявлено в чотирьох родинах (20%). Він може призводити до повної автономії дитини, вседозволеності, яка може бути наслідком або байдужого ставлення до дитини, або наслідком милування. Можливо також, що низький контроль пов'язаний із проявом довіри до дитини чи прагненням батька прищепити їй самостійність.

Отже, важливо знайти баланс між контролем та свободою у вихованні дитини. Батьки повинні бути свідомими про свою контрольну поведінку та її

наслідки, і враховувати індивідуальні потреби та особливості своєї дитини. Важливо створити сприятливу атмосферу для розвитку самостійності, впевненості та взаєморозуміння між батьками та підлітками.

Показники за шкалою «емоційна дистанція-близькість дитини до батька» відображає уявлення батька про близькість до нього дитини. Таке трактування цієї шкали викликане дзеркальною формою опитувальника, за якою підлітки оцінюють свою близькість до батьків, своє бажання ділитися найпотаємнішим і найважливішим із батьком. Порівнюючи дані батька та дані дитини, можна судити про точність уявлень батьків, про переоцінку чи недооцінку близькості до неї дитини.

Батько (6,3500±2,66112) – середній рівень

Підліток (6,0000±2,90191) – середній рівень

Отже, отримані результати дослідження свідчать про достатньо точну оцінку уявлень батьків про близькість до дитини.

Шкала «відторгнення-прийняття» дитини відображає базове ставлення батьків до підлітку, прийняття чи заперечення особистісних якостей та поведінкових проявів дитини; характеризує рівень емоційної підтримки та прийняття, яку отримує дитина від батьків. Вона визначається тим, наскільки батьки проявляють любов, підтримку, розуміння та прийняття до своєї дитини. Прийняття підлітку як особистості є важливою умовою сприятливого розвитку дитини, її самооцінки. Поведінка батьків може сприйматися дитиною як таке, що приймає або відкидає.

Батьки: (6,8500±2,49789) – вище середнього

Підлітки: (6,600±2,64376) – вище середнього

Отримані результати дослідження свідчать про достатньо точну оцінку уявлень батьків щодо прийняття своїх дітей. Більшість батьків в групі приймають своїх дітей. Прийняття дитини означає, що батьки проявляють любов, підтримку та розуміння до своєї дитини. Вони висловлюють зацікавленість у житті та досвіді дитини, підтримують її інтереси та досягнення. Батьки також встановлюють реалістичні очікування та надають

можливості для самовираження та саморозвитку дитини. Це створює в дитини впевненість, самооцінку та почуття безпеки.

Лише 5 батьків в групі (25%) відчувають почуття відторгнення від дітей. Відкидання підлітку батьками може проявлятися у різних формах. Батьки можуть висловлювати критику, зневагу або засуджувати дії та поведінку дитини. Вони можуть встановлювати нереалістичні очікування, накладати обмеження та покарання без належного пояснення або розуміння. В результаті, дитина може почуватися неприйнятою, неповноцінною та незахищеною.

Важливо зазначити, що шкала «відторгнення-прийняття» є континуумом, а не чорно-білою категорією. Батьки можуть проявляти як елементи відторгнення, так і елементи прийняття в різних ситуаціях та взаємодіях з підлітком. Важливо, щоб батьки були свідомими до своїх дій та словесних висловлювань і старалися створити сприятливу атмосферу для емоційного розвитку та самовираження дитини.

Показники за шкалою «відсутність співпраці-співпраця» свідчать про наявність співробітництва між батьками та підлітками, якнайкраще відображає характер взаємодії. Співробітництво є наслідком включеності дитини у взаємодію, визнання її прав та переваг. Воно відображає рівність та партнерство у відносинах батьків та дітей. Відсутність такого може бути результатом порушених відносин, авторитарного, байдужого чи потурання стилю виховання.

Результати дослідження показали, що співробітництво між батьками та підлітками знаходиться на середньому рівні:

Батьки (5,5500±2,37254) – середній рівень

Підлітки (5,6000±2,41487) – середній рівень

Високий рівень співробітництва виявлено лише в 4 родинах (20%), що показує розвиток гармонійних відносин та побудову ефективних стратегій взаємодії між батьками та підлітками.

На середньому рівні співробітництва між батьками та підлітками можна спостерігати взаємодію, яка є більш-менш збалансованою. Батьки проявляють певний рівень підтримки, розуміння та прийняття до своєї дитини, але можуть також висловлювати критику чи накладати обмеження. Підліток може відчувати певний рівень емоційної підтримки, але може також почуватися незрозумілим або неприйнятим у деяких ситуаціях.

Низький рівень співробітництва між батьками та підлітками виявлено в 6 родинах (30%), він проявляється, коли батьки висловлюють багато критики, зневаги або засуджують дитину; можуть не проявляти достатньої підтримки, розуміння та прийняття до своєї дитини. Батьки можуть накладати нереалістичні очікування або обмеження, не надаючи належного пояснення або розуміння. В результаті, підліток може почуватися відторгнутим, неповноцінним та незахищеним.

Незгода-згода між дитиною та батьком. Ця шкала визначає характер взаємодії між батьком та дитиною і відображає частоту та ступінь згоди між ними у різних життєвих ситуаціях. Використовуючи дві форми опитувальника: дитячу і дорослу, можна оцінити ступінь згоди не лише за цією шкалою, а й за всіма іншими шкалами, оскільки розбіжності між ними теж дозволяють судити про відмінності у поглядах дитини та батька на виховну ситуацію в сім'ї.

Батьки (6,45±2,45) – середній рівень

Підлітки (6,05±2,25) – середній рівень

Шкала «непослідовність-послідовність батька» є важливим параметром взаємодії, в цій шкалі відображається, наскільки послідовний і постійний батько у своїх вимогах, у своєму ставленні до підлітку, у застосуванні покарань і заохочень і ін.

Батьки (5,65±2,71) – середній рівень

Підлітки (5,7±2,53) – середній рівень

Результати діагностики виявили 5 родин (25%), в яких батьки виявляють непослідовність в процесі виховання. Непослідовність в процесі

виховання проявляється, коли батьки не дотримуються однакових правил та очікувань щодо поведінки дитини. Наприклад, один з батьків може дозволяти дитині робити певні речі, які інший батько забороняє. Це може створювати плутанину та незрозуміння для дитини, а також збивати її з певного шляху.

Шкала «авторитетність батька». Результати цієї шкали відображають самооцінку батька у сфері його впливу на дитину, наскільки її думки, вчинки, дії є авторитетними для дитини, якою є їхня сила впливу.

Батьки (6,15±2,34) – середній рівень

Підлітки (5,55±2,35) – середній рівень

Порівняння з даними дитини дозволяють будувати висновки про ступеня розбіжності оцінок батьківського авторитету. Коли діти дають високу оцінку авторитетності батька, то найчастіше це означає виражене позитивне ставлення до батька в цілому, тому показники цієї шкали дуже важливі для діагностики позитивності негативності відносин дитини до батька, як і показники за наступною шкалою. Результати діагностики вказують на те, що підлітки мають нижчу оцінку авторитетності батьків, ніж вважають самі батьки.

Шкала «задоволеність відносинами дитини з батьком». За даними десятої шкали можна судити про загальний рівень задоволеності відносинами між батьками та дітьми, – як з того, так і з іншого боку.

Батьки (4,7±2,02) – нижче за середній рівень

Підлітки (3,7±1,87) – нижче за середній рівень

Задоволеність відносинами дитини з батьком проявляється у взаємному розумінні, підтримці та прийнятті один одного, відчуває, що може довіряти своїм батькам та звертатися до них за допомогою чи порадою.

Виявлений нижче середнього рівень задоволеності в групі підлітків може свідчити про порушення в структурі батьківське-дитячих відносин, свідчить про наявні конфлікти або про стурбованість сімейною ситуацією, що склалася. При тому, в результаті діагностики виявлено 4 родини, що мають низький рівень задоволеності відносинами (20%). Незадоволеність

відносинами дитини з батьком може проявлятися у відчутті відторгнення, неповноцінності та незахищеності. Дитина може почуватися незрозумілою та неприйнятою батьками, які критикують її чи накладають нереалістичні обмеження. Це може призводити до появи конфліктів та напруженості взаємин.

Розрахунок непараметричного критерію Манна-Уітні свідчить про наявні значні розбіжності в формуванні задоволеності відносинами між батьками та підлітками в групі при рівні значущості 0,05. Так, рівень задоволеності відносинами з батьками в підлітків є значно нижчим, що представлено розрахунками показників в табл. 2.4 та наочно зображено на рис.2.3.

Таблиця 2.4

Зведення U-критерію Манна-Уітні для незалежних вибірок за показником «задоволеність відносинами»

Показник	Результати розрахунку
U Манна-Уітні	182,000
W Уілкоксона	392,000
Статистика критерію	182,000
Стандартна помилка	36,077
Асимптотична значущість (2-сторонній критерій)	,000118
Точна значущість (2-сторонній критерій)	,000140

Так, нами було виявлено значні розбіжності за чинником «задоволеність відносинами дитини з батьком» при значеннях U Манна-Уітні=182,0; W Уілкоксона=392,0 та рівні значущості 0,0001.

Середній ранг в групі батьків за показником складає (21,4), в групі підлітків (18,1), що свідчить про наявність значних розбіжностей у відчутті задоволеності відносинами у підлітків та їх батьків. Виявлені значні розбіжності за чинником «задоволеність відносинами» підлітків та батьків свідчать про наявність проблем у взаємодії між ними. Це може означати, що підліток не відчуває достатньої підтримки, розуміння та прийняття з боку батьків. Він може почуватися незрозумілим, неприйнятим та відторгнутим.

Це може призводити до конфліктів, напруженості та незадоволеності з обох сторін.

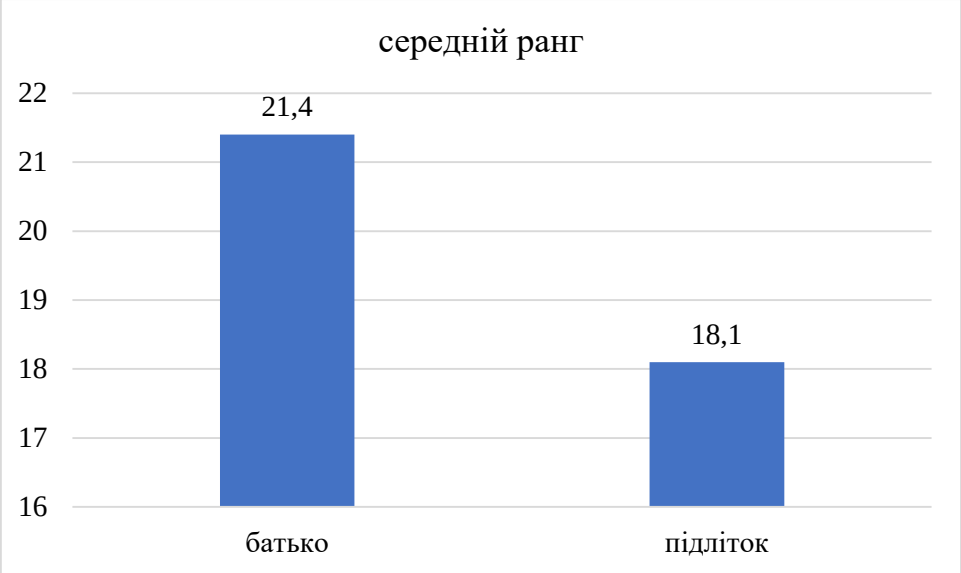

Рисунок 2.3 Виявлена значуща різниця в підгрупах за фактором «задоволеність відносинами»

Такі розбіжності можуть виникати через непослідовність виховання, коли батьки мають різні правила та очікування щодо поведінки підлітку. Наприклад, один з батьків може бути більш лагідним і дозволяти певні речі, які інший батько забороняє. Це створює плутанину та незрозуміння для підлітку, а також збиває його з певного шляху. Розбіжності у цінностях та переконаннях можуть також впливати на відносини між підлітком та батьками. Якщо підліток та батьки мають різні погляди на життя, це може призводити до незгоди та конфліктів. Наприклад, якщо батьки вважають, що успіх полягає в отриманні високих оцінок, а підліток більше цінує творчість та самовираження, це може створювати напруженість у їхніх взаєминах.

Стресові ситуації в сім'ї, такі як розлучення, конфлікти між батьками або фінансові проблеми, також можуть впливати на задоволеність відносинами підлітку та батьків. У таких ситуаціях може бути складніше забезпечити підтримку та розуміння, що призводить до незадоволеності та конфліктів.

Загалом, значні розбіжності за чинником «задоволеність відносинами» підлітків та батьків свідчать про проблеми в їхній взаємодії. Це може вимагати розгляду та вирішення цих проблем для покращення взаємин та створення сприятливого середовища для розвитку підлітків.

Показники негативної взаємодії батько-дитина можуть включати часті конфлікти, висловлення засудження та критики, відсутність підтримки та розуміння, а також накладання нереалістичних обмежень та очікувань. Причинами такої негативної взаємодії можуть бути різні фактори, такі як недостатня комунікація, непослідовність виховання, розбіжності у цінностях та переконаннях, а також стресові ситуації в сім'ї.

Наступним етапом дослідження стала діагностика особливостей поведінки батьків та підлітків у конфліктній ситуації (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Результати діагностики стилів поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації

Стратегія поведінки	підгрупа	N	Середнє	Стд. відх.	Стд. помилка
суперництво	батьки	20	7,2500	1,51744	,33931
	підлітки	20	7,7500	1,88833	,42224
співробітництво	батьки	20	7,3500	1,98083	,44293
	підлітки	20	5,7000	1,83819	,41103
компроміс	батьки	20	7,9000	2,10013	,46960
	підлітки	20	6,3500	1,46089	,32667
уникнення	батьки	20	5,7000	1,55935	,34868
	підлітки	20	6,4000	2,30332	,51504
пристосування	батьки	20	6,0000	1,74718	,39068
	підлітки	20	6,6500	2,23077	,49881

Кількість балів, набраних за кожною шкалою, дає уявлення про виразність тенденції до прояву відповідних форм поведінки у конфліктних ситуаціях. Домінуючим вважається тип (типи), що набрали максимальну кількість балів (рис. 2.4).

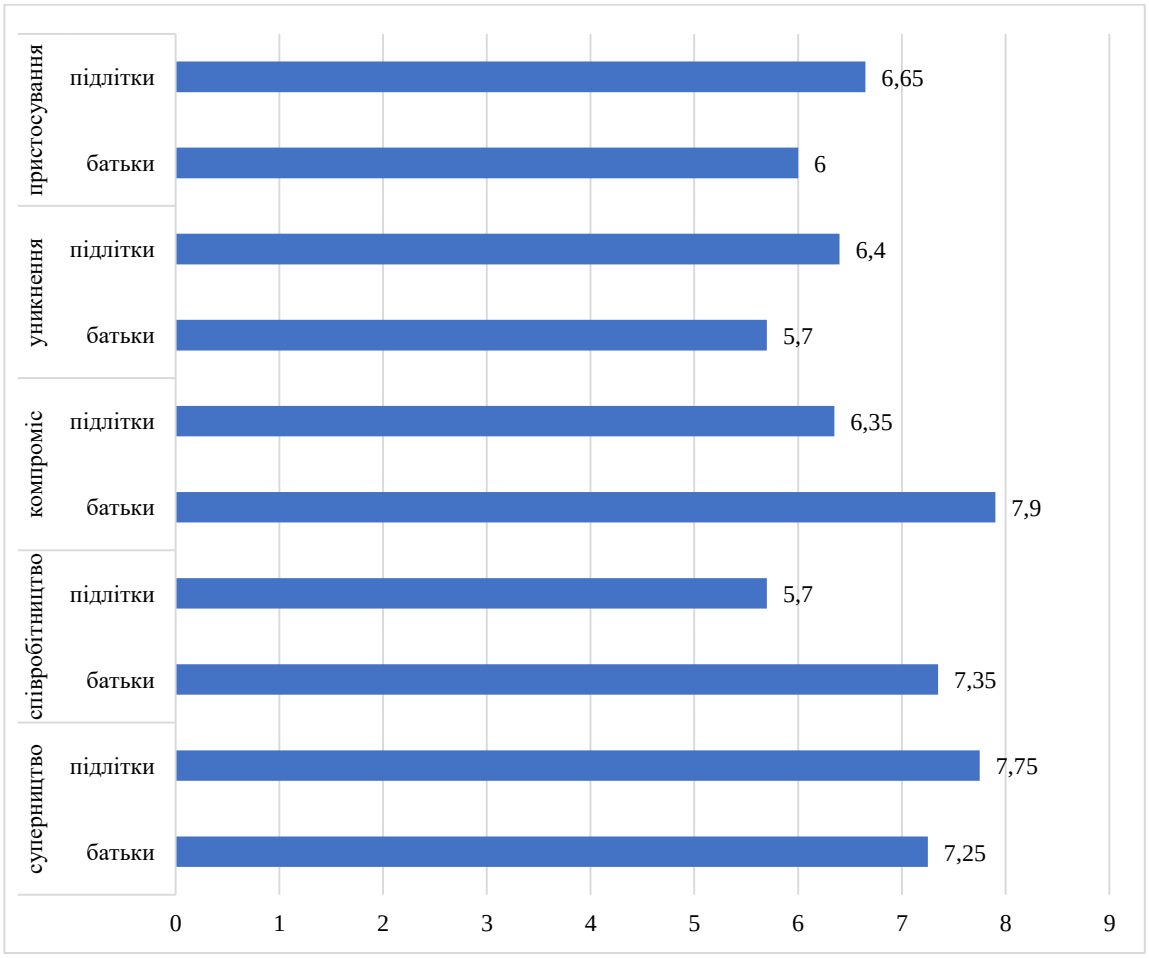

Рисунок 2.4 Домінуючі стилі поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації

В результаті проведеної діагностики нами були виявлені домінуючі стилі поведінки батьків та підлітків в конфлікті, а саме:

Батьки зазвичай обирають в конфліктних ситуаціях стилі поведінки: компроміс (7,9), співробітництво (7,75) та суперництво (7,25). Компроміс полягає в бажанні батьків завершити конфлікт частковими поступками. Він характеризується відмовою від частини вимог, що раніше висувалися, готовністю визнати претензії іншої сторони частково обґрунтованими, готовністю вибачити. Так, більшість батьків можуть шукати компромісні рішення, щоб задовольнити як свої, так і потреби своїх дітей. Вони можуть бути готовими пожертвувати частиною своїх бажань, але також очікують, що й діти зроблять те саме. Також батьки підлітків намагаються

використовувати стратегію співпраці в більшості конфліктних ситуацій, де вони активно спілкуються з дітьми, слухають їхні погляди та спільно шукають рішення, яке задовольняє всіх сторін. Вони можуть намагатися зберегти гармонійні стосунки та позитивну атмосферу в сім'ї. При тому, значна частина батьків можуть використовувати в конфлікті стратегію суперництво, коли вони прагнуть досягти своєї мети незалежно від потреб та бажань своїх дітей. Вони можуть домагатися своєї точки зору та вести себе агресивно в конфліктних ситуаціях.

Деякі батьки можуть уникати конфліктних ситуацій і намагатися уникнути спірної теми або просто не звертати на неї увагу (6,4) – 2 особи (10%). Вони можуть вважати, що це допоможе зберегти гармонію та стабільність в сім'ї. Деякі батьки в групі можуть пристосовуватися до потреб та бажань своїх дітей, ігноруючи свої власні (6,0). Вони можуть бути готовими жертвувати своїми потребами, щоб забезпечити щастя та комфорт своїм дітям. Однак, ці стратегії в групі не є профілюючими та є притаманними лише для 15% батьків (3 особи).

Підлітки зазвичай обирають в конфліктних ситуаціях наступні стилі поведінки: суперництво (7,75), пристосування (6,0), уникнення (5,7).

Результати діагностики показали, що більшість підлітків в конфлікті обирають стратегію конкуренції 11 осіб (55%), коли вони намагаються досягти своїх цілей незалежно від думки інших. Суперництво полягає у нав'язуванні іншій стороні кращого для себе рішення. Підлітки можуть використовувати агресивну поведінку або маніпуляції, щоб отримати те, що хочуть. Деякі підлітки можуть пристосовуватися до потреб та бажань інших, ігноруючи свої власні – 3 особи (15%). Вони можуть бути готовими жертвувати своїми потребами, щоб забезпечити гармонію та згоду з оточуючими.

3 підлітків (15%) можуть уникати конфліктних ситуацій, не звертаючи на них увагу або відхиляючи їх. Вони можуть намагатися зберегти мир та уникнути неприємностей.

2 підлітків в групі (10%) можуть шукати компромісні рішення, де вони готові пожертвувати частиною своїх бажань, але також очікують, що й інша сторона зробить те саме.

Лише 1 підліток в групі (5%) використовує стратегію співпраці як базову, де він активно спілкується з батьками, слухає їхні погляди та сумісно з ними спільно шукає рішення, яке задовольняє всіх сторін. Співпраця вважається найбільш ефективною стратегією поведінки у конфлікті. Вона передбачає спрямованість опонентів на конструктивне обговорення проблеми, розгляд іншого боку як супротивника, бо як союзника у пошуку рішення.

Слід зазначити, що К. Томас вважав, що при уникненні конфлікту жодна зі сторін не досягне успіху. За таких форм поведінки як конкуренція, пристосування і компроміс або один учасник виявляється у виграші, а інший програє, або програють обидва, тому що йдуть на компромісні поступки. І лише в ситуації співпраці обидві сторони перебувають у виграші.

Нами було розраховано прогноз результатів вирішення конфліктних ситуацій між батьками та підлітками:

$$А = Суперництво + Співпраця + 1/2\ Компромісу, \quad (2.1)$$

Батьки: А=7,25+7,35+(7,9/2) =18,55

Підлітки: А=7,75+5,7+(6,35/2)=16,62

$$Б = Пристосування + Ухиляння + 1/2\ Компромісу. \quad (2.2)$$

Батьки: Б=6,0+5,7+(7,9/2) =15,65

Підлітки: Б=6,65+6,4+(6,35/2)=16,22

Якщо А > Б, шанс виграти конфліктну ситуацію є у вас, якщо Б > А шанс виграти конфлікт є у вашого опонента. Отже, шанси виграти конфлікту

ситуацію є рівними при умові обрання ефективної стратегії поведінки в конфлікті.

В результаті проведеного аналізу непараметричних показників нами було виявлено значущі відмінності в обиранні наступних стратегій поведінки в конфлікті в підгрупах батьків та підлітків: суперництво(Uкр=120,5), співробітництво (Uкр=100,0), компроміс (Uкр=100,5).

Таблиця 2.6

Виявлення значущих розбіжностей в формуванні стратегій поведінки в конфлікті між батьками та підлітками

Стратегія	Нульова гіпотеза	Критерій	знач.[a,b]	Uкр	Рішення
суперництво	Розподіл є однаковим	Критерій U Манна-Уітні	,005[c]	120,5	Нульова гіпотеза відхиляється.
співробітництво	Розподіл є однаковим	Критерій U Манна-Уітні	,006[c]	100,0	Нульова гіпотеза відхиляється.
компроміс	Розподіл є однаковим	Критерій U Манна-Уітні	,006[c]	100,5	Нульова гіпотеза відхиляється.
уникнення	Розподіл є однаковим	Критерій U Манна-Уітні	,429[c]	230,0	Нульова гіпотеза приймається.
пристосування	Розподіл є однаковим	Критерій U Манна-Уітні	,495[c]	226,0	Нульова гіпотеза приймається.

a. Рівень значимості дорівнює 050.
b. Виводиться асимптотична значимість.
c. Наводиться точне значення критерію.

Так, батьки зазвичай намагаються досягти співробітництва або компромісу з підлітками при вирішенні конфлікту. При тому, підлітки більш намагаються довести свою правоту та обирають стратегію суперництва.

Слід зазначити, що підлітки можуть виступати проти батьківського контролю або обмежень, використовуючи аргументи, спроби переконати або

навіть виступаючи агресивно. Дехто з підлітків може намагатися уникнути конфлікту шляхом втечі від ситуації або зайнятості іншими справами.

Значна частина підлітків можуть намагатися маніпулювати своїми батьками, використовуючи стратегії, такі як шантаж або використання емоційного тиску.

При цьому, батьки можуть спробувати зберегти контроль над підлітками, застосовуючи строгий підхід та встановлюючи жорсткі правила; можуть намагатися переконати підлітків у правильності своїх поглядів та дій, використовуючи аргументи та логіку.

Деякі батьки можуть намагатися уникнути конфлікту, ухиляючись від спілкування або займаючись іншими справами.

Важливо зазначити, що ці стратегії поведінки можуть варіюватися в залежності від особистості та ситуації, і не всі підлітки та батьки обирають однакові підходи.

Наступним етапом діагностики стало виявлення рівня конфліктостійкості батьків та підлітків (табл.2.7).

Таблиця 2.7

Результати діагностики конфліктостійкості батьків та підлітків

Показник	підгрупа	N	Середнє	Стд. відх.	Стд. помилка
конфліктостійкість	батьки	20	33,48	3,8802	,33821
	підлітки	20	27,51	2,9481	,11224

Результати розрахунків показали, що батьки мають більш високий рівень конфліктостійкості, ніж їх діти – підлітки.

Так, показник конфліктостійкості в підгрупі батьків знаходиться на середньому рівні та складає (33,48±3,88). В групі підлітків виявлено низький рівень конфліктостійкості (27,51±2,94) (рис. 2.5). Значущість відміннстей в формуванні конфліктостійкості батьків та підлітків доведена за допомогою розрахунку непараметричного критерію Манна-Уїтні (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Виявлення значущих розбіжностей в формуванні показника конфліктність між батьками та підлітками

Показник	Нульова гіпотеза	Критерій	знач.[a,b]	Ukp	Рішення
конфліктність	Розподіл є однаковим	Критерій U Манна-Уітні	,0001[c]	344,5	Нульова гіпотеза відхиляється.

В результаті проведеного аналізу непараметричних показників нами було виявлено значущі відмінності в формуванні показника конфліктостійкості в підгрупах батьків та підлітків: (Ukp=344,5 при p=0,0001).

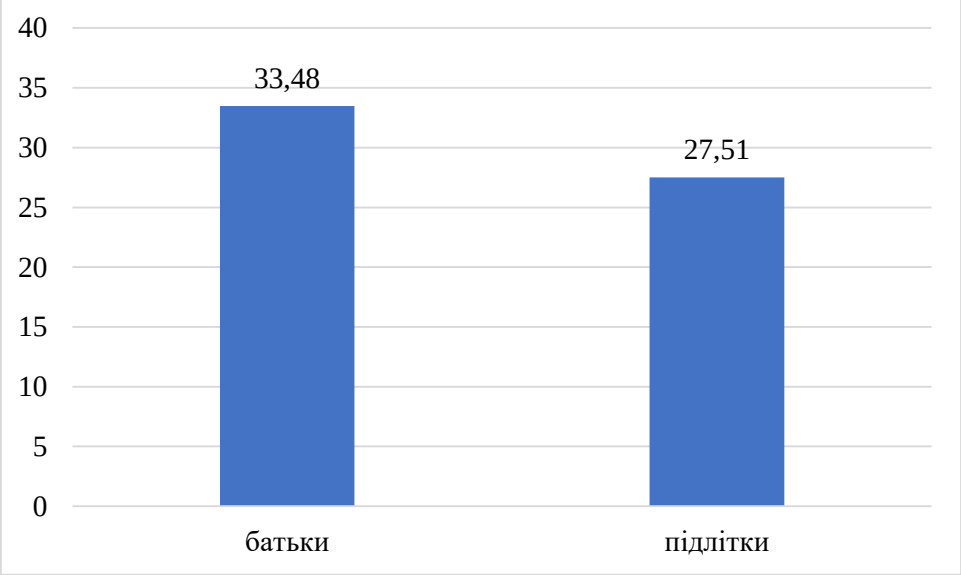

Рисунок 2.5 Показники конфліктостійкості батьків та підлітків

Так, в результаті проведеного аналізу показників виявлено більшу конфліктостійкість батьків, що свідчить про їх більшу терпимість до конфліктів із своїми дітьми та характеризується більшою здатністю до пошуку компромісів та знаходження спільного рішення, більшою готовністю до вирішення проблем шляхом діалогу та співпраці. Вони можуть проявляти більшу емоційну стабільність та здатність контролювати свої емоції під час конфлікту. Вони також можуть бути більш впевненими у своїх власних переконаннях та готовими вислуховувати думки та точки зору своїх дітей.

В результаті проведеного кореляційного аналізу нами було виявлено зв'язок між задоволенням відносинами батьків та підлітків з стратегіями поведінки в конфлікті (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Кореляційний зв'язок між задоволенням відносинами батьків та підлітків з стратегіями поведінки в конфлікті

Чинник		Задоволення відносинами
Задоволення відносинами	Кореляція Пірсона	1
	знач. (двостороння)	
	N	40
Суперництво	Кореляція Пірсона	-,702**
	знач. (двостороння)	,058
	N	40
Співробітництво	Кореляція Пірсона	,822**
	знач. (двостороння)	,000
	N	40
Компроміс	Кореляція Пірсона	,512**
	знач. (двостороння)	,001
	N	40
Уникнення	Кореляція Пірсона	-,108
	знач. (двостороння)	,507
	N	40
Пристосування	Кореляція Пірсона	,125
	знач. (двостороння)	,444
	N	40

В результаті проведеного кореляційного аналізу нами було виявлено тісний зворотній зв'язок між показником задоволення відносинами та стратегією суперництво (К=-,702). Це свідчить про те, що в умовах суперництва в конфлікті відносини між дітьми та батьками псуються та знижується їх ступень задоволення (рис.2.6).

Також було виявлене тісний прямий зв'язок між задоволеністю відносинами та стратегіями поведінки в конфлікті: співробітництво (К=,822**), компроміс (К=,512**).

Тісний прямий зв'язок між показником задоволеність відносинами та стратегіями поведінки в конфлікті, такими як співробітництво та компроміс,

свідчить про те, що особи, які проявляють більшу задоволеність відносинами, мають більшу нахил до співпраці та пошуку компромісу під час конфлікту. Це означає, що такі люди більш терпимі до конфліктних ситуацій і більш витримують емоційний стрес, що може виникати під час конфлікту. Вони більш готові до діалогу та співпраці з іншими сторонами, замість використання агресивних або конкурентних стратегій.

Крім того, цей зв'язок також свідчить про те, що особи, які задоволені відносинами, мають більшу впевненість у своїх власних переконаннях та готовність вислуховувати думки та точки зору інших людей. Вони більш відкриті до обговорення різних поглядів та готові до пошуку спільного рішення, що може задовольнити всіх учасників конфлікту.

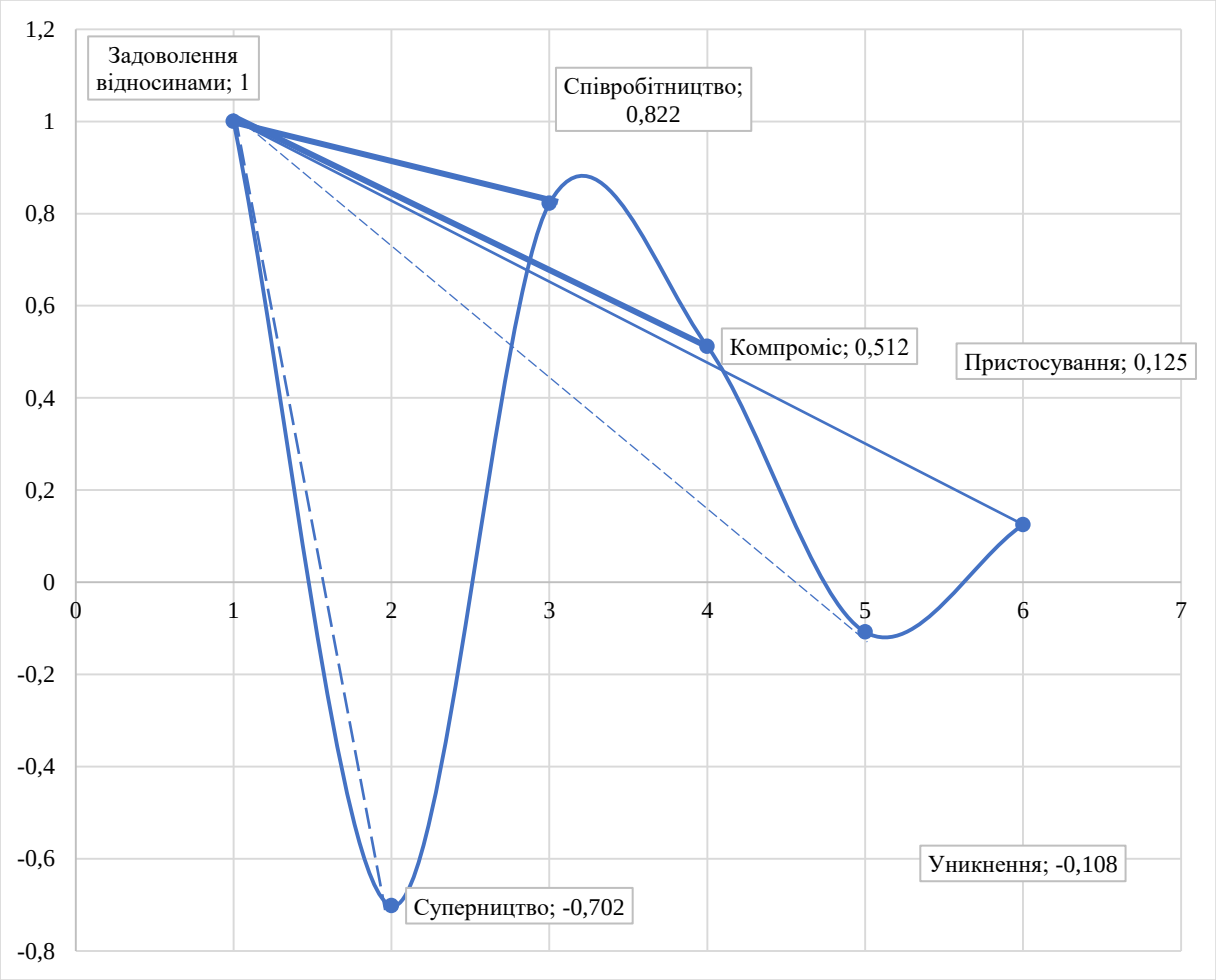

Рисунок 2.6 Зв'язок між задоволенням відносинами батьків та підлітків з стратегіями поведінки в конфлікті

Отже, тісний прямий зв'язок між задоволеністю відносинами та стратегіями поведінки в конфлікті свідчить про більшу терпимість, здатність до пошуку компромісу та співробітництва, а також емоційну стабільність та готовність до діалогу з іншими людьми.

Таким чином, міжособистісні психологічні конфлікти між батьками та підлітками зумовлені кількома факторами, які формуються у родині. Одним з них є стиль міжособистісних дитяче-батьківських відносин.

Стиль міжособистісних дитяче-батьківських відносин визначається комунікаційними патернами, які існують у сім'ї. Це може бути авторитарний стиль, коли батьки контролюють кожен аспект життя підлітка і не дають йому можливості самостійно приймати рішення. Також може бути пермісивний стиль, коли батьки дозволяють підлітку робити все, що йому заманеться, без достатнього контролю. Інший варіант – демократичний стиль, коли батьки сприяють самостійності та виробленню власних рішень у підлітка. Ці стилі впливають на спосіб вирішення конфліктних ситуацій. Наприклад, авторитарні батьки можуть використовувати силу та контроль, щоб вирішити конфлікт, тоді як пермісивні батьки можуть уникати конфлікту або дозволяти підлітку робити все, що йому заманеться. Демократичні батьки намагаються знайти компроміс та спільне рішення.

Рівень конфліктостійкості також впливає на особливості міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками. Якщо підліток має низький рівень конфліктостійкості, то будь-який незначний конфлікт може призвести до серйозних проблем у взаєминах з батьками. З іншого боку, якщо підліток має високий рівень конфліктостійкості, то він може легше вирішувати конфлікти та знаходити компромісні рішення.

Отже, особливості міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками зумовлені сформованим у родині стилем міжособистісних дитяче-батьківських відносин, стилями вирішення конфліктних ситуацій та рівнем конфліктостійкості батьків та підлітків.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ПІДЛІТКАМИ

3.1. Розробка процедури психологічного посередництва щодо вирішення психологічних конфліктів та програми психокорекції конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками

Психологічні конфлікти між батьками та підлітками є поширеною проблемою, яка може виникати у будь-якій сім'ї. Ці конфлікти можуть мати негативний вплив на взаємини між батьками та підлітками, а також на психологічний стан обох сторін. Тому важливо розробити ефективні шляхи вирішення таких конфліктів з метою поліпшення сімейних взаємин та психологічного благополуччя всіх учасників. Для розробки заходів щодо вирішення психологічних конфліктів між батьками та підлітками, нами було проведено аналіз наукової літератури з психології сім'ї та підліткового розвитку, конфліктології та соціальної психології, психокорекції та ін. Були використані дані з наукових статей, книг та інших джерел, що мають відношення до вирішення психологічних конфліктів між батьками та підлітками.

Один з шляхів вирішення психологічних конфліктів між батьками та підлітками - це встановлення відкритого та ефективного спілкування. Батьки та підліток повинні навчитися слухати один одного, висловлювати свої почуття та потреби без образливостей та критики. Важливо створити атмосферу взаєморозуміння та поваги. Інший шлях – це розвиток навичок емоційного інтелекту. Батьки та підліток повинні навчитися розпізнавати та

регулювати свої емоції, а також розуміти емоційний стан один одного. Це допоможе зменшити конфлікти та покращити взаєморозуміння. Третій шлях – це спільне встановлення правил та границь. Батьки та підліток повинні разом обговорити правила поведінки, обов'язки та очікування. Це допоможе уникнути непорозумінь та конфліктів, а також встановити чіткі межі.

Посередництво може бути ефективним інструментом у вирішенні психологічних конфліктів між батьками та підлітками. Посередник (психолог-медіатор) допомагає обидвом сторонам висловити свої почуття та потреби, розуміти один одного та шукати компромісні рішення. Важливо, щоб посередник був нейтральним та безпристрасним.

Нами було розроблено процедуру психологічного посередництва щодо вирішення психологічних конфліктів між батьками та підлітками та складено алгоритм дій медіатора (рис.3.1):

1. Попередня консультація: Перед початком посередництва психолог проводить окремі консультації з батьками та підлітками. Це дозволяє зрозуміти їхні потреби, очікування та обговорити загальну мету процесу.

2. Створення безпечного простору: Психолог створює безпечне та нейтральне середовище для обговорення конфлікту. Це може бути конференц-зал або приватний кабінет, де всі учасники почуваються комфортно.

3. Встановлення правил: Психолог встановлює правила для процесу посередництва, такі як повага до думки кожного учасника, активне слухання, використання я-повідомлень замість обвинувачень та інші.

4. Визначення проблеми: Психолог допомагає батькам та підліткам визначити конкретну проблему, яка викликала конфлікт. Це може включати обговорення почуттів, потреб та очікувань кожного учасника.

5. Експлорація перспектив: Психолог допомагає батькам та підліткам розглянути свої перспективи та розуміти, як їхні дії та поведінка впливають на інших. Це може включати запитання про причини певних дій або почуттів.

6. Прийняття спільних рішень: Психолог сприяє пошуку спільних рішень, які задовольняють потреби обох сторін. Це може включати пошук компромісу, встановлення нових правил або зміну підходу до ситуації.

7. План дій: Психолог допомагає батькам та підліткам створити план дій для впровадження знайдених рішень. Це може включати встановлення чітких меж, комунікаційних стратегій та способів вирішення майбутніх конфліктів.

8. Підтримка після процедури: Психолог надає підтримку та слідкує за подальшими змінами у взаєминах між батьками та підлітками. Вони можуть надавати додаткову консультацію або рекомендації для подальшої роботи з конфліктом.

Рисунок 3.1 Алгоритм дій щодо врегулювання психологічного конфлікту між батьками та підлітком засобами посередництва

Розроблена процедура психологічного посередництва спрямована на сприяння збереженню та покращенню взаємин між батьками та підлітками, а також на вирішення конфліктних ситуацій шляхом спільного пошуку розв'язків. Вона може бути корисною для сімей, які стикаються зі складними взаєминами та конфліктами.

Психокорекція конфліктної поведінки передбачає розвиток навичок у батьків та підлітків самоконтролю та альтернативних стратегій реагування на конфлікт. Батьки та підліток можуть навчитися впливати на свої емоції та поведінку, замість реагування на конфлікт агресивно чи ухиляючись.

Програма орієнтована на підлітків та їх батьків та спрямована на подолання сімейних конфліктів, включає 3 модулі (рис.3.2):

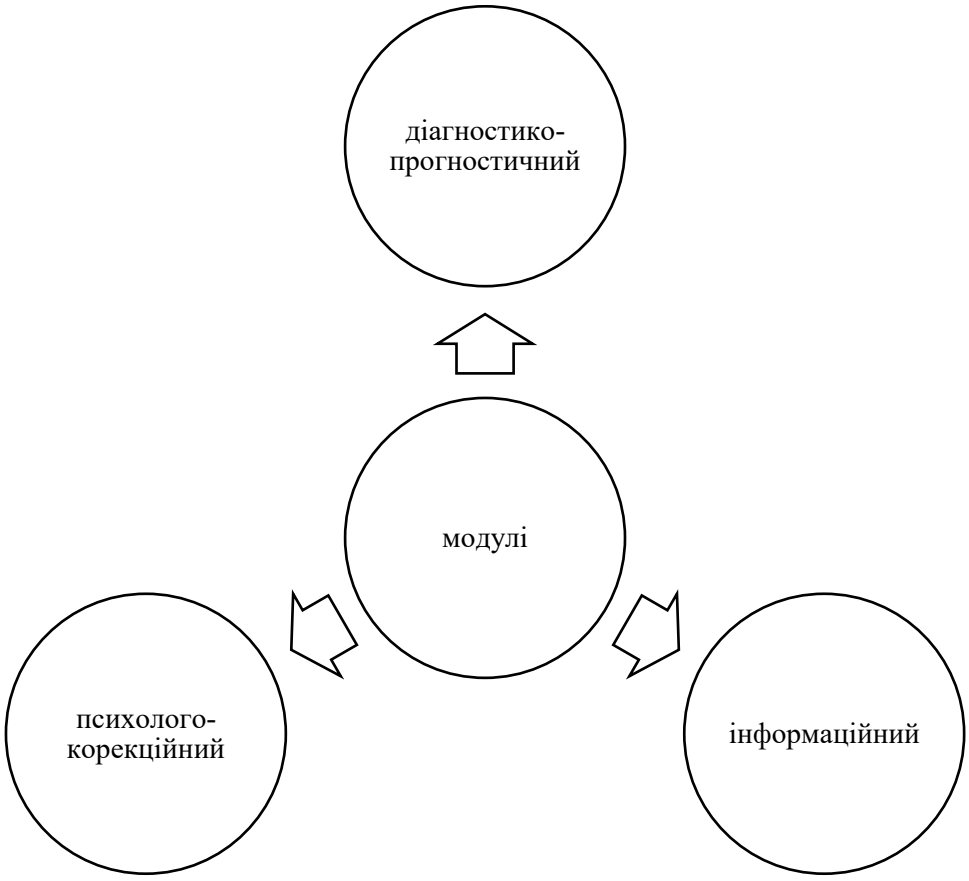

Рисунок 3.2 Структура психокорекційної програми

Структура програми включає 3 модулі:

1. Діагностико – прогностичний модуль. Цей блок представлений сформованих блоком тестових методик діагностиками.

2. Інформаційний модуль включає психолого-педагогічну діяльність психолога з підлітками та їх батьками спрямовану на освоєння теоретичних аспектів конфліктології, використовуючи різні форми роботи (міні-лекції, бесіди, дискусії та ін.) та освоєння навичок ефективного міжособистісного спілкування, вирішення конфліктів та їх попередження, корекції конфліктної поведінки.

3. Психолого-корекційний модуль: виховна, корекційна, профілактична робота з підлітками та їх батьками щодо зниження рівня конфліктності у відносинах (корекційно-розвиваючий практикум, терапевтичні рольові ігри та вправи, релаксаційні заняття та ін.).

Етапи роботи за програмою психокорекції конфліктної поведінки наведені на рис. 3.3.

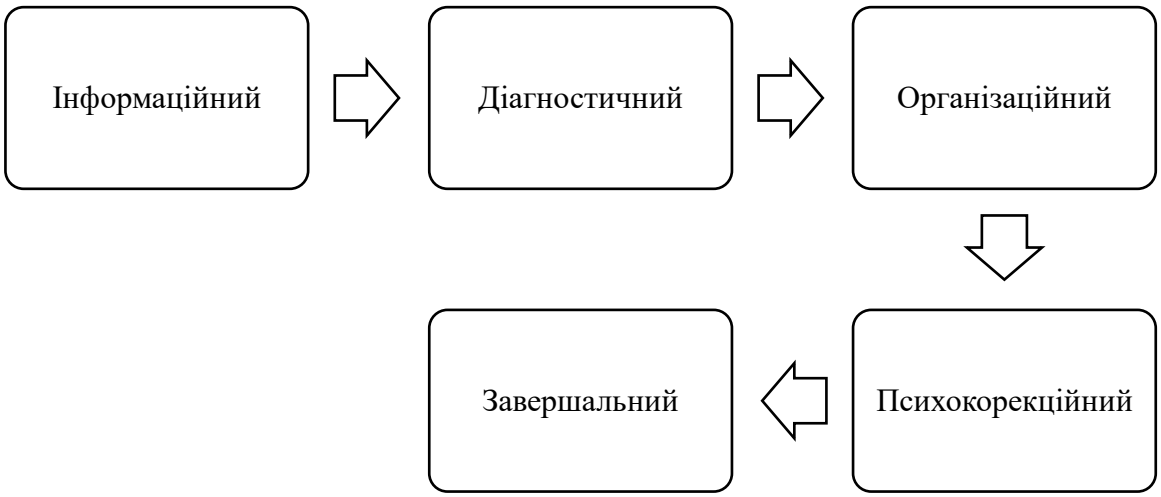

Рисунок 3.3 Етапи роботи за програмою психокорекції конфліктної поведінки

Проведення діагностики на контрольному етапі дослідження дозволяє оцінити ефективність програми та досягнення запланованих результатів проаналізувавши зміни в установках та поведінці учасників психокорекції.

Основні засади роботи:

З метою підвищення ефективності заходів психокорекції ми дотримуємося наступних принципів:

Принцип поєднання групових форм роботи та індивідуального підходу. Підставою для реалізації цього принципу є той факт, що при схожих труднощах та проблемах, підлітки індивідуальні та унікальні, тому деякі складні ситуації можна і потрібно вирішувати лише за допомогою індивідуальної роботи.

Принцип пріоритетного формування позитивних життєвих устремлінь. Стратегія даного принципу проста: прагне сформувати у підлітків та їх батьків цінності життя та бажання жити в гармонії з оточуючими їх близькими людьми.

Процедура психокорекції конфліктної поведінки включає такі етапи:

1. Діагностика конфліктної поведінки. Психолог проводить спеціальні тести та інтерв'ю, щоб визначити причини та особливості конфліктної поведінки.

2. Розробка індивідуального плану психокорекції. На основі результатів діагностики, психолог розробляє індивідуальний план розвитку, який включає навчання навичкам самоконтролю, регулювання емоцій, альтернативним стратегіям поведінки та комунікації.

3. Проведення тренінгів та практичних занять. Психолог проводить тренінги та практичні заняття, на яких практикується нова поведінка, розвиваються навички самоконтролю та емоційного інтелекту.

4. Підтримка та контроль. Психолог надає підтримку та контролює процес розвитку, допомагає уникнути повернення до конфліктної поведінки та вирішувати нові ситуації.

Актуальність програми психокорекції конфліктної поведінки батьків та підлітків полягає в тому, що психологічні конфлікти між ними є поширеною проблемою, яка може негативно впливати на сімейні взаємини та психологічний стан обох сторін. Програма має на меті поліпшити ці взаємини та забезпечити психологічне благополуччя всіх учасників.

Нами було розроблено програму психокорекції конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками

Мета програми: подолання конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками, зменшення кількості та інтенсивності психологічних конфліктів у сім'ї.

Завдання програми:

1. Освоєння батьками та підлітками навичок ефективного вирішення конфліктних ситуацій.

2. Навчання навичкам аналізу причини та факторів, що сприяють виникненню конфліктів між батьками та підлітками.

3. Розвивати навички ефективного спілкування, слухання та вираження своїх почуттів та потреб.

4. Навчати стратегій контролю емоцій та управління стресом.

5. Розвивати навички спільного пошуку рішень та компромісу.

6. Сприяти формуванню позитивних стереотипів сприйняття один одного та побудови взаєморозуміння.

Кількість годин та занять:

Програма розрахована на 8 занять тривалістю 2 години кожне (всього 16 годин). Додатково можуть бути надані індивідуальні консультації для батьків та підлітків.

Форми роботи: групова, індивідуальна по запиту учасників

Кількість учасників та склад групи: рекомендовано до 10-14 осіб (батьки підлітків та їх діти, підлітки).

Методи психокорекції:

1. Групові заняття: учасники програми збираються в групу, де проводяться тренінги, рольові ігри, дискусії та інші активності, спрямовані на розвиток навичок ефективного спілкування та вирішення конфліктів.

2. Індивідуальні консультації: психолог проводить індивідуальні зустрічі з батьками та підлітками для розгляду особистих проблем та пошуку індивідуальних стратегій вирішення конфліктів.

3. Домашні завдання: учасникам програми надаються завдання, які сприяють практичному застосуванню набутих навичок у реальних ситуаціях.

Структура програми:

1. Вступне заняття:

Ознайомлення з метою та завданнями програми.

Аналіз причин та факторів конфліктної поведінки.

Встановлення контракту та правил групи.

Первинна психодіагностика

2. Психокорекційне заняття. Розвиток навичок ефективного спілкування:

Вивчення активного слухання.

Вираження почуттів та потреб.

Використання «я-повідомлень».

3. Психокорекційне заняття. Контроль емоцій та стресу:

Стратегії регуляції емоцій.

Управління стресом та конфліктними ситуаціями.

4. Психокорекційне заняття. Пошук спільних рішень:

Способи пошуку компромісу.

Вирішення конфліктних ситуацій.

5. Психокорекційне заняття. Побудова позитивних стереотипів сприйняття:

Розвиток навичок сприйняття позитивних якостей один одного.

Збудження взаємного інтересу та поваги.

6. Психокорекційне заняття. Практичне застосування набутих навичок:

Аналіз реальних ситуацій.

Пошук індивідуальних стратегій вирішення конфліктів.

7. Тренінгове заняття анти-конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками

8. Заключне заняття:

Контрольна діагностика

Підбиття підсумків програми.

Оцінка досягнутих результатів

Нами було розроблене психокорекційне заняття на тему: Розвиток навичок ефективного спілкування.

Мета заняття: Розвиток навичок ефективного спілкування між батьками та підлітками.

Завдання заняття:

1. Вивчити основні принципи ефективного спілкування.

2. Розвивати навички активного слухання.

3. Вчитися виражати почуття та потреби.

4. Використовувати «Я-повідомлення» для передачі інформації.

Психотерапевтичні методи та форми роботи:

1. Тренінгові вправи: групові вправи, рольові ігри та дискусії, спрямовані на розвиток навичок ефективного спілкування.

2. Демонстрація: психолог може продемонструвати приклади ефективного спілкування та використання «Я-повідомлень».

3. Групові обговорення: учасники програми можуть обговорити свої думки, враження та досвід з використання навичок ефективного спілкування.

План заняття:

1. Вступ:

Привітання учасників та пояснення мети заняття (5 хв.).

Короткий огляд основних принципів ефективного спілкування (10 хв.).

2. Розповідь психолога про важливість активного слухання (5 хв.).

Вправа «Активне слухання» (15 хв.): Групова вправа, де учасники по черзі виступають у ролі слухача та доповідача, практикуючи активне слухання. Група ділиться на пари, одна людина виступає у ролі доповідача, а інша - слухача. Доповідач розповідає про свої проблеми або ситуації, а слухач має активно слухати, задавати запитання та висловлювати співчуття.

Потім пари міняються ролями.

3. Пояснення понять: почуття та потреби (5 хв.).

Вправа «Вираження почуттів та потреб» (15 хв.): Учасники розділяються на групи по двоє. Кожна пара отримує картки з різними почуттями та потребами.

Кожен учасник має вибрати картку з почуттям та потребою, які йому найбільше підходять, і виразити їх у вигляді "я-повідомлень" своєму партнерові.

4. Пояснення сутності «Я-повідомлень» та їх ролі в ефективному спілкуванні (5 хв.).

Рольова гра, де учасники мають виразити свої почуття та потреби у вигляді «Я-повідомлень» (15 хв.): Учасники розділяються на групи по троє. Кожна група отримує сценарій конфліктної ситуації між батьками та підлітком.

Кожен учасник має використати «Я-повідомлення» для передачі своїх почуттів та потреб у цій ситуації.

5. Групова дискусія:

Обговорення вражень та досвіду з використання навичок ефективного спілкування.

Взаємне надання порад та рекомендацій.

6. Заключення:

Рефлексія. Підбиття підсумків заняття.

Нагадування про важливість практикування навичок ефективного спілкування у повсякденному житті.

Тренінгове заняття на тему: «Анти-конфліктна поведінка та гармонізація міжособистісних відносин між батьками та підлітками».

Мета тренінгу анти-конфліктної поведінки та гармонізації міжособистісних відносин між батьками та підлітками - навчити учасників ефективно взаємодіяти, розвивати навички самоконтролю та спілкування, зменшити конфліктну поведінку та покращити взаєморозуміння в сім'ї.

Завдання тренінгу:

1. Охарактеризувати причини та особливості конфліктної поведінки учасників.

2. Розвинути навички самоконтролю та регулювання емоцій.

3. Навчити альтернативним стратегіям поведінки та комунікації.

4. Покращити взаєморозуміння та взаємодію між батьками та підлітками.

Методи та форми роботи:

1. Інтерактивна лекція - психолог пояснює основні концепції та принципи анти-конфліктної поведінки.

2. Рольові ігри - учасники відтворюють ситуації конфліктів та пробують нові стратегії поведінки.

3. Групові дискусії – учасники обговорюють свої думки та досвід, спільно шукають рішення.

4. Вправи на розвиток емоційного інтелекту – учасники вчаться розпізнавати та контролювати свої емоції.

Учасники групи:

1. Батьки підлітків, які мають проблеми з конфліктною поведінкою своїх дітей.

2. Підлітки, які проявляють конфліктну поведінку.

План тренінгу:

1. Вступне слово (5 хв):

Оголошення мети та завдань тренінгу.

2. Міні-лекція на тему: Основні концепції та принципи анти-конфліктної поведінки (10 хв):

3. Рольові ігри (45 хв):

Рольові ігри на відтворення сімейних конфліктів між підлітками та батьками:

Рольова гра: Суперечка про правила вдома – учасники відтворюють ситуацію, коли підліток та батьки не згодні щодо дотримання правил вдома. Мета гри - знайти компроміс та зберегти спокій. (15 хв.)

Рольова гра: Конфлікт через вибір професії - учасники відтворюють ситуацію, коли підліток та батьки не згодні щодо майбутньої професії. Мета гри - навчитися слухати та поважати думку один одного. (15 хв.)

Рольова гра: Суперечка про виконання обов'язків – учасники відтворюють ситуацію, коли підліток та батьки не згодні щодо виконання побутових обов'язків. Мета гри – знайти раціональний підхід до розподілу обов'язків та взаємодопомоги. (15 хв.)

4. Групова дискусія (10 хв):

Обговорення досвіду та пошук рішень для вирішення конфліктних ситуацій.

5. Вправи на розвиток емоційного інтелекту (30 хв):

Виконання вправ, спрямованих на розпізнавання та контроль емоцій.

Розпізнавання емоцій - учасники отримують картки з зображеннями емоцій та повинні назвати їх.

Контроль дихання - учасники виконують вправи дихання для зняття стресу та зосередження.

Емоційний джерелометр – учасники оцінюють свої емоції за шкалою від 1 до 10 та обговорюють причини їх виникнення.

6. Рефлексія (10 хв):

Обговорення вражень та відчуттів після проведених вправ та ігор.

7. Заключне слово (10 хв):

Підбиття підсумків тренінгу та надання рекомендацій для подальшої роботи.

Всього: 120 хвилин.

Очікувані результати від реалізації програми тренінгу:

1. Зниження конфліктної поведінки учасників.

2. Розвиток навичок самоконтролю та регулювання емоцій.

3. Оволодіння альтернативними стратегіями поведінки та комунікації.

4. Покращення взаєморозуміння та взаємодії між батьками та підлітками.

Основні напрямки профілактики конфліктів батьків із підлітками (рис.3.4):

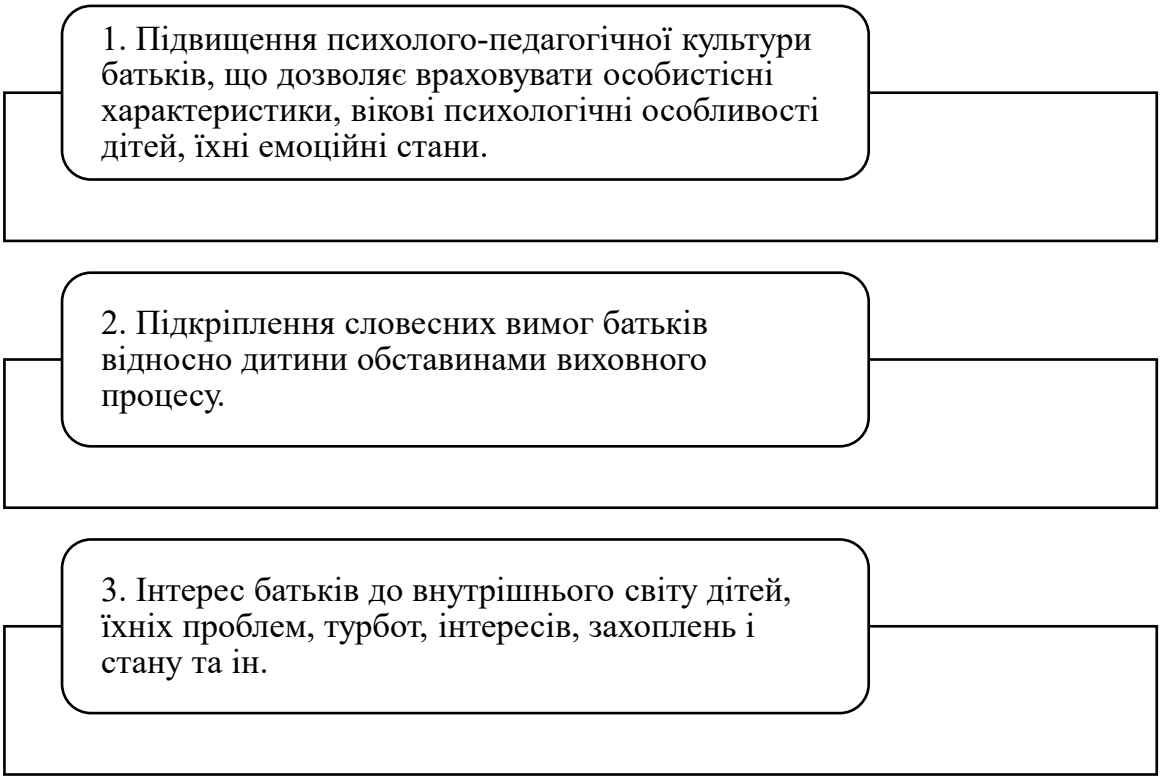

Рисунок 3.4 Основні напрямки профілактики конфліктів батьків із підлітками

Прогнозовані результати від реалізації програми психокорекції конфліктів між батьками та підлітками включають:

Покращення навичок ефективного спілкування: Учасники будуть вивчати основні принципи ефективного спілкування та навчатися застосовувати їх у практиці. Це допоможе зменшити конфлікти та покращити якість спілкування між батьками та підлітками.

Розвиток навичок активного слухання: Учасники будуть працювати над вмінням слухати та розуміти інших людей. Це сприятиме покращенню взаєморозуміння та зниженню рівня конфліктності.

Вміння виражати почуття та потреби: Учасники будуть навчатися виразно висловлювати свої почуття та потреби у вигляді «Я-повідомлень».

Це допоможе зменшити агресію та конфлікти, а також покращить взаєморозуміння та сприятиме побудові здорових відносин.

Використання «Я-повідомлень» для передачі інформації: Учасники будуть навчатися використовувати «Я-повідомлення» для передачі своїх думок, почуттів та потреб. Це сприятиме покращенню комунікації та зниженню рівня конфліктності.

Значення психокорекції для покращення міжособистісних відносин в родині полягає у наступному:

1. Зниження рівня конфліктності: Психокорекція допомагає учасникам зрозуміти причини конфліктів та навчитися ефективно їх вирішувати. Це сприяє зниженню напруги та створенню мирного та гармонійного середовища в родині.

2. Покращення взаєморозуміння: Психокорекція допомагає учасникам навчитися слухати та розуміти один одного, виразно висловлювати свої почуття та потреби. Це сприяє покращенню комунікації та зближенню відносин між батьками та підлітками.

3. Розвиток навичок конструктивного спілкування: Психокорекція допомагає учасникам навчитися ефективно висловлювати свої думки та почуття, а також слухати та приймати інші точки зору. Це сприяє побудові здорових та взаємовигідних відносин.

4. Збільшення самосвідомості: Психокорекція допомагає учасникам розуміти свої власні емоції, потреби та цінності. Це сприяє розвитку самоусвідомленості та саморефлексії, що в свою чергу сприяє покращенню міжособистісних відносин в родині.

Аналіз результатів формуючого етапу експерименту показав значне підвищення рівня міжособистісного спілкування підлітків з батьками та формування ефективних стилів поведінки в конфліктних ситуаціях.

3.2. Оцінка ефективності розроблених заходів

Для оцінки ефективності розроблених заходів нами було проведено повторну діагностику батьків та підлітків. В таблиці 3.1 (рис.3.5) наведено аналіз результатів контрольної діагностики та зміни у взаємодії батько-дитина (ВРР) після психокорекції.

Таблиця 3.1

Аналіз результатів діагностики взаємодії батько-дитина (ВРР)

(діагностичний етап)

Чинник	підгрупа	N	До психокорекції		Після психокорекції	
			Середнє	Стд. відхилення	Середнє	Стд. відхилення
Невимогливість-вимогливість	батьки	20	7,7500	2,17340	7,6200	1,48599
	підлітки	20	8,0000	2,38416	7,3000	2,53311
М'якість-строгість	батьки	20	8,1000	1,83246	7,4200	2,40975
	підлітки	20	8,3000	1,71985	7,3900	2,38457
Автономність-контроль	батьки	20	6,3000	2,47301	6,2200	1,55298
	підлітки	20	7,1500	2,96071	6,1800	2,66203
Емоційна дистанція-близькість	батьки	20	6,3500	2,66112	8,3700	2,59505
	підлітки	20	6,0000	2,90191	8,2900	3,64889
Відторгнення-прийняття	батьки	20	6,8500	2,49789	8,9600	2,55855
	підлітки	20	6,6000	2,64376	8,5300	2,59116
Відсутність співпраці-співробітництво	батьки	20	5,5500	2,37254	8,2700	2,53052
	підлітки	20	5,6000	2,41487	7,9100	1,53998
Незгода-згода	батьки	20	6,4500	2,45967	7,8600	1,55000
	підлітки	20	6,0500	2,25890	7,9300	1,50511
Непослідовність-послідовність	батьки	20	5,6500	2,71981	8,2100	1,60817
	підлітки	20	5,7000	2,53606	8,0500	1,56708
Авторитетність	батьки	20	6,1500	2,34577	7,1900	1,52453
	підлітки	20	5,5500	2,35025	7,9600	1,52553
Задоволеність відносинами	батьки	20	4,7000	2,02874	7,7400	2,45364
	підлітки	20	3,7000	1,87504	7,2200	2,41927

В результаті проведеного аналізу отриманих показників нами було зроблено наступні висновки: в результаті заходів психокорекції нами було досягнене значного покращення взаємин між батьками та підлітками.

Зниження значення в обох підгрупах за шкалою «м'якість-строгість батька» свідчить про зменшення суворості заходів, що застосовуються до дитини, зміну правил, що встановлюються у взаєминах між батьками та дітьми, зниження ступіню примусу дітей до чогось.

Позитивні зміни за шкалами «емоційна дистанція-близькість дитини до батька» та «відторгнення-прийняття» свідчать про емоційне зближення батьків та підлітків, прийняття батьками особистісних якостей та поведінкових проявів дитини, підтримку, розуміння та прийняття своєї дитини як особистості.

Позитивні зміни за шкалами «відсутність співпраці-співпраця» та «незгода-згода» свідчать про збільшення співробітництва між батьками та підлітками, характер підвищення ефективності взаємодії між батьком та дитиною.

Зміни за шкалою «авторитетність батька» свідчать о підвищенні авторитету батьків в очах підлітків.

Зміни за шкалою «задоволеність відносинами дитини з батьком» свідчать про загальне покрашення взаємин між батьками та підлітками.

Причини значного покращення взаємин між батьками та підлітками можуть бути різноманітними. Однією з причин є зростання розуміння та сприйняття батьками потреб та інтересів підлітків. Батьки навчилися більш ефективно спілкуватися зі своїми дітьми, враховувати їхні думки та почуття, а також бути більш гнучкими у встановленні правил та обмежень.

Іншою причиною є зміна підходу батьків до виховання. Батьки переглянули свої погляди на роль батьківства та зрозуміти, що підлітки потребують більшої автономії та самостійності. Батьки навчилися довіряти своїм дітям, надавати їм можливості приймати власні рішення та вчитися на власних помилках.

Також, фактором гармонізації дитячо-батьківського контакту стало покращення комунікації між батьками та підлітками. В результаті проходження програми батьки навчилися слухати своїх дітей, стали більш

відкритими до спілкування та навчилися встановлювати з підлітками емоційний зв'язок. Вони навчилися виражати свої почуття та думки без агресії та критики, а також шукати компромісні рішення.

Розрахунок непараметричного критерію Манна-Уітні свідчить про наявні позитивні зміни в формуванні задоволеності відносинами між батьками та підлітками в групі при рівні значущості 0,05. Так, рівень задоволеності відносинами з батьками в підлітків став значно вищим, що представлено розрахунками показників в табл. 3.2 та наочно зображено на рис. 3.5.

Таблиця 3.2

Зміна показника U-критерію Манна-Уітні для незалежних вибірок за показником «задоволеність відносинами»

Показник	До психокорекції	Після психокорекції
U Манна-Уітні	182,000	305,000
W Уілкоксона	392,000	426,000
Статистика критерію	182,000	305,000
Стандартна помилка	36,077	10,082
Асимптотична значущість (2-сторонній критерій)	,000118	,0001
Точна значущість (2-сторонній критерій)	,000140	,0000

Так, нами було виявлено значні позитивні зміни за чинником «задоволеність відносинами дитини з батьком».

Середній ранг в групі батьків за показником складає (39,24), в групі підлітків (37,5) проти (33,48; 27,51) при значеннях U Манна-Уітні=305; W Уілкоксона=426,0 та рівні значущості 0,000, що свідчить про наявність значних позитивних змін у відчутті задоволеності відносинами у підлітків та їх батьків.

Значущі позитивні зміни можуть виникати через більшу послідовність виховання, коли батьки встановлюють одні правила та очікування щодо поведінки підлітку; гармонізацію в формуванні системи цінностей та між батьками та підлітками. Загалом, позитивні зміни за чинником

«задоволеність відносинами» підлітків та батьків свідчать про зменшення проблем в їхній взаємодії. Причинами покращення взаємодії можуть бути різні фактори, такі як підвищення ефективності комунікації, послідовність виховання, збільшення ступеню довіри батьків до підлітків та ін.

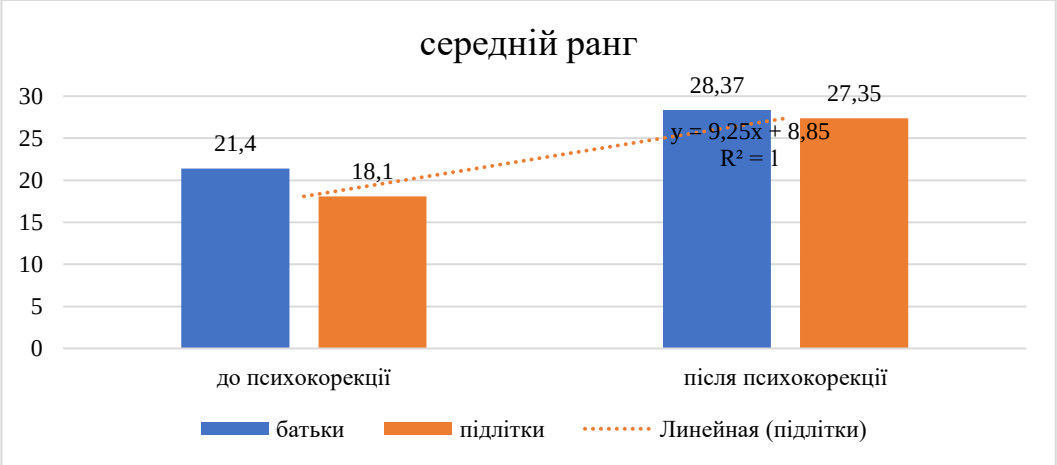

Рисунок 3.5 Значущі зміни в підгрупах за фактором «задоволеність відносинами»

Покращення взаємин між батьками та підлітками стало результатом психологічного розвитку обох сторін. Підлітки навчилися більш конструктивно висловлювати свої потреби та бажання, а також розуміти та приймати думки та точки зору батьків. Батьки, у свою чергу, навчилися керувати своїми емоціями та бути більш терпимими до негативних проявів підлітків. Загалом, гармонізація дитячо-батьківського контакту вимагає зусиль обох сторін. Вона може бути досягнута шляхом зміни підходу, навчання комунікаційним навичкам, розвитку емоційної інтелектуальності та зростання взаємного розуміння та поваги.

Наступним етапом дослідження стала контрольна діагностика особливостей поведінки батьків та підлітків у конфліктній ситуації (табл.3.3).

Результати аналізу показали позитивні зміни в формуванні стратегій поведінки батьків та підлітків в конфлікті. Після психокорекції більшість учасників групи навчились обирати адаптивні стратегії вирішення конфлікту:

співробітництво та компроміс, про що свідчать отримані результати тестування (рис. 3.6).

Таблиця 3.3

Аналіз зміни стилів поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації

Стратегія поведінки	підгрупа	N	До психокорекції		Після психокорекції	
			Середнє	Стд. відх.	Середнє	Стд. відх.
суперництво	батьки	20	7,2500	1,51744	6,3500	1,2864
	підлітки	20	7,7500	1,88833	6,5100	1,3393
співробітництво	батьки	20	7,3500	1,98083	8,2200	1,4293
	підлітки	20	5,7000	1,83819	7,8700	1,4103
компроміс	батьки	20	7,9000	2,10013	8,1200	1,4696
	підлітки	20	6,3500	1,46089	8,0500	1,3668
уникнення	батьки	20	5,7000	1,55935	5,3400	1,3488
	підлітки	20	6,4000	2,30332	5,3100	1,5154
пристосування	батьки	20	6,0000	1,74718	6,2200	1,6968
	підлітки	20	6,6500	2,23077	6,7100	1,4988

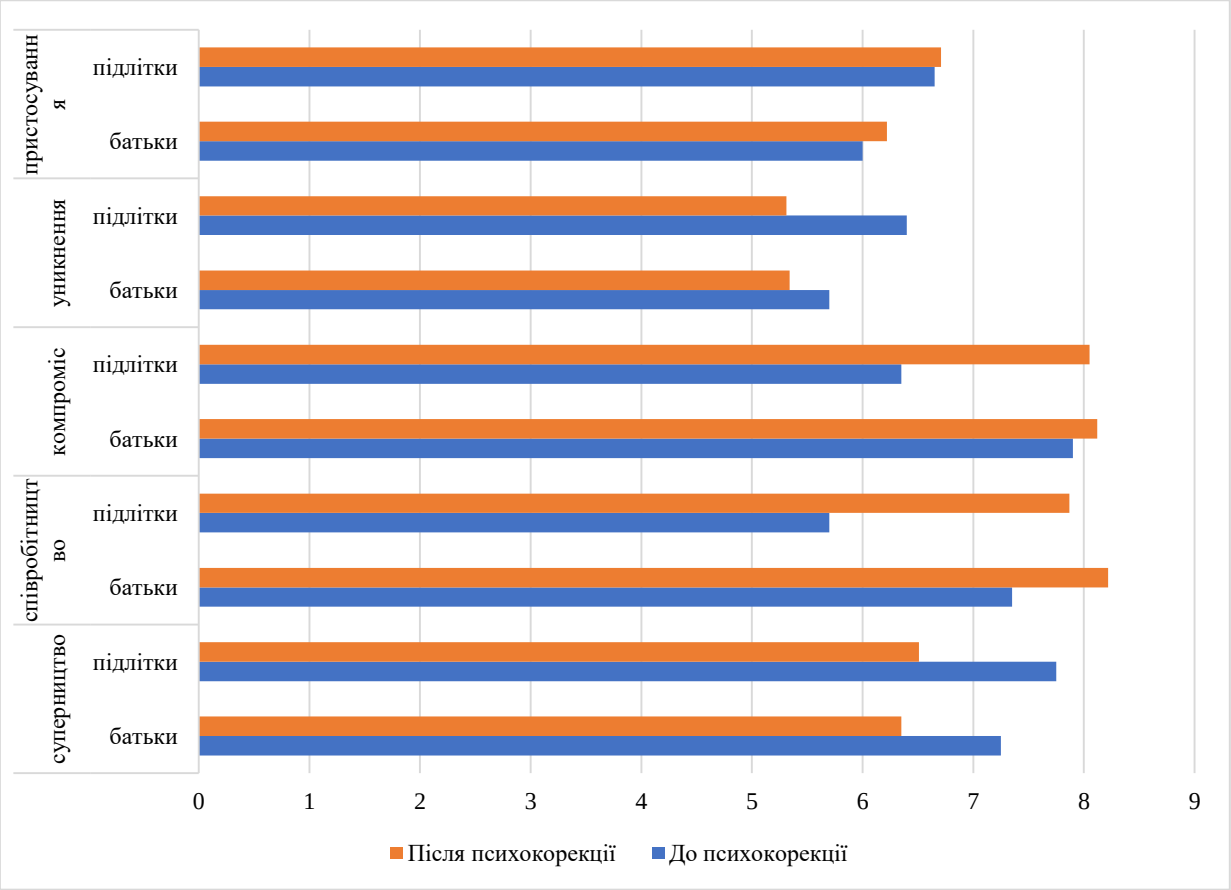

Рисунок 3.6 Зміна стилів поведінки батьків та підлітків в конфліктній ситуації

В результаті проведеної діагностики нами були виявлені нові сформовані після психокорекції домінуючі стилі поведінки батьків та підлітків в конфлікті, а саме: співробітництво, компроміс. Співробітництво та компроміс - це ефективні стратегії подолання конфліктів між батьками та підлітками. Замість того, щоб встановлювати свою владу та наказувати, батьки можуть спробувати співпрацювати зі своїми дітьми. Вони можуть запропонувати їм можливість приймати рішення разом, обговорювати проблеми та шукати компромісні рішення, які задовольнять обидві сторони.

Наприклад, якщо підліток хоче піти на вечірку, а батьки хочуть його заборонити, вони можуть обговорити цю ситуацію разом. Батьки можуть пояснити свої страхи та обговорити правила безпеки, а підліток може висловити свої бажання та пояснити, чому це важливо для нього. Потім вони можуть спробувати знайти компроміс, наприклад, домовитися про певний час повернення додому або про те, що підліток повинен повідомляти батькам про свої плани. Такий підхід допомагає створити взаємне розуміння та повагу між батьками та підлітками. Він також дає підліткам можливість вчитися приймати власні рішення та брати відповідальність за них. В результаті, взаємини між батьками та підлітками стають більш гармонійними та сприятливими для розвитку обох сторін.

Наступним етапом діагностики стало виявлення рівня конфліктостійкості батьків та підлітків (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Зміни рівня конфліктостійкості батьків та підлітків

Показник	підгрупа	N	До психокорекції		Після психокорекції	
			Середнє	Стд. відх.	Середнє	Стд. відх.
конфліктостійкість	батьки	20	33,48	3,8802	36, 21	2,3821
	підлітки	20	27,51	2,9481	32,49	2,1424

Результати розрахунків показали, що конфліктостійкість батьків та підлітків значно покращилась (рис.3.7).

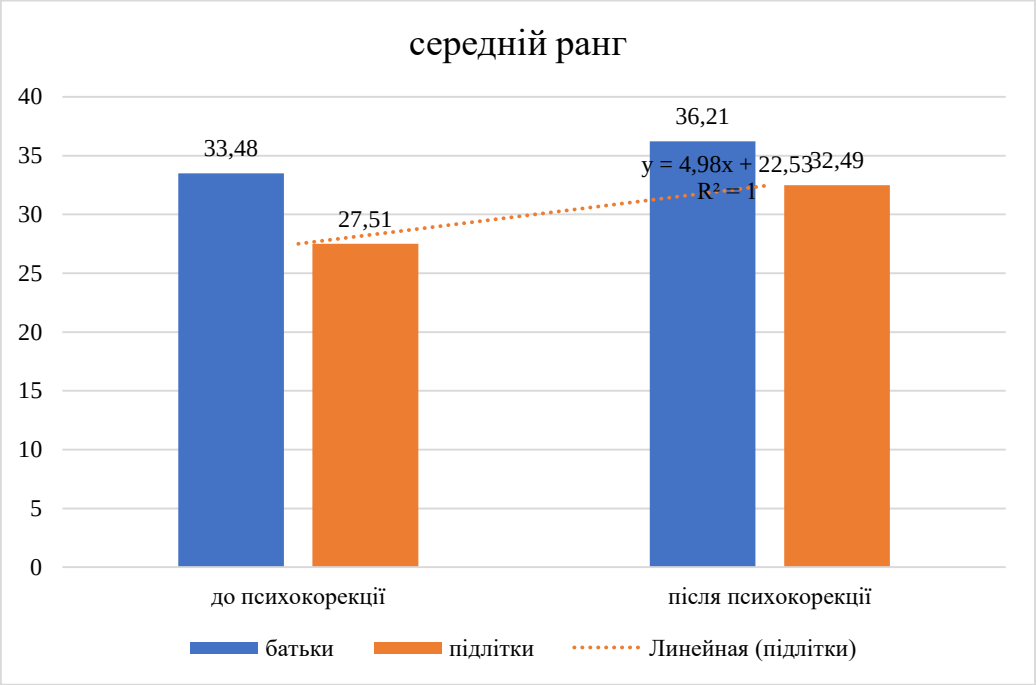

Рисунок 3.7 Зміна показника конфліктостійкості батьків та підлітків

Так, в результаті проведеного аналізу показників на контрольному етапі виявлено позитивні зміни в формуванні рівня конфліктостійкості батьків та підлітків. Результати контрольної діагностики показали значні позитивні зміни у відносинах між батьками та підлітками, а також свідчать про зменшення конфліктності у відносинах, що підтверджує ефективність розробленої та впровадженої програми психокорекції.

В процесі реалізації програми було сформовано нові стратегії поведінки в конфлікті між батьками та дітьми: співробітництво та компроміс сприяють зниженню рівня конфліктності між батьками та підлітками, оскільки вони сприяють взаємному розумінню та співпраці. Замість того, щоб боротися за владу та контроль, батьки та підлітки навчаються слухати один одного, висловлювати свої потреби та пошукати компромісні рішення. Це допомагає змінити динаміку взаємин між батьками та підлітками. Замість того, щоб бути в постійному протистоянні, вони стають партнерами, які

працюють разом для досягнення спільних цілей. Це сприяє зміцненню довіри та поваги між батьками та підлітками.

Крім того, такий підхід дає підліткам можливість вчитися приймати власні рішення та брати відповідальність за них. Вони навчаються аналізувати ситуації, обговорювати свої потреби та бажання, а також шукати компромісні рішення. Це розвиває їх навички самостійності та відповідальності, що є важливими для їх майбутнього успіху.

Отже, співробітництво та компроміс є ефективними стратегіями подолання конфліктів між батьками та підлітками. Вони сприяють створенню гармонійних та сприятливих взаємин, а також сприяють розвитку самостійності та відповідальності у підлітків.

Результативність реалізації програми була оцінена за декількома критеріями: зниження частоти та інтенсивності конфліктів між батьками та дітьми: Після проходження занять, батьки та підлітки помітили зменшення конфліктних ситуацій у своїх взаєминах, конфлікти стали менш частими, менш інтенсивними та швидше розв'язуватися завдяки використанню нових стратегій співробітництва та компромісу. Покращення якості комунікації: Програма сприяла покращенню комунікації між батьками та підлітками. Вони навчилися слухати один одного, висловлювати свої потреби та бажання, а також шукати компромісні рішення, взаємини стали більш відкритими та співробітницькими, що свідчить про успішну реалізацію програми.

Зміна в динаміці взаємин: батьки та підлітки помітили позитивну зміну в динаміці своїх взаємин. Замість протистояння та боротьби за владу, вони стають партнерами, які працюють разом для досягнення спільних цілей. Це може сприяти зміцненню довіри та поваги між ними. Розвиток самостійності та відповідальності у підлітків: критерієм успішності реалізованої програми стало те, що підлітки навчилися приймати власні рішення та брати за них відповідальність, одержали навички аналізувати ситуації, обговорювати свої

потреби та бажання з батьками, а також шукати компромісні рішення. Якщо підлітки стають більш самостійними та відповідальними, то це свідчить про успішну реалізацію програми.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в результаті проведеного дослідження нами було отримане можливість до формулювання наступних висновків:

Конфлікт – це надзвичайно складне соціально-психологічне явище, вивченню якого присвячено значну кількість досліджень. У психології проблема конфлікту найчастіше розкривається крізь призму поняття конфлікту як актуалізованого протиріччя, зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії чи опонентів і зіткнення самих опонентів.

Теоретичний аналіз робіт, присвячених вивченню проблеми розвитку міжособистісних конфліктів, дозволяє відзначити, що більшість дослідників сходиться у визначенні міжособистісного конфлікту, характеризуючи його як ситуацію зіткнення між людьми в процесі їхнього безпосереднього спілкування, що викликається суперечливими поглядами, способами поведінки, установками людей в умовах прагнення їх до досягненню будь-якої мети.

Міжособистісні психологічні конфлікти між батьками та підлітками є невід'ємною частиною сімейного життя. Вони виникають з різних причин, таких як непорозуміння, розбіжності в цінностях, незадоволення один одним, а також зміни у ролевому статусі підлітку. Однак, вирішення цих конфліктів є важливим аспектом забезпечення гармонійних стосунків у сім'ї та позитивного розвитку підлітку. Міжособистісний психологічний конфлікт батьків та підлітків є персоніфікованою формою сімейних відносин, а також протиріч, що виникають у їхній сфері. У ньому актуалізуються рольові

позиції особистості у спільній життєдіяльності та пов'язані з ними потреби, інтереси учасників конфлікту як суб'єктів суспільних відносин, їх індивідуально-психологічні, соціально-психологічні якості. Результати проведеного аналізу наукової літератури показали, що різні види конфліктних ситуацій між батьками та підлітками можуть включати: психологічні конфлікти через правила і обмеження: це можуть бути суперечки щодо домашніх правил, обмежень у використанні технологій, часу повернення додому або вибору друзів (такі конфлікти можуть виникати через розбіжності у поглядах на виховання та потребу підлітку в самостійності); конфлікти через навчання і успішність: підлітки можуть відчувати тиск від батьків щодо навчання та досягнення успіху (незгоди можуть виникати стосовно шкільних оцінок, вибору майбутньої професії або недостатнього зосередження на навчанні); конфлікти через особисту свободу: батьки можуть мати розбіжності з підлітком щодо його особистої свободи, включаючи вибір одягу, захоплень, релігійних переконань або стосунків з протилежною статтю; конфлікти через комунікацію: недостатня або неправильна комунікація може призводити до конфліктів між батьками та підлітком (наприклад, недостатня увага до почуттів та думок підлітка, неправильний тон голосу або використання образливих слів можуть спричинити розлад у взаєминах).

Технології вирішення психологічного конфлікту включають в себе різні стратегії та методи, які допомагають зменшити напруження та знайти компромісне рішення. Деякі з них включають медіацію, де третя сторона допомагає учасникам конфлікту знайти спільне рішення, а також тренінги з комунікації та конфліктології, які навчають навичкам ефективної взаємодії та вирішення конфліктних ситуацій. Іншими технологіями є активне слухання, пошук компромісу, розуміння інтересів та потреб сторін конфлікту.

Профілактика психологічних конфліктів між батьками та підлітками полягає у створенні сприятливої атмосфери взаєморозуміння та поваги,

дотриманні спільних цінностей, ефективному спілкуванні, активній взаємодії, розвитку самоствердження та наданні психологічної підтримки.

Результати проведеної діагностики показали, що міжособистісні психологічні конфлікти між батьками та підлітками зумовлені кількома факторами, які формуються у родині. Одним з них є стиль міжособистісних дитяче-батьківських відносин. Виявлений нижче середнього рівень задоволеності в групі підлітків може свідчити про порушення в структурі батьківське-дитячих відносин, свідчить про наявні конфлікти або про стурбованість сімейною ситуацією, що склалася. Виявлено високий рівень конфліктності взаємовідносин батьків та підлітків та формування дезадаптивних стратегій вирішення конфліктів в групі.

В результаті проведеного кореляційного аналізу нами було виявлено тісний зворотній зв'язок між показником задоволення відносинами та стратегією суперництво (К=-,702). Це свідчить про те, що в умовах суперництва в конфлікті відносини між дітьми та батьками псуються та знижується їх ступень задоволення (рис.2.6).

Також було виявлене тісний прямий зв'язок між задоволеністю відносинами та стратегіями поведінки в конфлікті: співробітництво (К=,822**), компроміс (К=,512**).

Тісний прямий зв'язок між показником задоволеність відносинами та стратегіями поведінки в конфлікті, такими як співробітництво та компроміс, свідчить про те, що особи, які проявляють більшу задоволеність відносинами, мають більшу нахил до співпраці та пошуку компромісу під час конфлікту. Це означає, що такі люди більш терпимі до конфліктних ситуацій і більш витримують емоційний стрес, що може виникати під час конфлікту. Вони більш готові до діалогу та співпраці з іншими сторонами, замість використання агресивних або конкурентних стратегій.

Крім того, цей зв'язок також свідчить про те, що особи, які задоволені відносинами, мають більшу впевненість у своїх власних переконаннях та готовність вислуховувати думки та точки зору інших людей. Вони більш

відкриті до обговорення різних поглядів та готові до пошуку спільного рішення, що може задовольнити всіх учасників конфлікту.

Результати розрахунків показали, що батьки мають більш високий рівень конфліктостійкості, ніж їх діти – підлітки. В результаті проведеного аналізу непараметричних показників нами було виявлено значущі відмінності в формуванні показника конфліктостійкості в підгрупах батьків та підлітків: (Uкр=344,5 при p=0,0001). Так, в результаті проведеного аналізу показників виявлено більшу конфліктостійкість батьків, що свідчить про їх більшу терпимість до конфліктів із своїми дітьми та характеризується більшою здатністю до пошуку компромісів та знаходження спільного рішення, більшою готовністю до вирішення проблем шляхом діалогу та співпраці. Вони можуть проявляти більшу емоційну стабільність та здатність контролювати свої емоції під час конфлікту. Вони також можуть бути більш впевненими у своїх власних переконаннях та готовими вислуховувати думки та точки зору своїх дітей.

Отже, особливості міжособистісних психологічних конфліктів між батьками та підлітками зумовлені сформованим у родині стилем міжособистісних дитяче-батьківських відносин, стилями вирішення конфліктних ситуацій та рівнем конфліктостійкості батьків та підлітків.

Визначено: психологічні конфлікти між батьками та підлітками є поширеною проблемою, яка може виникати у будь-якій сім'ї. Ці конфлікти можуть мати негативний вплив на взаємини між батьками та підлітками, а також на психологічний стан обох сторін. Тому важливо розробити ефективні шляхи вирішення таких конфліктів з метою поліпшення сімейних взаємин та психологічного благополуччя всіх учасників.

Нами було розроблено процедуру психологічного посередництва щодо вирішення психологічних конфліктів між батьками та підлітками та складено алгоритм дій медіатора. Розроблена процедура психологічного посередництва спрямована на сприяння збереженню та покращенню взаємин між батьками та підлітками, а також на вирішення конфліктних ситуацій

шляхом спільного пошуку їх розв'язання. Вона може бути корисною для сімей, які стикаються зі складними взаєминами та конфліктами. Розроблено та реалізовано в групі програму психокорекції конфліктної поведінки, спрямовану на розвиток навичок у батьків та підлітків самоконтролю та альтернативних стратегій реагування на конфлікт.

В результаті проведеного аналізу показників на контрольному етапі виявлено позитивні зміни в формуванні рівня конфліктостійкості батьків та підлітків. Результати контрольної діагностики показали значні позитивні зміни у відносинах між батьками та підлітками, а також свідчать про зменшення конфліктності у відносинах, що підтверджує ефективність розробленої та впровадженої програми психокорекції.

В процесі реалізації програми було сформовано нові стратегії поведінки в конфлікті між батьками та дітьми: співробітництво та компроміс сприяють зниженню рівня конфліктності між батьками та підлітками, оскільки вони сприяють взаємному розумінню та співпраці. Замість того, щоб боротися за владу та контроль, батьки та підлітки навчаються слухати один одного, висловлювати свої потреби та пошукати компромісні рішення. Це допомагає змінити динаміку взаємин між батьками та підлітками. Замість того, щоб бути в постійному протистоянні, вони стають партнерами, які працюють разом для досягнення спільних цілей. Це сприяє зміцненню довіри та поваги між батьками та підлітками.

Крім того, такий підхід дає підліткам можливість вчитися приймати власні рішення та брати відповідальність за них. Вони навчаються аналізувати ситуації, обговорювати свої потреби та бажання, а також шукати компромісні рішення. Це розвиває їх навички самостійності та відповідальності, що є важливими для їх майбутнього успіху.

Отже, співробітництво та компроміс є ефективними стратегіями подолання конфліктів між батьками та підлітками. Вони сприяють створенню гармонійних та сприятливих взаємин, а також сприяють розвитку самостійності та відповідальності у підлітків.

Результативність реалізації програми була оцінена за декількома критеріями: зниження частоти та інтенсивності конфліктів між батьками та дітьми: Після проходження занять, батьки та підлітки помітили зменшення конфліктних ситуацій у своїх взаєминах, конфлікти стали менш частими, менш інтенсивними та швидше розв'язуватися завдяки використанню нових стратегій співробітництва та компромісу. Покращення якості комунікації: Програма сприяла покращенню комунікації між батьками та підлітками. Вони навчилися слухати один одного, висловлювати свої потреби та бажання, а також шукати компромісні рішення, взаємини стали більш відкритими та співробітницькими, що свідчить про успішну реалізацію програми.

Зміна в динаміці взаємин: батьки та підлітки помітили позитивну зміну в динаміці своїх взаємин. Замість протистояння та боротьби за владу, вони стають партнерами, які працюють разом для досягнення спільних цілей. Це може сприяти зміцненню довіри та поваги між ними. Розвиток самостійності та відповідальності у підлітків: критерієм успішності реалізованої програми стало те, що підлітки навчилися приймати власні рішення та брати за них відповідальність, одержали навички аналізувати ситуації, обговорювати свої потреби та бажання з батьками, а також шукати компромісні рішення. Якщо підлітки стають більш самостійними та відповідальними, то це свідчить про успішну реалізацію програми.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева І. М. Корекція рольових уявлень педагогів про психічні особливості підлітків / І. М. Авдеева // *Педагогіка і психологія*. 2003. №3. С.120–130.

2. Айзенк Г. Й. Психологія личности. Київ: Видавництво «Прапор», 2007. 514с.

3. Андрейчук І. Корекційно-розвивальна програма спілкування для підлітків / І. Андрейчук // *Психолог*. 2007. –№25. С.12–32.

4. Апішева А.Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьків/ А.Ш. Апішева//*Вісник НКУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*.2013. Вип. 2. С. 117-225.

5. Атаманчук Н. М.Особливості взаємовідносин батьків та підлітків: Методичні рекомендації для студентів педагогічних закладів, соціальних педагогів, психологів / Ніна Михайлівна Атаманчук, Тетяна Сергіївна Пільгук. Полтава, 2014. 24 с.

6. Беженар Г. Сім'я очима підлітків/ Г. Беженар, Т. Яблонська // *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2011. № 1. С. 32–38.

7. Бойко В. І. Соціальна психологія. Київ: Видавництво «Академія», 2008. 482с.

8. Вітюк Н.Р. До проблеми конфліктності батьківсько-дитячої взаємодії в період підліткової кризи // *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2017. Вип.12. Ч.1. С. 79-88.

9. Гайдабура С. Проблема міжособистісних конфліктів дітей підліткового віку / С. Гайдабура // *Наукові здобутки студентів і магістрантів - освіті XXI століття : зб. наук. праць* / Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Псих.-пед. ф-т. Полтава, 2008. Ч. 1. С. 55–57.

10. Глебова Т. Програма корекції спілкування старшокласників / Т. Глебова // *Психолог*. 2013. № 2. С. 22–29.

11. Гуревич К. М. Психологія розвитку: навчальний посібник. Київ: Видавництво «Основи», 2005. 387с.

12. Гуттман Д. Когнітивно-поведінкова терапія: посібник. Київ: Видавництво «Наш формат», 2009. 402с.

13. Демченко С. Розвиток та стосунки у підлітковому віці (11-13 років). Тренінгові заняття для батьків / С. Демченко, Н. Острогляд // *Психолог.* 2008. №15. С.18–22.

14. Джонсон С. Конфліктологія. Київ: Видавництво «КМ-Букс», 2010. 360с.

15. Жигайло Н. Формування комунікативних вмінь учнів підліткового віку / Н. Жигайло // *Педагогічна думка*. 2020. №4. С.13–20.

16. Жмайло І. Взаємини підлітків / І. Жмайло // *Психологія.* 2022. № 9. С. 18–20.

17. Касьянова О. В. Формування комунікативної компетентності молодших підлітків у громадських дитячих об'єднань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання / *Ін-т проблем виховання НАПН України*. Київ, 2019. 20 с.

18. Каткова Т.А. Конфлікти між батьками та дітьми: Причини та способи їх подолання// *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія*. 2013.Вип. 40(1). С.152.

19. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.

20. Киричок В.Тренінги на розвиток комунікацій / В. Киричок // *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2021. №1. С.51–61.

21. Кідалова М. М. Факторна структура емоційних бар'єрів спілкування підлітків / М. М. Кідалова // *Практична психологія та соціальна робота.* 2021. № 10. С. 49–55.

22. Колонькова О. Шлях до гармонії. Тренінг для старшокласників. / О. Колонькова // *Шкільний світ*. 2021. №42. С. 4–6.

23. Комісарова О. Проблеми підлітків: шляхи розв'язання / Ольга Комісарова // *Психологія* 2020. №16. С.46–52.

24. Конфліктологія: Конспект лекцій. Для підготовки магістрів усіх форм навчання /В.Я.Галаган, В.Ф.Орлов, О.М.Отич. Київ: ДЕТУТ, 2008. 293 с.

25. Корнєва Л. М. Роль спілкування у вихованні підлітків / Л. М. Корнєва, Л. О. Сологуб // *Наукові записки / Полтав. держ. пед. ін-т імені В.Г.Короленка.* Полтава, 2022. Вип. 2. С. 177–184.

26. Коць М. Психологічні детермінанти конфліктної поведінки підлітків / М. Коць, І. Мудрак // *Соціальна психологія*. 2020. №1. С.162–169.

27. Лесик Г. Г. Вплив батьківських цінностей на статус підлітка в групі однолітків / Г. Г. Лесик // *Практична психологія та соціальна робота*. 2021. № 10. С. 62–65.

28. Литовченко Н. Ф. Психокорекція депресії у підлітковому віці/ Н. Ф. Литовченко, Т. Г. Здоровець // *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №4. С. 40–50.

29. Ліксон Ч Конфлікт: сім кроків до миру, Харків: Фараон. 2011. 396 с.

30. Ляльчук Г.Підліток і реальний світ. Корекційно-розвивальна програма / Г. Ляльчук // *Психолог*. 2012. № 20.

31. Матвійчук Т.Ф. Конфліктологія: навчально-методичний посібник / Т. Ф. Матвійчук. Львів : Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 76 с.

32. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків. Методичні рекомендації / І. Мачуська // *Шкільний світ*. 2007. №17. С.1–11.

33. Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): Навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2004. 198 с.

34. Нємец Г. М. Програма корекції вад особистісного розвитку підлітків / Г. М. Нємец // *Психологічна газета*. 2010. № 9. С. 16–23.

35. Нізельник Н. Вплив сім'ї на стосунки підлітків між собою / Наталія Нізельник // *Психолог*. 2010. № 9. С. 8–12.

36. Ніконова Д. В. Психологічний тренінг "Я та інші" (формування компетенцій міжособистісного спілкування у підлітків)/ Д. В. Ніконова, О. С. Сьомик // *Обдарована дитина*. 2012. № 6. С. 33–40.

37. Пенькова О. І. Стиль спілкування у сім'ї та особливості соціалізації старшокласників / О. І. Пенькова // *Українська психологія: сучасний потенціал : матеріали Четвертих Костюківських читань* (25 вересня 2021 р.) : в 3 т. / Тов-во психологів України. Київ, 2021. Т. 2. С. 310–316.

38. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.

39. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник / М. І. Пірен. Київ. : МАУП, 2003. 360 с.

40. Психологія особистості [текст] підручник, 3-тє вид., перероб., доповн. / В. П. Москалець. Київ: Видавництво. Ліра-К, 2020. 364 с

41. Савченко О. Я. Сімейне виховання / О. Я. Савченко. Київ: Рад. шк., 1979. 141 с.

42. Сагайдак В. Корекція агресивної поведінки підлітків / Віра Сагайдак // *Соціальний педагог*. 2010. № 3. С. 52–53.

43. Свіденська Г. М. Психологічний тренінг як засіб розвитку самосвідомості та зниження рівня тривожності в період підліткової кризи / Г. М. Свіденська // Практична психологія та соціальна робота. 2008. №9. С.34–46.

44. Собчик Л. Н. Психолог о подростках в школе и семье / Л. Н. Собчик // *Практическая психология и логопедия*. 2008. №2. С.36–56.

45. Сологуб Н. Сім'я як один із факторів відчуження підлітків. Підліток у сім'ї / Н. Сологуб, Л. Кіращук // *Психолог*. 2012. № 2. С. 23–30.

46. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

47. Хижняк М. В. Стилі батьківського виховання й особистісні особливості дітей з різною сиблінговою позицією / М. В. Хижняк, О. В. Зубко // *Управління школою*. 2010. № 19. С. 61–64.

48. Чайковська О.М. Психологічні особливості конфліктної особистості у підлітковому віці / О.М.Чайковська //*Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013.Вип. 38 (1). С.251-257.

49. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості: навчальний посібник. Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

50. Шинкаренко М.Формування комунікативної толерантності в підлітків / М. Шинкаренко // *Психолог*. 2013. № 7. С. 24–30.

51. Шулікова І. Сучасні технології консультування підлітків / І. Шулікова // *Психолог*. 2013. № 3.– С. 8–11.

52. Щотка О.П. Психологія особистості: навч.посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 60 с.

53. Якубова Ю.М. , Антонова-Турченко О.Г. Проблемні сім'ї: діти і батьки / Якубова Ю.М., Антонова-Турченко О.Г. Київ: Академвидав, 2013. 226с.

54. Яновська Т.М. Психологічні особливості прояву конфліктної поведінки підлітків із різним рівнем самоцінки/ Т. А. Яновська // *Психологія і особистість.* 2016. № 1. С. 93-108.

55. ЯновськаТ. А. Психологічні особливості прояву конфліктів між підлітками та батьками / ЯновськаТ.А. // *Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Київ, 2010. Т. XII, Ч. 5. С.349–355

56. Deutsch, M., & Coleman, P. T. (Eds.). (2006). The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice. San Francisco: Jossey-Bass.

57. Folger, J. P., Poole, M. S., & Stutman, R. K. (2013). Working Through Conflict: Strategies for Relationships, Groups, and Organizations. Boston: Pearson.

58. Francis, H., & Harris, R. (2018). The effectiveness of family therapy for adolescent behavior problems: A meta-analysis. Journal of Family Therapy, 40(2), 155-171.

59. Gurman, A. S., & Kniskern, D. P. (Eds.). (2014). Handbook of family therapy (Vol. 2). Routledge.

60. Nichols, M. P., & Schwartz, R. C. (2018). Family therapy: Concepts and methods. Pearson.

61. Pruitt, D. G., & Rubin, J. Z. (2006). Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement. New York: McGraw-Hill.

62. Rahim, M. A. (2002). Managing Conflict in Organizations. Westport, CT: Quorum Books.

63. Saposnek, D. T. (2014). Mediating child custody disputes: A strategic approach. Sage Publications.

64. Stith, S. M., McCollum, E. E., Amanor-Boadu, Y., Smith, D., & Gardner, J. (2016). Efficacy of couple and family therapy delivered through mobile devices: A systematic review and meta-analysis. Journal of Marital and Family Therapy, 42(3), 413-430.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати діагностики (Взаємодія батько-дитина, ВРР)

№	Підгрупа	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	батьки	10	8	9	8	10	8	9	6	9	3
2	батьки	9	10	3	1	5	3	1	1	5	1
3	батьки	9	10	7	8	8	4	9	9	8	7
4	батьки	2	10	1	1	1	1	4	1	1	1
5	батьки	9	8	8	8	8	7	8	7	8	5
6	батьки	8	8	7	8	8	7	7	7	6	7
7	батьки	9	9	9	8	9	8	9	7	9	5
8	батьки	8	9	3	2	5	3	2	2	5	4
9	батьки	9	10	7	8	8	4	9	9	8	7
10	батьки	4	4	2	3	3	2	4	2	3	2
11	батьки	9	8	8	8	8	7	8	7	8	5
12	батьки	8	8	7	8	8	7	7	7	6	7
13	батьки	10	10	9	8	10	8	7	5	6	4
14	батьки	7	7	6	6	6	7	6	6	5	5
15	батьки	9	10	7	8	8	4	9	9	8	7
16	батьки	4	4	3	3	2	2	3	1	1	2
17	батьки	9	8	8	8	8	7	8	7	8	5
18	батьки	9	8	7	8	8	7	6	7	6	7
19	батьки	7	7	8	8	8	8	7	7	7	5
20	батьки	6	6	7	7	6	7	6	6	6	5
21	підлітки	10	9	8	8	9	8	9	6	5	2
22	підлітки	10	10	5	1	4	2	2	2	5	1
23	підлітки	9	9	9	7	8	7	4	9	8	6
24	підлітки	2	10	1	1	1	1	4	1	1	1
25	підлітки	9	9	10	8	8	7	6	7	8	5
26	підлітки	9	9	10	8	8	7	7	7	6	6
27	підлітки	10	9	10	8	9	8	9	7	9	5
28	підлітки	9	9	8	2	4	2	2	2	4	2
29	підлітки	9	10	9	8	8	6	9	9	8	7
30	підлітки	4	4	2	1	2	2	4	2	1	4
31	підлітки	9	7	10	8	8	7	6	7	6	5
32	підлітки	8	8	8	8	8	6	7	6	6	7
33	підлітки	10	10	9	8	10	8	7	5	9	5
34	підлітки	7	7	6	6	6	7	6	6	5	5
35	підлітки	9	10	9	8	8	5	9	9	7	6
36	підлітки	3	5	2	2	2	2	3	2	2	2
37	підлітки	9	8	8	8	8	7	8	7	6	4
38	підлітки	9	8	7	8	8	7	6	7	6	6
39	підлітки	9	9	9	8	8	8	7	7	5	4
40	підлітки	6	6	3	4	5	5	6	6	4	5

Додаток Б

Результати діагностики стратегій в конфлікті та конфліктостійкості

№	Підгрупа	1	2	3	4	5	КС
1	батьки	6	8	4	6	6	22
2	батьки	9	6	7	6	5	28
3	батьки	6	4	10	5	4	34
4	батьки	10	5	8	6	6	37
5	батьки	6	8	9	5	6	20
6	батьки	9	6	7	6	5	31
7	батьки	6	4	10	5	6	38
8	батьки	5	5	8	9	6	36
9	батьки	6	6	4	8	10	30
10	батьки	9	6	7	6	5	37
11	батьки	6	8	7	5	6	36
12	батьки	8	9	8	4	7	32
13	батьки	6	6	4	8	10	27
14	батьки	9	6	7	6	5	41
15	батьки	6	8	7	5	6	22
16	батьки	7	8	8	5	7	28
17	батьки	8	9	7	4	4	34
18	батьки	8	7	8	3	4	37
19	батьки	6	6	4	8	8	20
20	батьки	9	7	8	4	4	31
21	підлітки	10	6	7	4	5	28
22	підлітки	9	6	7	6	5	16
23	підлітки	6	4	7	5	9	22
24	підлітки	10	5	8	6	6	24
25	підлітки	8	5	9	5	6	16
26	підлітки	9	6	7	6	5	32
27	підлітки	6	4	6	10	9	27
28	підлітки	9	7	5	7	6	22
29	підлітки	4	6	4	10	11	28
30	підлітки	10	8	7	4	4	34
31	підлітки	6	8	7	7	6	27
32	підлітки	8	9	8	4	7	20
33	підлітки	6	6	4	8	10	21
34	підлітки	11	6	7	6	5	18
35	підлітки	10	8	6	5	4	30
36	підлітки	7	6	6	9	7	30
37	підлітки	8	9	6	4	5	37
38	підлітки	8	7	8	3	4	16
39	підлітки	6	6	4	8	10	22
40	підлітки	6	6	6	11	9	27

Додаток В

Математичні розрахунки

Звіт

VAR00001		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
батьки	Сер	7,7500	8,1000	6,3000	6,3500	6,8500	5,5500	6,4500	5,6500	6,1500	4,7000
	N	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
	Стд.від	2,17340	1,83246	2,47301	2,66112	2,49789	2,37254	2,45967	2,71981	2,34577	2,02874
підл	Сер	8,0000	8,3000	7,1500	6,0000	6,6000	5,6000	6,0500	5,7000	5,5500	4,4000
	N	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
	Стд.від	2,38416	1,71985	2,96071	2,90191	2,64376	2,41487	2,25890	2,53606	2,35025	1,87504
Всього	Сер	7,8750	8,2000	6,7250	6,1750	6,7250	5,5750	6,2500	5,6750	5,8500	4,5500
	N	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
	Стд.від	2,25534	1,75704	2,72677	2,75390	2,54183	2,36304	2,33973	2,59573	2,33754	1,93417